
3 1761 08225322 0

8 —

NAGY FÉRFIAINK.

LEGUJABB

FÉNY- ÉS ÁRNYKÉPEK

KÁKAY ARANYOSTÓL.

BUDAPEST,

A SZERZŐ TULAJDONA.

1874.

ELŐSZÓ.

Szólni vagy hallgatni: ez a kérdés.

Miután már majd egy jókora albumot képeznek az élő nagy férfiak általam mázolt arcképei, — tehát okulásomra kissé későn akadtam fönn egy francia iró e mondatán:

Je n'aime pas á parler des vivants: parce qu'on est exposé de temps en temps de rougir du bien et du mal, qu'on en a dit; du bien qu' ils gatent; du mal qu' ils réparent.«

Nevezetes, hogy eltalálja egy gondolkozó iró az embernek néha csak homályos, de legbensőbb gondolatait!

Csak hozzá kell tennem, hogy sokkal többször volt okom megbánni a dicséretet, melylyel valaki jeles tulajdonának hódoltam, mintsem a roszat, mit róla mondtam.

*) Nem szeretek élőkről beszélni, mert megeshetik, hogy később pirulnom kell azon jó vagy rosz miatt, melyet felölök mondtam; a jó miatt, — mit elrontottak: a rosz miatt — mit jóvá tettek.

Midőn tehát a nagy szabásu ország történetet miniature képekben, — korszakunkat az arra némi hatást gyakorló egyénekben festeni indulnék: ismét elém tólúl a kérdés: szólni vagy hallgatni?

Mi nemesebb a kicsinyes roszakarat és irigység ezen hazájában, mik sarkába harapnak a kilépő tehetségnek, — hol a siker jele: a piszkolódás, és az emelkedésé: a lerántatás?

Mi nemesebb? dicsérni egy pár embert? szépiteni foltjaikat is? emelni egekig? vagy oly hiven ecsetelni őket, hogy farsangi álarcuk helyébe lépjen a valódi, mely torzkép?

Csak salonba való arckép- vagy történetfestő akarok-e lenni?

De végre is mi okosabb: hallgatva nevetni a minden téren uralkodó szédelgők és svihákok fölött. vagy magad ellen zúditani a kigúnyolt ostobák, s megbántott törpék hadát, melynek kellö közepében kell élned?

Ilyen Hamleti hangulatban olvasom épen mit Burnsról mond életirója, hogy minden tiz tréfája száz ellenséget csinált neki.

Hát még a komoly tréfa!

Csak az a jó, hogy kevesen eléggé bátrak, nyilt ellenség lenni; legtöbben csak titokban azok habár annál mérgesebbek. És igy abban az illusióban él az ember, hogy közkedvességü oly társaságban is. melyben a legtöbben charpiera széttépni szeretnék.

Ime tehát a galerie de tableaux choisis! Uj veteránok; ifjú öregek; fris csalódások, vagy elavult remények, kik részint már más kiállitásban bemutattattak, részint koromvázlatban hevertek asztalomban, várva az alkotó pillanatra, — mely — az auctiónak kedvez.

I.

A svihák.

Természetesen azt kérdi olvasóm: hogy mi az a »svihák?«

A svihák nem élő egyén, ámbár uton-utfélen találkozni vele.

A svihák nem bizonyos személy; hanem »genus«; egy egész nem.

Midőn a svihákot leirom, senki sem áll előttem, hanem igen sokan. Mindnyájan a sviliákok többé-kevésbé sikerült kiadásai. Variatiók, — csakhogy bizonyos jellegző vonásokkal, melyek közösek.

A sviháknak csak körülbelől oda konyitó körülirásával, de szabatos magyarázatával nem szolgálhatok. Bocsánat tehát ha e körülirás hosszabbocska talál lenni.

Etymologiai ismeretim azt gyanittatják velem, hogy a svihák szláv, és pedig lengyel eredetü, s megmagyaritott szó.

Ethnographiai ismeretim szerint pedig, ha a valódi lengyel vér vegyül a magyarral: ezen Kren-

zungnak válfaji eredménye adja a svihák ideálját.

A mint is a lengyelekkel közelebbi érintkezésben állt Sáros megye, Szepes s Zemplén, Nógrád Hont Nyitra megyék tótmagyar részei képezik tulajdonkép a svihákok hazáját.

De tenyészik e faj a tiszta magyar alföldön is; csakhogy már bizonyos varietást észlelhetni rajta.

Előre kell bocsátani, hogy minden osztálynak vannak svihákjai. Vannak a társas életben szegény és gazdag. polgár és mágnás svihákok. Vannak politikai s államférfiui, orvosi, mérnöki, és más szak-svihákok. A ki fölismerte egyszer a sviháksság elméletét: az találkozni fog velök mindenütt.

A svihák legmagasabb philosophiai szempontból tekintve tulajdonkép olyan ember, ki se nem jó, se nem rosz: hanem kit nem lehet komolyan venni.

A svihák par excellence a kor embere!

Ezzel nem akarom azt mondani, hogy annyit tesz, mint »schwindler.«

E kettő nem synonym.

A svihák ismeretlen emberek előtt szereti magát másnak adni ki, mint a ki, és természetesen többnek ,mint a mi.

De — és ez különbözteti meg a szédelgőtől — többet szeret mutatni, nem azért, hogy megcsaljon, hanem csak azért, hogy magát csalja. A svihák nem gonosz: csak hiú.

A svihák az élet minden viszonyai közt csak szerepel. Hogy ő maga komolyan érez-e, hisz-e valamit? és hogy mit érez, mit hisz, miképen vélekedik? azt maga sem tudja.

Mert a svihák, ha egyedül van is, csak a tükör előtt beszél önmagával. Saját szivébe vagy veséjébe a hosszú életen át soha sem vet egy pillantást is.

Ő szerepel; hanem ügyesen szerepel. Mert ha gyengéi vannak is: remekül érti, hogy kell azokat elrejteni; és még jobban ismeri mások gyengéit; és ennélfogva minden téren boldogul.

A svihák ifjuságában nem szerelmes. Legfölebb magába. És csak akkor házasodik, mikor már egy kis carriéret csinált, és jó partiet kap. Mert tudja, hogy a nőtlen embernek jobb kelete van, s több » tündérújú« protecteurje, mint a házasnak.

De akkor gazdag burgerleányt vesz el; vagy szegény ugyan, de befolyásos mágnás családbélit, kinek »nagy nexusa van.«

A svihák általában a mély érzések és komoly ragaszkodás gyengeségén fölülemelkedett ugyan de személyes érintkezéseiben kedves, sőt édes.

Ha két hétig nem látott, csókkal üdvözöl az utcán, mint a lengyelek szokása. Gondosan tudakozódik, hogy létedről, feleséged s gyermekeid — kiket sose látott, egészségi állapotáról. Ha elváltok: nődnek kezét csókoltatja.

Szóval a svihák túláradon szivélyes irántad … mig azt hiszi, hogy olyan ember vagy, kit karján hord a szerencse: hogy nagy ur, vagy nagy urakkal összeköttetésben, hogy befolyásos ember vagy

A mely percben az ellenkezőnek gyanúja veti reád komisz árnyát: a svihák többé nem ismer.

Mint hivatalnok: alárendeltei iránt leereszkedő; fölfelé alázatos.

Szereti a tündöklést. Utánoz minden uri tempót. Csak sok pénzbe ne kerüljenek.

De pazaron nagylelkü: a hol látják. Piszkosságig fukar, ha azt hiszi, hogy senki meg nem tudja.

Vegyük typus gyanánt a sárosmegyei aristokratát. Hogyha kétszász hold földje van, ahhoz olyan »kastélyt« épit lakházul, mintha negyvenezer hold földje volna a bánságban. Cseléddel természetesen nem győzi. Mikor aztán váratlan vendég jő: utcu kikiált a nagyságos asszony a kocsisnak, ki kertész is, kammerdiener és titkár is egy személyben: »szkoro chlapetz do liberia!« — — ki is aztán fehér keztyűben szolgál az asztalnál, penetrans istálló-patchouli szagot hordozva maga után.

Az asztalteriték elég urias.

Az ételek nem magyarosan zsirosak, nem is paprikásak: hanem a carfiol főtelen, a hús nagyon elsűlt; és minden oly izetlen és furcsa, hogy a falusi plébános, a szomszéd birtokos junker, mellékesen a kisasszony udvarlója, és egy átutaztában beszólt alföldi táblabiró, kit a svihák százszor engagirozott, hogy csak látogassa meg őt egyszer — egész életükben átkozzák a »francia« (!) konyhát.

A bor félig must, félig ecet; hanem a gazda biztosít, hogy hegyaljai. A fekete kávé után igen

csinos kristály-service jő négy aranyozott föliratú üveggel: chartreuse, liquor benedictinorum, créme de mokka: és cognac. De három üveg üres; a negyedikben pedig olyan szlivovica van, mely a falu zsidajától került.

Tömérdek nálunk a politikai svihák, és egy párt sem dicsekhetik kizárólagos birtokukkal.

A jobboldali svihák a párt vagyis kormány költségén választatja meg magát; azaz, hogy kifizetteti magának választási költségeit, de maga adós marad a kocsmákban és a pártfeleknél.

Tudok egy nagy urat s gazdag embert, ki erdélyben candidált hol soha sem látták. Megszállt a főispánnál vagy (hogy el ne áruljuk az illetőt, mondjuk) a királybirónál; ez azt javasolta a követjelöltnek, hogy utazza be a választókerületet: összesen négy napi kocsizás! A főispán maga ajánlkozott kisérőjének; kocsiját is fölajánlá; csak a lovakat kelle bérbe venni. Dictum factum. Mikor a lovak kifizetésére kerül, összesen szász forint, a gazdag követjelölt azt mondja, hogy e költségre nem számitván, nincs nála elég pénz; a szegény főispán kifizeti a 100 frtot. A gazdag ur egy krajcár költsége nélkül megválasztatott; a szegény főispán máig is vár száz frtjára.

A jobboldali svihák, többnyire sovány ember nagy Deák-enthusiasta; vérét ontja a 67-ki kiegyezésért; minden miniszterrel per tu igyekszik lenni; aztán ha vagyonos és »régi« családból való, csak egy cél után eseng: főispánság! Ha szegény, akkor fáradhatlan mig maga hivatalt, testvéröcsé-

nek fiai stipendiumot nem kapnak; s mikor hetedíziglení rokonsága is el van látva »potyával«, akkor a párt érdekében képviselői helyét átengedi másnak; és mint »satisfait« visszavonul ministeri tanácsosi, vagy birói állásába.

A baloldali svihák erős hazafi. Tüdeje kitünő, szónoklata pattogó, hasa nagy, mája dagadt. Otthon és privátim nagyságos ur; de nyilvános szónoklataiban nagy demokrata. Tulajdonképen legjobb szeretne a szélbalon ülni, hogy ha nem szégyelné. Hanem Austriát nem szereti; a közös ügyet tartja az ország szerencsétlenségének; egyébkint természetesnek tartja, hogy a Deákpárt után »ők« kerülnek a kormányra.

A hivatalvadászat és corruptio ellen dühösen kikel; reméli is, hogy ha Tisza Kálmán lesz ministerelnök, mind elcsapja e sok ministeri hivatalnokot; és csakis baloldaliakat fog kinevezni. Ő ugyan önzetlen hazafi, és magának nem óhajt sem hivatalt, sem vasutat: hanem az már még sem igazság, hogy a deákpártiak monopolizálnak minden méltóságos vagy jövedelmes állást!

A politikai svihák egyébiránt szenvedélyes, akár mely párthoz tartozik is, akármely szempponton áll.

De szempontjait bámulatos könnyüséggel cseréli. Minden kis esemény elég ok neki arra, hogy egy párttól a másikhoz, vagy legalább egy árnyalattól más árnyalathoz, egy vezértől más vezérhez csapjon át; vagy egyes kérdésben pártja ellen szavazzon; vagy ez a legkedvesebb kibúvó — egyáltalán ne szavazzon.

Legjobban szeretem azonban a titokban conservativ svihákot, ki többnyire a főuri osztályhoz tartozik, vagy magas hivatalnok, avagy korosabb fertálymágnás; ki ó-conservativismust affectál.

Ez, ha a báró X-el beszél, ki baloldali: a deákpárt minden hibáit elsorolja. Ha jobboldalival vagy épen kormányemberrel: akkor nincs geniálisabb ember Andrássynál. De csak akkor van elemében, ha sejti hogy titkos pecsovicscsal van dolga.

»Kedves barátom, nem megy! Nem nekünk való ez a parlamentarismus. Lieber Freund, aus ist's!«

Német szót nagyon szeret közbevetni a svihák, ha franciául nem tud.

1866-ig azt mondá a conservativ svihák, hogy Ő Fölsége nem adhatja meg a 48-at; »Hisz csak nem abdikálhat.« De miután megadta: lelkes 48-as.

Tulajdonkép a svihák nem hazudik. Ő minden percben őszintén hiszi, mit azon percben vall. Hanem mint mondám ő a semmit sem vesz komolyan. Ő neki tulajdonképen mindegy: igy vagy úgy! Csak ő kellemes lehessen. Csak célját érje. Csak szerepelhessen.

Ilyen a svihák a politikában.

A svihák tehát úgy van alkotva az égtől, hogy neki minden téren boldogulnia kell; és legalább is mint méltóságos ur hal meg.

Hanem néha magasabbra is viszi a dolgát?

Excellentiás urrá lesz, ministerré, államférfivá historiai személylyé.

Az ilyen államférfiui svihák kerüli a kellemetlenséget, és munkát; a holnapnál tovább soha sem gondol. Ma igy beszél, holnap úgy. Előre soha sem készül; az utolsó pillanat inspiratiójára számit. Szerencsés szemfényvesztő; ki semmi kérdést egyenesen elől nem fog, hanem azt megkerüli. Semmit meg nem old, hanem vagy elodázza, vagy úgy forgatja jobbra balra, hogy pártja is meglegyen elégedve. az ellenzék se vegye zokon; sőt több gondja van arra, hogy titokban ennek tessék mint pártjának.

A svihák államférfi elve, »l'état c'est moi!« Azaz: magyarul: az ország az én jószágom. Osztogatok belőle a mennyit s a kinek tetszik. Komornyikját kinevezi ministeri tanácsosnak; kulcsárnéjának férjét osztálytanácsosnak.

Az állam érdekét egyáltalán teljesen megóva hiszi az által, hogy az ő kezében van a hatalom. Kegyencei sokan vannak kiknek oly bőkezün osztogatja a sinecurákat, mint a római senatus a proconsulatusokat. Ezeknek utasitása is körülbelől ugyanaz. Foglald el helyedet; használd ki a hogy tudod; egyébiránt dolgozz vagy ne: az mindegy.

A svihák államférfi alatt tehát diszlik a protectio. Asszonyi befolyásnak pedig egyáltalán nem bir ellenállni; mert a svihák galant ember. Maga felesége, még inkább a másé, mindent kivisz nála. Kivált ha szép.

Gyönyörű a svihák mint honvéd. Ha idős, akkor már mint őrnagy volt ott az iszaszegi, meg

szolnoki csatánál. Pedig azt mondják: csak nemzetőr, utóbb meg futár volt. Hanem azért ő igazolt honvéd. Ideálja Nagy Sándor, hazaárulója Görgey.

Más meg a fiatal honvédtiszt. Nem áll senkin olyan jól a honvédruha mint rajta. Szereti a vörös nadrágot ugy szabatni, hogy »regularis« azaz cs. k. tisztnek tartassék. Bálban és a korcsolyázásnál egyenruhában jelen meg; hanem a hat heti gyakorlattól dispensáltatja magát. Ha még is szoritják: akkor végre lemond. Lemondásának természetesen mindig hazafiúi indokai vannak: a schwarzgelb befolyás! meg aztán ő nem akar a közös hadsereg reserváját lenni. Hanem ha majd szükség lesz reá, ha hivja a haza: ott lesz ő!!

És a többi, és a többi!

Voila messieurs mesdames la physiologie de Chevihaques!

II.

Pulszky Ágoston.

Legveszedelmesebb ellenségei az embernek — barátai.

»Ismerik nagyságtok Darafalvy Euxint? Legközelebb lesz szerencsém őt bemutatni. Excellens fiu! Szelemdus ember; tele élcekkel; képes harminc személynyi társaságot elmulattatni. Bátor ember, kinek sok párbaja volt, még több kalandja; mert e mellett szép fiu. Esze van mint egy miniszternek. Ugy zongoráz, mint Liszt Ferenc. Táncol mint Campilli. Szóval — nem azért mert barátom — ne de látni fogják.«

A jó barát megtette kötelességét, és büszke önmagára. Szegény jó barátjának azonban nincs oka megköszönni e jó szolgálatot! Előre is irigyeivé és ellenségeivé tette a jelen volt férfiakat; a nők várakozását pedig oly magasra fokozta, hogy midőn a jövő heti jourfixen bemutatják Darafalvy Euxint: senki sem talált rajta semmi különöst. Emma kisasszony azt várta hogy szőke lesz; hát pedig gesztenye szinü; Lilla ő nagysága azt találja, hogy kissé termetes, s nem hason-

lit Adonisra. A zongorán csak dilettans; jól játszik polkát és csárdást. Társalgása mindennapi. És végre nem is oly jó táncos, mint Virág Bence, ki a vidék valamennyi báljain fórtencer.

Szegény Darafalvy! ha nem magasztalta volna ki előre senki: hihetőleg jobban reussirozott volna.

Pulszky Ágostonnak is van ilyen lelkes barátja: ez atyja, Pulszky Ferenc.

Már évek előtt mondogatta uton utfélen, apropos és unapropos, dicsekedve, vagy ha a politikai capacitások, s status férfiui sucrescentia hiányáról folyt a panasz, vigasztalva: »Neveltem nektek egy minisztert; ez Guszti fiam.«

Boldogtalan fiunak boldog apja.

Valóban boldog! Csak látni kell őt, a különben örök-ifju papa Pulszkyt, mily örömmel csügg a fia- Pulszkyn, mióta ez a nyilvános térre lépett! Nem örömmel, hanem csodálkozással! Nem csodálkozással: bámulattal! Kivált mióta képviselővé lett, t. i. a Pulszkyfiu. Minden lépten nyomában van. Ha fia a házba megy, ő is utánna megy; ha kimegy a folyosóra, ő is utánna. Mindig van neki valami mondani valója. De még több kérdeni valója. Mert a papa-Pulszkynak oráculuma a Pulszkyfiu. Minden szavát figyelemmel hallgatja; sőt el is hiszi; minden véleményét elfogadja. Mondják, mióta Pulszkyfiu beszél, t. i. a politika terén: papa-Pulszky megszünt gondolkozni. Tökéletesen megbizik a Pulszkyfiuban.

Hisz az ő fia! »Én már nem lezek miniszter,

mondja papa-Pulszky: hanem ha Guszti fiam miniszter lesz, beállok hozzá államtitkárnak!«

Sokan azt hiszik, hogy atyai gyöngéd szivének becsületére való ezen eljárási modorral papa Pulszky göröngyösebbé tette fia utjait, mint különben lettek volna. Azonban föllépett Pulszkyfiu: és ugyancsak rugta félre a göröngyöket.

Föllépése kezdetén észre lehetett venni a még gyermekded ifjun a jelzett atyai befolyásokat. Mert fiatal lángelme ritkán tárta ki a tulemelkedett bölcseség határozottabb öndutatával mind azon idealis eszmezavart, mit Heine oly classikai rövidséggel »Jugend-Eseleinek« nevez, mint azt Pulszkyfiu tevé az »1848« cimü hirlapban; mely azonban nem soká élt, mert a magyar közönség még nem volt megérve éretlenségekre; s ha már elbolondittatja magát: legalább specialis magyar nemzeti hóbort legyen az, a mivel mulattatni akar; nem pedig olasz angol-francia földről importált eszmezagyvalék.

Azon babérlevelek tehát, miket prima intrada a hirlapirói téren szerzett, aligha lettek volna elegendők egy üveg ecetes uborka füszerezéséhez.

E kis vereség azonban nem akadályozta, hogy magát a társadalmi téren annál erélyesebben ne érvényesitse.

A mely társaságban a Pulszkyfiu megjelent, övé volt a szó. Beszélhettek müvészetről, rethoricáról, csillagászatról, nemzetgazdászatról, Darwinismusról, hadtudományról, aegyptologiáról: a Pulszkyfiu rögtön beleugrott a themába, s ugy

kifejtette azt, mintha mind e dolgokról más ember soha nem látott, nem is hallott volna semmit.

Ha tiz idősb vagy öreg ember együtt társalgott is, Pulszkyfiu elhallgattatta mind; mert ő beszélt gyorsan, beszélt hangosan, beszélt sokat, beszélt addig, mig valamennyit elnémitotta.

Egy izben a casinóban nehány magas állásu s idősebb urak társaságban beszélgetve találtuk báró Gablenzet, akkor országos hadparancsnokot; ha nem csalódunk a porosz-osztrák háborúról folyt a társalgás: egyszerre közéjök lép egy fiatal önkénytes altiszt, egyenruhában, belevág a különben beszélni szertő altábornagy szavába, s többé szóhoz sem hagyta jönni. Az altábornagy sajátságos mosolylyal nézi a kis fikát: de jelét sem adta csodálkozásának, csak a többi urak szemeiben olvashatta volna a kis fika — viseltének kritikáját, hanem ilyesmit ő észre sem szokott venni.

A kis fika — Pulszkyfiu volt! Ki is lehetett volna más?

Olvasóink képzelhetik, mily kedvelt egyéniséggé lőn kis hősünk rövid idő alatt, minden körben.

Nem tudom, találkozott-e talán hű barát, ki papa-Pulszkynak megsugta; »barátom! ily uton fiadból soh se lesz minister!« vagy az ifju önmaga vette észre magát, vagy talán Bécsben töltött katona éve folytán többször történt vele, hogy midőn hoszu beszédet akart tartani azt mondák neki :

»wenn sie schon überhaupt was halten wollen, so halten sie 's maul.«

Elég az hozzá, bizonyos idő mulva Pulszkyfiun némi metamorphosis kezdett észrevehető lenni. Megtanulta talán, hogy a ki kellemes társalgónak akar tartatni, annak mindenek fölött a jól, ügyesen és szivesen hallgatás mesterségét kell értenie; vagy mint Lagrange mondá: parlez peu, ápropos, á voix basse: et vous étes sur de fixer l'attention de l'auditoire.«

Elég az hozzá, idő mulva Pulszkyfiu — ki tudja, mily borzasztó belküzdelem között — de kezdett nem fecsegni, hanem beszélni; kezdte mutatni, hogy hallgatni is tud; sőt a komolyságot csaknem affectatióig vivé.

Ezen átmeneti korszakba esett képviselővé választatása, és miután már nyolc napig járt a ház üléseibe a nélkül, hogy szólt volna; többek közt e sorok irója is teljes hódolattal fejezte ki neki e fölötti őszinte csodálkozását!

Miután az előrebocsátottakban — mint nagy emberek életirásánál szokás — leirtam volna Pulszkyfiut, és viselt dolgait csoda-gyermek korában: lássuk már most Pulszky Ágostont, a képviselőt, a politikust.

E részben már háttérbe szoritjuk egyéni véleményünket, s inkább a politikai körök véleményének ohajtanánk adni kifejezést. És örömmel con-

statáljuk, hogy ebben Pulszky Ágoston képviselői tevékenysége által kedvező tért foglalt.

Sokan őt nagy talentumnak tartják; ki szorgalmát dicséri, ki tudományos miveltségének sokoldaluságát csodálja.

Vannak, kik ragaszkodó kedélyü jó fiunak is mondják.

Irigyei vagy »detracteurjei« még bővebben vannak. Ugy szokott az lenni mindenkivel, ki bármiképen bármiben kivál. Az ügyes szédelgőnek is vannak bámulói; a solid értéknek is vannak s még több becsmérlői.

Körülbelül annyi igaz, hogy kis hősünk — kinek termete kicsiny, testi ereje és szervezete csaknem véznának, de azt hisszük gyengébbnek látszik, mint a milyen valóban. — arca ovál, s tulajdonkép nem sok szellemet árul el; ha leány volna, jó souberette arc volna, kis tüzes szemeivel, s pajzánul az ég magasságába szurni akaró orrhegyével, mely szeszélyes ellentétben áll apjának hiresen lekonyuló orrával, — ámbár erről sem mondhatni, hogy »er lässt die Nase hängen«, — öltözete hanyag, csaknem cynicus, tekintve korát; egész jelensége kissé tudósan vagy studentosan szeleburdi; —

igen hát, mondók, körülbelől annyi igaz, hogy kis hősünk a szellemes Pulszky-család hű ivadékakint nem csekély elmebeli tőkével áldatott meg a gondviselés által; s miután amolyan igazi Pulszky nevelésben részesült, melynek resultatuma, hogy a kis Pulszkyak már négy éves korukban Homért,

hat éves korukban Verulami Bacot, s Hugo Grotiust tanulmányozzák, — a tanulás közben pedig gyermeki mulatozás gyanánt Dante poklát, Goethe Faustját olvassák, — a mellett pedig Olaszországban s Angliában élve, ott a művészet remekei, itt az ókor emlékei, valamint a modern politikai élet jelenetei folytonos befolyásának kitéve, műérzékök s ismereteik öntudatlanul is kifejlődtek oly korban, midőn a debreceni iskolás gyerek csak egy nagy férfiut ismer, és az Calvin, s más művészi remeket nem látott, mint a debreceni kolbászt; — miután mondók ilyen nevelésben részesült: igen természetes, hogy Pulszky Ágoston, midőn az iskola porát lerázta, azonkivül a mit itt tanult sokat tudott s tud, mit kivált a mi gymnasiumaink és egyetemünk szellemileg szűk falai közt — bocsásson meg Kautz, Hoffman Pál és Sághy Gyula! — meg nem tanult volna.

Ha Pulszky Ágoston a nyilvános téren hibákat követ el, azokat önmaga ellen követi el; s azok közt legtöbbek csak az ifjuság hibái.

Oly formának tünik föl előttem, mint a csirke, mely még egyideig a ráragadt tojáskéreggel jár, miután a tojásból már kibujt. Ifjukori gyengeségét, a mindenbe bele szólást, társadalmi téren letette; de átvitte a politikaira.

Mindent tud, mindenről beszél; sőt ha beszélne! De beszédeket tart. Mit használ, ha okosabb, de roszabb szónok Madarásznál. Nem is szónok; szájalkata erre nem kedvező, hangja gyenge, nyelve gyors; hanglejtése mekegés és kelepelés

Neki okosan kell beszélni, s csak annyit a mennyit kell. De nem szabad beszédet tartania.

Mint mondók, ő mindent tud, s mindenről beszél . . De ez hagyján; hanem neki minden tudomány, a közkormányzat minden ága speciálitása. Ő tanférfi kiválólag; a közoktatás ügye az ő dominiuma. Azonban nagy katonai organisator is és hadfi; hisz egy évig volt önkénytes. Magából értetődik, hogy kiváló nemzetgazdász is; s miután e tudomány egy ágacskája volna a financia is, tehát ő financier is. Hanem mindenek fölött jurista. És pedig e téren is universalis. Mittermayer csak nagy criminalista volt; mások más jogi szakban nagyok: ő általános juris peritus! Büntetőjog, esküdtszék, vád vagy inquisitori módszer, hallgató vagy magán rendszer, polgári codex, közigazgatási jutstitia, közjog; a világ valamenynyi országainak alkotmánykérdései: ő mindenben otthon van.

Az igaz, ha az ember az iskolában jó tanuló volt s nem rég hagyta el az iskolát: még igen sokra emlékszik, a mit ott tanult, és miután ott az elemi ismereteket, s a tudomány alapleveit, s annak s módszereinek történetét is tanulta, s bizonyos, bár szük körben, de jelenkori szinvonalát ismerte meg: természetes, hogy igen sok tárgyhoz elég alapossággal, s rendszerességgel szólhat; mely azonban mindössze iskolai compendiumi tudományt képez; de meglepi a dilettanst és naturalistát, pedig hazánkban a mivelt osztályok 99 századrésze csak talentumos naturalista

vagy műkedvelő: sőt confundálja pillanatra azokat is, kik szintén alapos jó tanulók voltak, hanem már régen; kiket azonban az élet kényszere már régen csak bizonyos szaktudományok mivelésére szoritott.

Ha Pulszky minden téren vél alapos, mélyen átható tudós és gyakorlati politikus lehetni, a mitől még távol van: akkor csak azt tanusitja, hogy az ifju kor tévedéséből még nem bontakozott ki.

Az ifju előtt a minő vég és határtalan a világ, oly fékezetlen az ösztön, és oly erős a hit — azt egészen átkarolhatni.

Minél mélyebben hat be valaki egy s más tudományba, annál élénkebb öntudatára kezd jönni annak: miszerint — hogy csak keveset is jól tudjon — kevésre kell szoritkoznia.

Mai időben, midőn minden tudomány oly vastum studiummá fejlődött ki, hogy a ki csak egyben is nagy akar lenni: azon tudománynak is csak valamely kisebb nagyobb részletére kénytelen korlátolni magát; mint például a nemzetgazdászat terén igen nagy terjü alapos ismeretek mellett — még nagyon gyenge financier lesz, a ki specialiter a finance szakra nem adja magát;

mai időben az universal genie, ki e nevet megérdemelné is, és nem universal-schwindler: még nagyon meddő leend akár a tudomány, akár a gyakorlat terén, ha egy vagy két külön szakra nem korlátolja magát, melyben vagy melyekben azután »au fait« fog lenni.

A lélektani s physiologiai momentum is ugyanazon észleletre vezet.

Az ember ifju korában magát végtelenre hiszi képesnek. Az egész világot egy hajtásra véli lenyelhetni. Kapkod ide, kapkod oda, nem ismer napot, éjet; élvezetben s tettkedvben kifáradhatlan; kezd mindent, s befejezhetni vél mindent; nincs egy czélja; céljai határ- és számtalanok; magát halhatatlanak, az életet kimerithetetlennek képzeli.

Jönnek az évek s velök az idő, és tehetség közt, s más részt a föladatok nagysága közt létező különbségnek öntudata. És azzal jő a mérlegelés, s eredménye: az önkorlátozás.

Miután az ember észreveszi, hogy nem lehet minden: legalább valami akar lenni. A ki minden akart lenni: abból nem lett semmi. Az okosan-szerényből lett legalább valami.

Ha ez áll a tudósról, még inkább áll a politikusról.

Ismerünk államférfiakat, kik alaposan semmit sem tanultak: és az emberek s nemzetek kormányzásához ösztönszerüleg értenek. Nekik nincs semmi specialitásuk. De olyan kormányférfit s politikust, kinek minden szak specialitása volna, még nem ismerünk.

Pulszky Ágoston szép talentum, sokoldalu de nem mély, nem nagy tehetség; ha egyszer tehetőségének s hivatásának öntudatára jövend: egyben s másban ki fog magasodni verseny- és kortársai közt.

Az universalismus utján el fog lapulni.

Még egyre figyelmeztetnők: a veszélyre, mely a legnagyobb talentumot is fenyegeti a politikai pályán, ha fiatal korában erőszakolja érvényre jutását.

Sokat beszél, sokat mond a fiatal ember, miket, hogy elmondott, néhány év mulva, midőn a tapasztalás más szempontokat nyitott meg előtte, bánni fogja. Az ember érik, nézetei változnak. Akkor önmagát rectificálja, egykori mondatait maga cáfolja, multjával ellenkezésbe jő. Tekintélyét ezzel nem emeli. A buta tömeg pedig apostasiát kiált.

Észre sem veszi az ember: s itt is ott is áthághatlan chinai falba ütődik. Szeretne s tudna mozogni: de nem lehet.

Azt mondják l e é l t e magát.

Tehát csak szépen lassan. Va piano va lontano!

Mióta e sorokat irtam, egy év lejárt.

Sajnálattal kell constatálnom, hogy fiatal barátunk meg nem szivlelé önzetlen figyelmeztetésimet. A »naturam si furca expellas« igazságát ujra bebizonyitandó, maradt mint volt. Sőt ügyetlenséggel eljátszotta érvényre jutását. Mert Pauler nem hitta meg egy enquetebe: dühös támadást intézett ellene. Személyes indokból nem tartózkodott az intrigatól. Ilyenek által a maga ellen ugy is létező ellenszenveket fokozta, — és a mi na-

gyobb baj — veszitett azoknak becsülésében kik nincsenek ellene elfogulva.

Pulszky Guszti egy év óta nem haladt semmi irányban előre, sem befolyásban, sem elismertetésben, sem a közérzület rokonszenvében.

Hátha papa Pulszky csalódott volna? és soha sem lesz fiának államtitkára?

III.

Báró Kemény Gábor.

Némely embert Fortuna kisasszony mutat be a világnak. E jótékony lidérc a legszebb tulajdonságok látszatával ruházza föl kegyeltjét, ugy, hogy az első fölléptekor azonnal »talentum« gyanánt üdvözöltetik. Ezután már csak tőle függ megvédeni a nyert positiót, melyet másnak, kit nem ezen jótékony nagynéne aufführolt a társaságba, hanem ki csak saját szakálára s saját emberségéből szerzett belépti jegygyel rontott be a világba, még csak kivivnia kell.

De még az sem sikerül mindenkinek. És innen ered azon tapasztalati tény, hogy sok olyan talentum, merül föl a nyilvános téren, ki igen soká talentum, s mindig csak talentum marad; mig egyszerre azt vesszük észre, hogy a világ megunta várni, vajjon mi lesz már e talentumból, s áttér fölötte a napirendre.

Azonban mint állitólag rendesen a férj az utolsó, aki megtudja, hogy mit csinál és mi hirben áll neje? ugy itt is az illető az utolsó, ki észreveszi, hogy talentuma tulérett, s mint egy ülve maradt kisasszony elsavanyodott.

Szeszély-e vagy véletlen vagy akaratlan malitia, hogy épen b. Kemény Gáborról szólandó, ereszkedtem ezen szemlélődésbe? Azt majd később itélje meg az olvasó.

Báró Kemény Gábor nehány évvel ezelőtt csinos fiatal ember vala; sötétszőke bajusza még akkor nem volt oly merev, mint most; ma szürkés szemei, még akkor ábrándosabb kékbe játszottak át; szenvtelen nyájasságú egyénisége, közép magasságu karcsu termetével, eleven mozgékonyságával, pipiske lépéseivel válogatós öltözéke mellett, kissé dandyfied jelleggel birt, melynek rendszerinti ürességével azonban ellentétet képezett az, hogy politikáról, művészetekről, irodalomról s egy kicsit mindenről szeretett, sokat és okosan, szellemesen s alaposan beszélni; és hallgatóját alkalmilag arról is meggyőzni, a mennyire udvariatlanság nélkül lehetett, hogy nálánál ezen dolgokhoz ő, t. i. b. Kemény G. jobban is ért.

Minthogy báró is volt, Keménynek is hivták, ujságcikkeket is irt, majd képviselő is volt, az uralkodó párt uralkodó cotteriaihoz is tartozott: igen természetes, hogy leirtam egyénisége mellett ideje korán nem hétköznapi talentum hirébe is jött, mint kinek jövője van.

Joggal-e? vagy elegendő ok nélkül? most ne vitassuk.

Annyit azonban ma már mondhatunk: b. Kemény Gábor elég régen áll a nyilvános élet mezején arra, hogy már ne tekintessék határozatlan ta-

lentummak, hanem concrét hivatásos hatáskörben hatályos tényezőnek ismertessék el.

Igaz, hogy ő is a kor átka alatt nyög, mely a sokoldalu, de határozottan semmiben sem erős talentumokat sujtja.

Báró Kemény Gábor elsőbben is az erdélyi aristocratia tagja; kiknek mindenike bir legalább egy őssel, a ki addig a meddig »fejedelem« volt.

Ezen speciális körülmény az erdélyi aristocratiának, mely különben fesztelenebb, magyarabb, s szivélyesebb a Magyarországinál — némi különös parfumejét adja a gőgnek, mely nem oly prononcirt, mint p. o. az apró német mediatisáltaké, hanem néha még grotteskebb, kivált ha a »souverain« igényü származás fönségével az egyéniség jelentéktelensége némi ellentétet képez. A mi többnyire az eset.

B. Kemény Gábor sokkal miveltebb ember, semhogy e jellemvonás nála öntudatos, vagy épen kirivó volna. Ő a jó modor, nyelvismeret, szóval a socialis miveltség azon legnagyobb magaslatára emelkedett, melyet erdélyi, magyar, kálvinista ember, ezen három qualitásának ónsulya mellett egyáltalán elérni képes.

Erdélyi véreink szorgalmasabbak, tanulékosabbak, alaposabbak nálunknál; ismeretekben is tultesznek rajtunk.

De ha még oly sok oldalu vagy mély tudományos is világ-miveltségök: valami félszegség, vagy befejezetlenség, vagy incoherentia mindig észlelhető bennök. Rendesen kissé pedansok, és ne-

hézkesek, hogy ne mondjuk ügyetlenek. Érdekes pályakérdés volna, melynek megfejtésére ha egyszer sok pénzünk lesz, jutalmat nem fogunk kitüzni: vajjon erdélyi atyánkfiai még meg nem magyarosodott hunnok-e? vagy már eloláhosodott magyarok?

Vajjon e rejtély megfejtése nem a nyelvérzékök hiányosságában keresendő-e? Nem csak azt a bizonyos istentelen »erdei ákcentust« értem.

Bocsásson meg Gyulay Pál barátom; elismerem, hogy ő a legcorrectebb magyar stylista, hanem még ő sem ment egészen oly erdélyiségektől, melyek nem ős magyar jellegüek, hanem sok más nemzetekkel való közösülés korcs hagyományai: és — a mit itt tulajdonkép kiakartam emelni, hogy a mivelt erdélyiek tulajdonkép magyarul sem tudnak — beszélni. Annál kevésbbé tehát más nyelven. Van akárhány, a ki németül, franciául, angolul ért és tud; de azon nyelveken a száját a világért sem nyitná ki; vagy ha beszéli, ép oly erdélyi rithmussal beszéli, vagy is énekli, mint a magyart.

B. Kemény Gábor, mint mondók, honfitársai közt még legmesszebb vivé: de erdélyiségét még magyarul sem volna képes sikerrel eltagadni.

Ő sokoldalu miveltséggel, s szellemi készülékkel bir. Nem volna a Kemény család sarja, ha az irói babérok iránt közönyös volna. Sok jeles hirlapi cikket irt, és magát a metier emberének is tartja. Hanem a Kemények genialitása hiányzik

benne. Ez az oka, hogy nagyobbszerü kisérlete szerény bukás mérvei közé szorult. Nem követett el valami kiáltó extravagantiát, mint a geniek szoktak, hogy aztán nagy zajjal bukjanak meg: hanem a nagyot merés biztossága lassankint hagyott nála alább; a tehetetlenség sejtelme lassan érlelődött öntudattá, hogy csendes észrevétlenségben vonuljon félre.

E nehány sorral véljük legegyszerübben jellemezni br. Kemény Gábor, mint Lónyay ministerelnök hiedelme szerint kitünőleg qualificált és installált lapszerkesztőnek, pályafutását is; mely a különben, mellékesen szólva, csupa merő erdélyi irók »társasága« által szerkesztett, és eredetének félreismerhetlen jellegével birt »Korunk« nevü, Pesten nyomatott erdélyi hirlapnak rövid pályájához volt kötve.

Azt hiszszük, hogy a journalistai hivatás irányában minden kellemes csalódásból kigyógyulván, csak annál erélyesebben fogja képviselői minőségében ápolni becsvágyának magasabb röptü álmait.

Ha már most törvényhozói müködésének utolsó phasisait tekintjük, meg kell vallanunk, hogy azon concret hatáskör, melyben talentumá kifejlődött, s érvényért küzd: a pénzügy.

Mint képviselő, s kiválólag, mint a delegátio tagja előzetesen a financiális kérdésekkel foglalkozik. Részemről minden ismeretes malitiám dacára, meg kell vallanom, hogy mindaz, mit e szakban

b. Kemény Gábortól hallottam és olvastam, igen értelmes, s könnyen érthető volt.

Hogy azonban sem a szükebb és kritikusabb szak-körökre, sem a szélesebb, de hálásabb közönségre mind az, mit b. Kemény Gábor országgyülésen, delegatióban, lapokban mondott és irt, nem tevé azon benyomást, mely nagyobbra, például ministeri tárcára törő ambitiót, — melytől azonban b. Kemény Gábor keble szüzien tiszta — kielégithetne, azt mégis mint száraz tényt constatálnom kell.

Legfölebb succés d'estime az, mit ő e téren kivivott, mert ő igen tisztességes, mivelt, jóakaratu férfinak ismertetik, kitől e succés d'estimet meg nem tagadja senki. És ezen irányában létező előzékeny hangulaton még az sem igen változtatott, hogy ujabb időben, mint Lónyay deficittörlő, budgetegyensulyt helyre balancirozó ezermesteri eszméinek megelőzője, uttörője szokott szerepelni! Mert hisz tudja a világ, hogy ebben b. K. G. részéről sem müködik egyéb mozgató erő, mint a háladatosság azért, hogy a már nehány hónappal Lónyay bukása előtt combinatióban volt kereskedelmi ministerségét Lónyay csakugyan realisálni akarta, midőn az uj kabinet alakitására irányzott gondjaitól, várakozása ellenére, egyszerre megszabadult.

Igy vagy ugy annyi áll, hogy b. Kemény Gábor mint financier, habár ujat nem szokott földedezni, de a középszerüségen is annyira tulemelkedett, hogy valami meglepőt sem mond; hanem

a járt nyomok gondos tanulmányozásának elismerésre méltó jeleit adja.

Hogy azokat kissé hosszadalmasan szokta előadni, az mindenesetre nagy hátrányukra szolgál; a mennyiben a tisztelt ház megunja azokat hallgatni. Hihetőleg ez az oka, hogy jeles pénzügyi nézetei még eddig nem realisáltattak a törvényhozás által.

Ezen hosszadalmasság jellemzi egyébiránt legrövidebb beszédeit is, a mennyiben ezek is ugyanazon hatást idézik elő, mintha hosszuk volnának.

Mint szónok ugyanis magas discantban, egyhangun, gyorsan, helyenkint indokolatlan haragossággal, vagy nyomatékkal, de nyomtalanul beszél, mint valaki, a ki meg van győződve arról hogy a mit mond, nem hiába mondja.

És ez talán legnagyobb csalódása.

Mindent összevéve azt hiszem, hogy b. Kemény Gáborban egy ministerré nem lett minister bukott meg!

Elveszté a tárcát, mielőtt megkapta!

Szerencsés ember! Lelépett a nélkül, hogy blamirozta volna magát.

Ha haza megy, elmondhatja: nem leszek »többé« minister, a nélkül, hogy e szóba »többé« annyi keserüség vegyülne, a mennyit más nálánál boldogtalanabb, mert a ministerség édességeit megizlelt ministeri elődei abba fek-

tetnek, midőn azt mondják: »nem leszek többé minister!«

Csakhogy — de hogy mondják! Vajjon melyikök hiszi, hogy többé nem lesz miniszter?

Pedig oda is könnyebb bejutni, mint visszakerülni.

IV.

Széll Kálmán és Bujanovics Sándor.

Széll Kálmán, Bujanovics Sándor.

Bujanovics Sándor és Széll Kálmán.

Széll Kálmán jegyző. Bujanovics Sándor előadó. Széll Kálmán előadó. Bujanovics Sándor jegyző.

Széll Sándor, Bujanovics Kálmán. Széll Bujanovics. Bujanovics Széll. Eduard és Kunigunde.

Bismarckot kivéve, nincs név, mely oly gyakran fordulna elő — legalább magyar lapokban, mint e kettő.

Nincs osztályülés, országos ülés, bizottmányi ülés, delegationalis ülés, — de nem is képzelhető, Bujanovics Sándor és Széll Kálmán részvéte és aláirása nélkül.

E két ember és név külön nem is képzelhető. Minap azt álmodám, hogy egy napi lap szerkesztője vagyok. Kopognak, benyit hozzám Széll Kálmán: »Jó napot!« Hozta Isten; Minek köszönhetem e szerencsét? »Hoztam önnek valamit.« Örülök rajta s mi legyen az? — »Ez az alsó-háznak a pipaszurkáló-adó ügyében kiküldött bizottmánya által választott albizottmánynak jelentése.

Még ezt egy lap sem kapta meg tőlem; kegyedé az elsőség. Melékesen megemlitheti ön, hogy a bizottmány engem akart előadóul választani; de minthogy a krumpli-cukor enquetről kell holnap referálnom, s azonkivül a házadó-, padlásadó-, kulcslyukadó törvényjavaslatok iránt kiküldött bizottmányok jegyzője vagyok — helyettem Bujanovics Sándor választatott meg.«

Értem uram, meglesz.

Elment. Alig ment el, ismét kopogtatnak. Jön Bujanovics Sándor. »Alázatos szolgája« — köszönt szerény büszkeséggel. — Van szerencsém! mit méltoztatik hozni nekem, vagy mi jó hozza hozzám.? »Tisztelt barátom, itt van a népiskolák ügyében kiküldött huszanötös szakbizottság jelentése; valamint a hadügyi főbizottságnak a panganét fényesitési albizottmánya kisebbségének különvéleménye, végre az országos marhatenyésztési bizottmány jelentése a hazai cimeres ökröknek a világkiállitásra való küldetése tárgyában. Mind a hármat magam dolgoztam ki; roppant munka volt. Melékesen legyen kegyes megemliteni, hogy a krumpli-cukor-bizottmány engem akart előadóul választani, de mintán ugyis nyolc bizottmány és tiz albizottmány jegyzője vagyok, és azon kivül a delegatióban a hadügyi bizottmány előadója . . tudja, ez nehéz dolog laikus embernek; — tehát Széll Kálmán barátomat választották meg. No de ezt csak pro privata notitia.« — Természetesen! Ajánlom magam.

Fölébredtem. Hát a Deák-körben találtam

magamat, a hol, ha az ember se nem whistez, se nem tarokoz, se nem tártliz, a hónapnak 30 estéi közül 29 estén át igen nyugodtan alhatik; — ha csak valami nagy esemény menyköve nem csapott le az nap, mint például, hogy kilenc bizottmány közül az ötödik már hol az ellenzék többséget kapott; — avagy miniszterválsági hirek keringenek; avagy nehány uj, méltóságos cimmel s vagy ötezer forinttal járó hivatalok betöltése imminens —— a mikor aztán zsúfolt a kör, s láthatók ott különben láthatatlan arcok is, egy-egy miniszter kézszoritása után való esengések; és gróf Andrássy ő kegyelmessége előtt olyan »katzenbuckli«-k, hogy Persepolis uramnak, a hires kautschukmannak is becsületére válnának.

Mert hát azt mondják, hogy a büszkék ezen hazájában is, melyet még actu Magyarországnak hivnak valónak bizonyul a K é k s z a k á l l cimü operette egy fönségesen komikai jelenetében énekelt ama mondat:

»Man muss sich bücken, bücken, tiefer bücken, immer bücken, — wenn man was erreichen will!«

Avagy igaz! hát — a deákkörben ültem, és belép az ajtón S z é l l K á l m á n. Meglehetős gömbölyü fiatal ember; piros, szabályos arccal, domborodásra hajlamot mutató embonpointtel. komoly képpel, beszédes fekete szemekkel. Rendes jelenség. Utilevelébe azon rubrikába: »K ü l ö n ö s i s m e r t e t ő j e l e k« azt irnák, hogy »nincsenek.«

Persze szóba kell vele állni; és akkor az

mondjuk: okos ember. Tanult és komoly; látszik, hogy törekvés van benne. Nem ideálok, hanem elérhetők után. Ő liberalis, mint a deákpárt. De józanabb és gyakorlatibb sokaknál. Tiszteletreméltó talentum és munkaerő.

Jó beszélő; de nem szónok. Hangja tompa, s nem csengő. Eszes; de magasabb lendület és szivmelegség, mely kivált nálunk hatni képes, nem sajátja. A hazai politikában jártas; de magasabb világnézletet adó tanulmányokra nem volt még ideje. Igen tisztességes fiatal táblabiró. Every inch from the top to the teeth; tetőtől talpig.

A mint az iskolapadok közül kilépett, a képviselőpadok közt foglalta el helyét. Hja, atyja Vasmegye főispánja, nagybátyja pedig Magyarország főispánja: könnyü volt neki oly választó-kerületet találni, mely ráruházza — bizalmát.

De ő mint képviselő soha sem volt urficska, hanem mint a háznak jegyzője, legszorgalmasabb tagjai egyike. Ilyenek pedig kevesen levén, a kevesek tagadhatlanul sokat dolgoznak.

Az országgyülések jegyzői az 1848. előtti korszakban is a követek jelesbjei voltak. A jegyzői toll rendesen gradus volt ad parnassum. Protonotarius, királyi táblai ülnök, helytartó tanácsi consiliariusok lettek akkoriban a jegyző urakból.

Mai időben, midőn alig iskolavégzett ifjoncok egyszerre miniszteri titkároknak neveztetnek ki (természetesen édes atyjok érdemei fejében), az alsóházi jegyzőknek a carriére végtelen horizona mintegy orruk előtt áll.

Nem vitatjuk az 1848 előtti korszakban volt-e terhesebb és kivánt-e több ismeretet, nagyobb tehetséget az országgyülési jegyzői hivatal? Annyi bizonyos, hogy e hivatal nem annyira önálló és termékeny elmét: mint inkább értelmet és hiven reproducáló, mások eszméit szerencsésen formulázni tudó emlék- és nyelvadományt és szorgalmat kiván. Ezek nem elsőrendü, de igen becses szellemi tulajdonok.

A jegyzői hivatal továbbá igen jó közkormányzati iskola. De korántsem ad közigazgatási praxist. Az országgyülésből miniszteriumba, törvényhozásból administratióba átlépni nem oly természetszerü, sem oly könnyü mint azt miniszteriumunk még ifjonckorában gondolta, sőt bizonyos kinevezésekről itélve, gondolni látszék még utolsó időben is. Megvallják a képviselőházból miniszteri hivatalokba lépett képviselők — legjelesbjei, hogy bizony sokat kellett nekik itt tanulniok. Habár nem vallják is be azon miniszteri titkárokul fizetett kegyenc urficskák, kik legfölebb szivarozni, vagy a tanácsos urat az éppen lefolyt bálok és soirée dansanteok krónikájával félóráig mulattatni jelennek meg hetenkint egyszer miniszteri hivatalszobájukban . . lenézve azt a szegény proletárt, ki már husz év óta nyeli az akták porát s húzza az igát az urficska helyett is.

Az administratiót tanulni kell. Igen; de a tőzsde és sorsjáték mai korszakában, midőn min denki egy csapásra akar nagy és gazdag lenni nem azért választatja meg valaki magát per fas et

nefas képviselőnek, hogy majd ministeri titkári vagy osztálytanácsosi hivatalra competáljon. Miniszteri tanácsosság a legkevesebb; de már ma ez is kevés; osztályfőnök — államtitkár: ez a minimum.

»Igen barátom, de hiszen te soha sem szolgáltál. Azt se tudod, hogy kell szóba állani valamelyik hatósággal?«

»Hát mire valók a régi beamterek? Majd fölteszik és concipiálják ők. Én majd csak aláirom, mint miniszteri tanácsos.«

»Hátha lóvá tesznek, s valami bolondot iratnak veled alá?«

»Hát mire való az államtitkár? Majd revideálja ő, a mit én aláirtam, mielőtt expediálnák.

»És te már ennyit tudsz a bureaukratiából? De már látom, téged bátran kinevezhetni «

Szivesen constatáljuk, hogy Széll Kálmán nem e fajta ember. Már rég kinálták államtitkári állomással egyik miniszteriumban; de ő ellenállt a kisértésnek, még pedig a következő indokolással: »tavaly nem fogadtam el miniszteri tanácsosságot, mert éreztem, hogy még nincs elég készültségem: ha most az államtitkárságot elvállalnám, azt mondanák ellenem, hogy keveslettem a miniszteri tanácsosságot!« És e szerint cselekedett.

Ezen elutasítás is mutatja, hogy Széll Kálmán mindennapi fiatal ember volt.

És mint rendesen lenni szokott, hogy a kinek magának is van mit enni, azt mások is meghivják

ebédre; a ki nem könnyen fogad el hivatalt, hanem szabadkozik: azt kinálgatják; mig ellenben, midőn már kötéllel fogják a miniszterjelöltet, még sem kerül arra a sor, ki éjjel-nappal cseng a tárca után: ujabb időben Széll Kálmán állhatatos pénzügyminiszteri jelölt; álhatatos, mert egyáltalán nem birja rászánni magát a ministerség elfogadására, tehát marad jelöltnek.

Széll Kálmán nehány év óta jegyzője vagy előadója a pénzügyi bizottmánynak; s ugy beletanult az államháztartás rendszerébe, összes részleteibe, hogy nincs a házban, ki vele versenyezhetne. Ha tehát a pénzügyminiszteri állásra elég volna a parlamenti téren elérhető financismeret, és az, hogy kivülről tudja a budgetet: akkor Széll Kálmán egyéb kitünő tulajdonságai: szorgalma, alapossága, solid esze, s komoly jelleme mellett kitünő pénzügyminiszter fogna lenni.

Csakhogy az államháztartás vázának átnézetével s részleteinek ismeretével, a pénzügyi ressortnak közigazgatási ismerete s gyakorlata nélkül nem is könnyü vállalkozni e nehéz állásra. Ezenkivül a pénzügyminiszternek a financtudomány gyakorlati alkalmazása képezi egyik próbakövét, a pénzvilágban honosság, bankmüveletek, hitelügyletek gyakorlati ismerete; savoir faire és leleményesség: szédelgés nélkül; ravaszság: furfang nélkül; becsületesség: bárgyúság nélkül; némely tulajdonság birtoka, mely Lónyayban meg van, — és egynek sem mely Kerkápolyit mint pénzügyért kitünteté — mind ezzel bizonyos hatodik

érzék, melyet rövidség okáért zsidó-talentumnak nevezek: . . . nem szólok tovább, csak azt mondó vagyok, hogy Széll Kálmán önismeretének, lelkiismeretességének, jellemének fényes tanusága, hogy eddig nem vállalta el a pénzügyminiszteri tárcát.

Azonban nem állok jót érte, hogy rá nem erőszakolják!

V.

Bujanovics Sándor.

A jegyzői dioscurok másika, ha nem csalódom, Sáros megyéből származik; az mely híres pecsovics vármegye volt mindenkor s az aulicusok hazája.

Csaknem elmondhatni róla, mit Bach minister mondott Prágában egy ünnepélyes alkalommal Csehországról: »hogy az az osztrák intelligentia faiskolája;« értsd a beamter-csemeték melegágya.

Áldott tótmagyar vérvegyülék. A magyar józan észnek és urhatnámságnak a tót szorgalommal és simulékonysággal összeházasodása, melynek eredménye a régi magyar, még méltóságos, beamterek mintapéldányai.

Semmi kétség, hogy a magyarországi schematismusban a consiliárius uraktól le az accessistákig valamennyi megye közt aránylag Sárosból került ki a legtöbb; s ha a régi dicasterialis időben élnénk, Bujanovics Sándor is, mint régi nemes családból való, innen onnan helytartó tanácsi tanácsos, s referendarius volna.

Csinos szőke, szelid arcu, nyájas modoru fia-

tal ember; kin szintén semmi jellegző vonás nem vehető észre, mi őt, ha egyszer láttuk, emlékünkben fixirozná.

»Anständig« mondaná róla a német. Ruhái mindig gondosan kefélvék; fehér inge, mit fölhuz, mindig tiszta; mit levet még mindig elég tiszta volna Zsedényinek. Csizmája fényes. Cylinderje a legujabb divathoz közel áll. Kezében sétabot. Bizonyos beamteri elegantia ömlik el rajta; a mint is valóban régtől fogva osztály és ministeri tanácsosi, sőt államtitkári candidatus volt.. ha nem is kormánykörökben.

Csakhogy a sors máskép rendelkezett felőle. Lőn belőle bankok s pénzintézetek titkára és majd alelnöke; a minélfogva nem is esett porba a pecsenyéje. Belevonták őt is a részvény-szédelgésbe; — jutott neki is egy kicsi abból a tejfölből, melyen vagy két tucat deákpárti coriphaeus fölhizlalta magát, — versenyt az ex professo zsidókkal. Ámbár tulajdonkép nem mondhatni, hogy valami tény árnyat vethetne reá.

Azonban, bár a politikában s képviselőházi teendőiben nem fejté ki előbbi munkásságát — megmaradt képviselőnek. Képviseli az incompatibilitást. Melyre később törvényjavaslatot is inditványozott És ő legkevesbbé részesül azon ellenszenvben, mely a házban az üzérkedő képviselők ellen nem annyira eskölcsi érzületből, mint irigységből eredőleg — létezik: mert csendes, maga körül zajt nem ütő, modest viselete lefegyverzi a barátságtalan érzelmeket.

Egyébiránt sokoldalu, nem annyira elméleti, mint gyakorlati irányu ismeretei a politika, jogtudomány, közgazdászat terén párulva rendkivüli szorgalommal, s a fiatalság munkaerejével a háznak ép oly hasznos tagjává tevék, mint, nem kételkedünk, hasznos a bankigazgatás körében.

Azonkivül nem megvetendő szónok. Magasb politikai talentum eredetisége, vagy lendülete és megragadó erő nélkül, de mindig értelmesen, s ugy beszél, mint a ki azt, a mit beszél, alaposan meg is tanulta. Hangja kellemes, modora szerény, előadása parlamentaris, s egy mérsékelt fokig melegedni is tud.

Majd ha bankjai megbuknak: visszanyerjük őt a politikai s közigazgatási pályának; és ez nyereség lesz a közügynek.

A mikorra nem is tartózkodom neki szép carriéret jósolni; s ezen esetre magamat kegyes gratiájába ajánlani.

Mert hát már valóban kezdem únni, hogy midőn már majd minden uj és régi barátom és ismerősöm legalább is méltóságos urrá lett: én még mindig csak »tekintetes« vagyok; azaz — semmi. Je suis rien — bien rien!

VI.

Gorove István.

Gorove István a középtermetünél valamivel alacsonyabb, ha nem is köpcös, de legalább jól ápolt testü férfiu. Látni rajta, hogy valamikor éhezett, mindig jól esett reá neki az étel.

Epicureusnak tartanád, ha nem hiányzanék arcából a finom érzékiség derült kinyomata, mely a mivelt bonvivantot jellemzi. Igy az csak erőteljes emésztésre mutat.

Én egy az üzlettől visszavonult francia nadálykereskedőt ismertem, kire nagyon emlékeztet. Hanem természetesen sokkal több méltóság van tartásában.

Most ugyan ötven és nehány év, és négy évi ministerkedés roppant gondjaitól meggyérültek őszbeboruló fürtei, azaz őszbevegyültek gyér fürtei: de vagy harminc év előtt bájos fekete hajzatú élégan volt, karcsu termettel, ki mindig választékos toilettében nem annyira járt, mint lengedezett utcán s salonokban.

Az ő stutzer-korában ugyanis divatban volt bizonyos lengedező, táncolgató, vulgo »schaschiro-

zó« járás, melyről nem szokott le máig sem. Hasonlókép »faishon“ volt akkoriban találkozásokkor nyájas üdvözletül a két kart félkörben nyitni s a vállakat e mütétnél fölemelni, és ugy meghajolni, mi igen kecses volt, mint azt Gorové uron néha máig is észlelhetni.

Mikor született, maga is jelen volt: egyébkint semmi különöset nem tőn, mit más csecsemő ezen tragikai esemény alkalmával ne tett volna. Csakhogy rendkivüli hangerőt fejtett ki, miből a bába azonnal megjósolta, hogy jeles szónok válik belőle.

Ugy is lőn. Ha nem is jeles szónok Gorové, mert ahhoz eszmeforrásai és ismeretei nem elegendők: de hangja kerek, és férfias; nyelvezete tiszta; előadása illőn mérsékelt; kissé affectált és dictiózó nem megnyerő; mert fölsöbbségérzettel impregnált; nem föllengő, mert a sziv mélyebb húrjaihoz ismét csak a meleg szivben rejlik a kulcs. Szellemileg középszerü, modorra nézve parlamentaris.

Gyorsan és jól ripostiroz, a mennyire eszmeköre terjed. A hol felelni nem tud: megvetőleg hallgat. Ily helyzetben a legokosabb, mit ember tehet.

Temesmegyében hatályos szónokul ismertetett.

Gazdag szülőktől származva, a mivelődés utjai simák voltak előtte. Előszeretettel is járta azokat. Sokat olvasott már ifju korában. De tanulni nem tanult semmit. Fejét nem igen törte, ámbár elég kemény. Utazott Európában: le is irta két

kötetben, mit már mások is megirtak előtte; és ha nem csalódom »Nyugat« cim alatt saját költségén ki is nyomatta. Sőt ő maga el is olvasta.

Mindezeknél fogva előnyösen kiváló fiatal ember volt.

Az irodalmiból átment a politikai műkedvelőségre; divatból liberalis lőn, s hajlamból az maradt. 1849-ben bicskáját, azaz tollát valami mérges makulaturába törte, és emigrálni kényszerült. Párisban szenvedett martiromságot. Pénzt, mint Szemere emlékirataiban mondja, elegett kapott hazulról; és szeretett jó szivar mellett politizálni a hazáért. De végre látván, hogy ezzel sem lehet forditani a hon sorsán: haza jött repceföldjeihez, melyek, mint mondják, nem roszul jövedelmeznek. Valahogy meg ne tudja a pénzügyminister.

A sors elkényeztetett gyermekének mindent megadott, a mi kell; csak a rokonszenvességet tagadta meg arcától. Meglehet, hogy nem oly önhitt, magát nem annyira tulbecsülő, másokat nem annyira megvető, nem oly durva szivü, mint a milyennek arcvonásai talán hazudják. De végre fölfuvalkodott arca olyannak mutatja.

Ráadásul valamely szerencsétlen lidérc, rosz geniusa, még ifjabb korában belebeszélte, hogy neki a »monokli« jól áll. A monokli pedig minden arcnak félszeg kifejezést ad. Az arc symetriáját megrontja, mert egy oldalát megmereviti. Egészben pedig a suffisance jellegét nyomja reá.

Mindezt összevéve Gorove ur nem rokonszenves. Pedig az ördög nem oly fekete a minőnek fes-

tik, Gorove nem érzéketlen, legalább önmaga iránt: mutatja az is, hogy neki a legszelidebb nyilvános kritika is igen fáj: és ezt nem is tudja eltitkolni, mint Pulszky Ferenc, ki nevetve dicsekszik, ha rámászott — valamely hirlapiró.

Szóval, a nemzetnek az alkotmány helyreállitása fölötti öröme nem volt volna teljes, ha Gorove kereskedelmi ministernek nem neveztetik ki.

Persze minden ember azt kérdé magától, hol legyen azon kettős rejtély kulcsa, hogy Gorove először is ministerré, másodszor épen kereskedelmi ministerré neveztetett ki?

A kereskedők, bankárok, iparosok, kiknek Gorove urral ezután dolguk lőn, épen legkevésbbé tudták ezt megmagyarázni. Mert Gorove ur efféle ügyekhez még annyit sem értett, hogy legalább eltitkolhatta volna, hogy nem érti; a mi pedig az értelem első stádiuma. Tantum scio, quod nihil sciam.

No de legalább emelte az Andrássy-ministerium liberalis szinezetét. Mert Gorove nem csak nem mágnás, hanem valódi demokrata is.

Legelőbb is ministeriuma hivatalnokai ismerték föl őt annak. Egy izben ugyanis G. ur hivatali szobájába hivatta R. fogalmazó urat, ki hivatalos buzgalmából szaladt, a hogy tudott, irodai kabátjában ő excellentiája szolgálatára. Szerencsétlen flautás! Bezzeg ki kapta a demokrata, liberalis, 48-as excellentiástól: hogy miként merészel máskép, mint frakkban vagy fekete salonkabátban nála megjelenni!

Sőt még az nap ad circulandum adatott ki

egy ministeri ukáz, mely elrendelé, hogy a hivatalnokok ő excellentiájánál teljes toiletteben jelenjenek meg mindenkor.

A kereskedői és iparos »gesindellel« pedig oly formán bánt, mint a hires Goluchowszky Galicia volt helytartója, ki a lembergi iparkamarának nála tisztelgett tagjaira ráförmedt, hogy nem tudnak-e fehér glacé-keztyüt huzni?

Következése e viseletnek az volt, hogy Gorove magát, kivált a főváros minden köreiben, rendkivül megkedvelteté és a ministerium népszerüségét is mód fölött fokozta.

Minden ember rettegett, a kinek vele dolga volt, és örült, ha nem találta. És csakugyan ez volt Gorovének már mint kereskedelmi ministernek is legszebb oldala, hogy csak nagy nehezen volt található. Hivatalba 1—2 óra tájban kocsizott; de ott »dolga« levén, vele senki se beszélhetett; — négy óra tájban haza ment, de senkit hozzá be nem bocsátottak; ötkor ebédelt; ebéd után »szeret szivar mellett politizálni,« és egy uj világ ábrándai fölött elmerengni. És igy mestermű volt Gorove urral szólhatni.

No de legjobban kedvelték ministeriuma hivatalnokai nem csak exquisit bánásmódja miatt, hanem azért is, mert a hivatali órákat reggeli 9-től délutáni négyig szabta. Pesten négy órakor már csak a casinóban lehet ebédelni, mi köztudomás szerint a hivatali fizetésből »nem futja ki,« kivéve, ha az illető legalább is ministeri•tanácsos és nőte-

len. Hanem mi köze ahhoz Gorove urnak? ő öt órakor diniroz!

A mi már hivataloskodását illeti, Gorove mint kereskedelmi minister valóban kitüntette magát. Ámbár korunkban az ipar s kereskedelmi ministerium föladata, minél kevesebbet avatkozni a kereskedelem s ipar szabad mozgásába,— a mint csakugyan sokat nem is tehet e téren, s müködése csak negativ; ámbár tehát az a legjobb kereskedelmi minister, a ki minél kevesebbet tesz (és igy elvileg Gorove idealja lett volna egy kereskedelmi ministernek) még is egy roppant ministeriumot alkotott, melynek elhelyezésére nagy három emeletes házat kelle kibérelnie.

Hanem egy ministeri tanácsosi állomást nem töltött be. És ez elég volt arra, hogy »takarékos« hirébe jusson.

Vagy két évi nyavalygás és vajudás után — az ipartörvényt létre nem hozta; a postaszekereket háromszinre festette, — de a postakezelést előbbi megbizhatlan nyomoruságában hagyta..

Egyébiránt reformtervekkel állandón teherben volt; és bizonyosan szült volna is, ha a ministeriuma vezetése alatt tanusitott képessége, még nagyobb föladatra nem jelölte volna ki.

Egy szép reggel hajnala mint közmunka- és közlekedési ministert üdvözlé.

Azt mondák, midőn Gorove kereskedelmi ministerré lőn, hogy nagy szegénységi bizonyitvány, mely ezzel a nemzetnek adatik.

Ez igazságtalan mondás volt. Száz embert

nevez vala akárki, ki Gorovénél jobb kereskedelmi minister leendett. De midőn Gorove közlekedési ministerré lepett elő, fölháborodottan mondák az emberek: ez már koldussági bizonyitvány! Ez sem volt igaz. Erre az állomásra is volt található különb ember; kevésbbé arra való nem. Persze nem a »kormányképes« cliquen belől. Hanem a »koldussági« bizonyitvány abban állt, hogy ezen országnak ilyen közlekedési ministert bátran lehetett adni. — És mi még élcelünk a lajtátuliak Jirecekjeire, kik legalább szakmájukban tanult emberek.

Oh Széchenyi István, ki megalkodtad a magyar közlekedési rendszer eszméjét, hitted volna-e, hogy a kis Gorove Pista fog azon nagy férfiu lenni, ki mint hivatalodban utódod, fogja azt létrehozni? Jó, hogy ezt is meg nem érted.

Ha Gorovén már mint kereskedelmi ministeren mutatkoztak a nagyság-kór (Grössen-Wahn) veszélyes symptomái, hogy ne fejlettek volna ki ezek makacs chronikus bajjá, midőn magát egyszerre »ministre á toutnak,« magyarul ministeri adutnak látta, kit in casu nettis, vagy is mikor a partie már veszendőben van, mint utolsó trumpfot játszanak ki?

Ha Gorove soha vértolulásban nem szenvedett volna is, ennyi dicsőségtől lehetetlen, hogy ne szédelgett volna.

De csak hiuságból szédelgett; különben modern értelemben épen nem szédelgő. Sőt ellenkezőleg épen annak köszönheté uj táreáját, mert a szédelgés elleni reactio mindenek fölött megvesztegethetlen becsületesség hirében álló fér-

fit keresett ezen állomásra. mely a gyanusitásnak »verlorner Posten«-je.

A reactio rendesen tullő a célon; és igy a szakértelemre való tekintet föláldoztatott a becsületre való tekintetnek.

Gorove ugyane szempontból fogta föl állását Azt hitte fődolognak, hogy becsületes közlekedési miniszter legyen. Azon észlelet, hogy senki sem találtatott oly becsületesnek, hogy közlekedési miniszternek tegyék, határtalan bizalmatlanságot költött benne mindenki ellen.

Az ő szemében minden vállalkozó — tolvaj. Minden hivatalnok pedig – ezeknek cinkosa. Nem bizik tehát egyikben sem: hanem mindent maga akar látni, megitélni és saját belátása szerint eldönteni. De minthogy más oldalról maga nem képes megérteni és megitélni az eléje terjesztett ügyeket, attól féltében, hogy valami bakot lő, nem mer elintézni semmit, nem mer aláirni semmit.

És igy nőnek az acták halomra; és az elégületlen, vagy jogos érdekeikben sértett emberek száma ezerekre, és az elintézetlen keresetek, vasuti tervek, administrationalis ügyek elodázásának hatása ezért disgustál kicsit nagyot, s hozza hirhedt hirbe a magyar kormányt.

Nem hiányzottak a nagy föltételek Gorovében, sőt sejtette is az országgyüléssel. hogy ő például a vasut-engedélyezés rendszerében egészen más elveket fog követni. mint sem elődе. Hangsulyozta hogy ezután a szabad verseny lesz eldöntő. hogy államgarantia többé nem adandó stb.

Azonban első előterjesztéseinél már kivételt kelle tennie, levén ezek mind oly vonalak, miknek biztositására »magasabb államszempontokból« nem elég a »legolcsóbb ajánlat,« de még állami kamatbiztositás is szükséges. Tehát ott vagyunk a hol voltunk.

Másik jelemző sajátsága, hogy a hol fölmerülő ujabb eszmék alkalmából a közlekedési miniszter — más országokban — fölvilágositaná a házat, hogy ezen eszme in praxi igy vagy úgy mutatkozott a kivitelben más országokban, vagy a tudomány által már elejtetett: ott Gorove ur azt igéri, hogy a kérdést majd »tanulmányozni« fogja.

Igy tanulmányozza még folyvást azon kérdést: hogy egy vasutvonal épitési költségei viselésében — a határos birtokok értékemelkedésének alapján — mennyire lehetne és kellene részeltetni a birtokosokat? . . a mely szép kérdést kitanulmányozni Gorove ur nem fogja halála napjáig, ha mathuzalemi kort érend is el; és igy addig mindig szerencsénk lesz őt közlekedési miniszterünknek tisztelni.

Igy tanulmányozza — a vasuti tarifkérdést, stb.

Azt hinnők, hogy találkoznék más ember is, ki miniszteri fizetés mellett rá szánná magát ily tanulmányokra, s kiről föl lehetne tenni, hogy gyorsabban és sikeresebben tanulmányozná mint Gorove ur.

Hiszen, ha stipendiummal külföldre küldet-

nek tanárjelöltek, vagy művészek: rendesen a talentumosabbak választatnak meg.

A mi a tevékenységet és jó törekvést illeti, ezt nem lehet tőle megtagadni.

Miután Gorove Pesten lakik, hivatali helyiségei pedig Budán vannak: folytonos népvándorlás uralkodik a két város közt; a mennyiben hivatalnokai, e fehér rabszolgái a liberalis excellentiásnak, kiket rendesen magához rendel, folyvást járnak oda s vissza — a gyors administratio igen nagy előnyére. Ugyan is az ide-oda járás, vagy is — mert a szegények nem járhatnak bérkocsin, ő excellentiája pedig nem küldi értök saját equipageját — e kutyagolás kerül másfél órába; két-három órán át antichambriroztatja ő excellentiája; akkor kiüzen, hogy tessék holnap jönni, ma ő excelentiájának nincs ideje. Ez történik három nap egymás után; negyedik napon bebocsáttatik a miniszter ragyogó fönsége elé.

Ez tehát négyszer ötödfél óra. Szóval négy nap munka ideje, melyet a tisztviselő elvesztegetett.

De ő excellentiája néha napján föl is kocsiz hivatalába, ugy 1—2 óra tájban; és akkor bezárkózik bureau-szobáiba, hol tornyokat képeznek az elintézetlen acták; — és ott időz pár óráig.

Egy roszakaró démon azt sugja nekem, hogy ő excellentiája ilyenkor igen buzgón — alszik. Legalább annyi bizonyos, hogy mikor elmegy: az acták halmai maradtak in statu quo. Mi sem árulja el, hogy ő excellentiája csak egyikhez is hozzá

nyúlt volna. Vajjon kitől tudhatja mindezt ez a fölkötni való Kákai? Bizonyosan a praesidialis hivatalnokok az árulók! Igy fog magában tünődni Gorove ur. Pedig hát ártatlanok a szegény praesidialis hivatalnokok. Hanem Kákainak ördöge van Sok egyebet is tudna az elmondani, de Kákai tud illedelmet, discretiót, és határt. Majd csak emlékirataiból fogja a legpikansabb dolgokat megtudni az utóvilág — ha még kiváncsi lesz reá.

Képzelhető, hogy a közlekedési miniszteriumban is fordulnak elő néha ügyek, melyeknek elintézése vagy az állam közérdekében, vagy egyes polgárok érdekében igen sürgős, és el nem intézése vagy az államot kárositja, vagy a magánjogot s birtokot veszélyezteti: — kivált ha meggondoljuk, hogy e miniszterium nehány vasutvonalat is kezel.

Azonban a miniszterhez magánember be nem jut 3—4 napig; a hivatalnokban pedig oroszláni bátorság kell, hogy ő excellentiáját sürgesse.

»A miniszter nem ismer sürgős ügyeket« mondá egy izben; — »a miniszter nem engedi magát sürgettetni« modja más izben kathegorice. Punctum.

Ezen tulajdonságok igen mulatságos adomákká csúcsosodnak ki, ha például valami idegen vállalkozó, pénzember, vagy bármi jogosan érdekelt fél mesze földről eljő Pestre egy-két napra, csak azon célból, hogy Magyarország közlekedési miniszterével e vagy ama tárgyról értekezzék: de három négy napig sem sikerül magas szine elé bo-

csáttatni, és re infecta vissza megy. Egy másikat meg, a ki, nota bene, tisztességes nevelt ember, de persze nem excellentiás ur, vagy — ez is történt dolog — sokszoros milliónärt, a mi nem mindig egyértelmü a rablóval, ő excellentiája fogad, de le sem ülteti, hanem maga szivarozva beszél vele. Ez nem is volna rosz tréfa egy demokrata minisztertől, ha erre csak azt mondaná az illető: »képzelje mily gőgös ember az a Gorove, még székkel sem kinált meg;« — hanem az Európaszerte azt fogja terjeszteni boszujában, hogy milyen parasztok ezek a magyarok!

Egyébiránt midőn G. ur urbanitását jellemző ezen aprćságokat fölemlitem, korántsem szándékom őt liberalis körökben aristokratasággal gyanusitani. Tulajdonkép ezen társas modor nem is aristokratikus, mint inkább a pénzgőgös burgert szokta ékesiteni.

Mielőtt befejezném Gorove urnak, kiről egész könyvet lehetne irni, e futólagas ismeretését, egy eszme ötlött agyamba.

Miután épen a közlekedési budget kerül tárgyalás alá és a Deákpárt köréből is merültek föl bizonyos interpellatiók és merülnek föl panaszok, melyek a pártbizalomnak nem legfényesebb jelei: nem lehetetlen, hogy valami parlamenti non putarem Gorove urat tárcája letételére birandja; és ezen esetre nehogy tehetségei a hazára nézve elvesszenek, tudnék egy neki való állomást, vagy is »ü l l ö m é s t« ajánlani.

Tegyék meg a ministeri tanácsban b r i e f-

beschwerer-nek, magyarúl »levélsulyoknak;« ültessék őt azon acták tetejére, melyeket a miniszteri tanács sem szándékozik hamarjában elintézni. A mire ő ráül, azt el nem mozditja senki.

Irtam pedig ezeket 1871 tavaszán, Gorove István miniszteri teljes dicsőségének fényes napjaiban.

Az eredmény az volt: hogy harmadnapra reá, az ellenzék is ostentatióval szavazta meg neki a budgetet; de négy hét nem folyt le, és Gorove lelépett.

Az ellenzéknek is voltak vasuti terveik és érdekeik. Gorove pedig kitünő becsületessége mellett még is csak jó ember volt; s ha gyanusitott is sok becsületes embert, de hitt olyan szédelgőknek, kiket az emigratióból eredő vagy régibb pajtásságnál fogva »gentlemeneknek« tartott. Ezek egyike hozta be Waringet is, a keleti vasut hirhedt »nemépitőjét.« Ez járta be a minisztereket, Lónyayt, Gorovét; bemutatván és ajánlván nekik Waringet, mint három próbás becsületes embert. Hogy ezért neki az állam által garantirozandó épitési tökétől dús provisio köttetett ki, azt jó Gorove nem sejté.

Igy volt az egyebekben is.

Hogy Gorove urnak módszere az actákra rá ülni, és sürgető ügyet nem ismerni, mily eredményeket szült: azt tanusitják azon sok millióra menő követelések, miket több rendbeli vasutak a

kormány mulasztásai és félszeg rendelkezései következtében keresenek az államon; mutatja azonban leginkább a keleti vasut története; melynek folyamába a kormány joga és kötelessége szerint a maga idején belevágni nem mert, hanem rendeleteiben nagy bölcsen azt mondá: hogy a társulat viszályai Waringgel a társulat »b e l ü g y e i,« mikhez neki semmi köze! — de most e »belügyek« el nem intézése miatt fizet az ország 17 millió ftot, s fizetni fog mégtöbbet. Akor pedig, midőn már Waringet be kellett volna fogatni, s a vasutat sequestrálni: akkor azt tanácsolja az igazgató tanácsnak, hogy Waringgel egyezzék ki!

Igy tőn egy becsületes miniszter több kárt az állampénztárnak, mint tett volna egy szakmájához értő, de nem becsületes miniszter. Amaz bezsebelt volna egy-két milliót; ő elzsebeltetni engedett huszszor annyit.

Becsülöm Gorove ur becsületességét: és a haza érdekében csak sajnálatomat kell kifejeznem hogy e hazában a ritka becsületesség még ritkábban párosul az észbeli tehetséggel.

Gorove lelépése óta a chronicus miniszterinség komikai oldalaihoz tartozik, hogy ő mint a kiválólag liberalis »Horváth-Gorove« párt egyik feje miniszterelnöki combinatiók tárgyát is képezi, legalább barátai szűk körében és a satiricus tréfa kedvelői között.

Azon kétségtelenül galád gyanusitásnak, mintha Gorove ur tulajdonkép egyedül önmagának volna kormányelnöki jelöltje, csak egyetlen körülmény

ád némi valószinüséget: t. i. rendkivüli nyájassága minden képviselő és ujságiró irányában, melylyek mindenkinek kezét szivére szokta szoritani, mintegy sejtetni akarva azon magasztos hazafiui érzelmeket, melyektől az hangosan dobog.

Egyébiránt ne tréfáljunk; mert épen midőn e sorokat irom, dől el a miniszter-crisis. Az ördög pedig nem alszik.

VII.

Móricz Pál.

(Irtam 1872. februárban.)

Móricz Pál termetes, vállas, vastag ember, tehát nagy árnya van. Azaz, hogy udvariasan szóljunk: nagy ember, tehát vastag árnyéka van. Föltéve, hogy nap süt. Mert napfény nélkül nincs árny. De viszont Móricz Pálról is igaz, hogy ámbár baloldali, (s miután ők is verik a mi zsidónkat, mi is verhetnők az ő zsidajukat) valljuk meg nemes lélekkel, hogy még sincs árnyoldala fényoldal nélkül.

Gyermek koromban mindig igy képzeltem magamnak a hazafiak akkori eszményét, Wesselényi Miklóst; ilyen fekete képünek, ilyen mérges fekete szemünek, ilyen despotikus arckifejezéssel. Zöld turbánnal fején, fehér burnuszban nem rosz beduin főnököt adna. Frakban köcsög kalappal respectabilis főispáni alak.

De e csaknem marcona arcban van bizonyos táblabirói kényelmesség. És e mérges szemekben orientalis lágyság, hogy ne mondjam, ábrándozás is lelhető. Hanem ha festő, vagy regényiró igy ecsetelné: ugyan csak csalódnék. Mert hősünk nem

álmodozó költőiség, hanem ellenkezőleg gyakorlati számoló tehetség által tünik ki; és az emelé ki őt a társadalmi szük körből azon positióba, melyet elfoglal . . t. i. Biharmegyében, hol Tisza Kálmán alatt és Győrffy Gyula mellett ő képezi a triumviratust, illetőleg azon csak édesen szorongató, s szelid nyomást gyakorló háromfejü »tyrannist,« — a mely kormányforma alatt oly elevenen diszlik az ellenzéki kert. Paradicsoma annak a mi kissé Rákóczyas, kissé kalvinista zamatu, s igy kissé elavult oppositiónknak, melynek feje az a megfoghatlan Tisza Kálmán.

És mondják is, hogy ezen ellenzéki respublica, legalább már Biharban, még elegendő keleties resignatióval türi el a hatalom örökölte legitim Tisza Kálmánnak fölsöbbségét s uralmát; hiszen már ősei, nagyatyái és nagybátyái voltak azok, kik az eklézsiát Mária Terézia alattvédték, vezették, József császár óta pedig a szegény református pappal ugyancsak éreztették főcurátori kegyes uralmukat.

Az ilyen született pátronusok, és örökös urak basáskodását könnyebben türik el egész országok és nemzetek is, mint a sorsnak valamely fölvetődött kegyencét; habár ennek tehetsége, s érdemei még annyi jogcimet adnának is neki a vezérszerepre s uralkodásra.

De már hogy Móricz Pál is, kit fiatal korában még szegényebb legénynek ismertek az ottani tekintetes, nagyságos táblabirák, ki saját esze után emelkedett ki a társadalmi lejtőzeten, hogy

az is parancsokat osztogasson a pártnak, — sőt, hogy mellette még a kis Győrffy Gyula is nagy képeket vágjon: ezt már egy liberalis bihari nemes ember nem könnyen nyeli el.

No de türik; s habár morognak, forradalom még nem ütött ki. Nem lehetetlen azonban, hogy ha akadna egy tekintélyes ember, ki a »független« ellenzék zászlóját kitüzné, hogy ez a tyrannis még valamivel könnyebben sülne ki — szappanbuboréknak, mintsem III. Napoleonnal volt az eset.

Legalább ilyesmit hallok bihari ellenzékiektől.*)

Egyelőre maradjunk Móricz Pálnál, kiről az a legnevezetesebb dolog, melyet tudunk, hogy a baloldal pénzügyministeri jelöltje, a bankügyben főszakférfia, az ellenzéknek azon egész árnyalatára nézve, melyet a szüz-dohány-sectájának lehetne nevezni, valóságos Messiás.

A baloldalnak ilyen magas fogalmai levén Móricz Pál képességéről, nagyon természetes, hogy a jobboldal őt ignoransnak tartja. Baloldali lapok őt játszák ki mint átout-t, a budgetvitákban,bankkérdésekben, és államkölcsönügyletek, hála isten már épen nem ritkán előforduló tárgyalásainál. A jobboldali lapok ellenben Csernátonitól tanult angol illemmel variálják viszont róla azon nem hizelgő véleményöket, mely szerint Móricz Pál, hogy is mondjam tisztességesen — ugy ért a financziához, mint hajdu a harangöntéshez.

*) Ugy látszik volt egy kis előérzetem 1872-ben arról, mi 1873—4-ben történt. Kákai A.

Jó lélekkel mondhatom, hogy egyiknek sincs igaza. In medio veritas. Azért, mert Móricz Pál okszerü gazda, s helyi viszonyok jó ismeretében jól speculált, megvevén Tisza Kálmánnal. s nemtudom még kivel egy Eszterházy-féle dominiumot, melynek parcellirozása igen szépen kifizette a fáradságot: még ebből nem következik, hogy a bankkérdést vagy az adó- és vámrendszert érti, hogy a dohánymonopolium megszüntetésének lehető következményeit helyesen itéli meg, hogy egy államkölcsönmüveletet sikeresen vihetne keresztül, szóval, hogy — financier.

De viszont ámbár csakugyan távol van e gyönyörüséges alchimiai tudomány magaslatától: nem igazság még is tőle megtagadni a jogosodást e tárgyakhoz hozzá szólni; mert ő e tárgyak tanulmányozásával komolyan foglalkozott, és foglalkozik; — sokat olvasott, és olvas folyvást, azon mindig tiszteletre méltó törekvéssel, hogy behatoljon az igazság templomába, s kihozza onnan a haza javára a kincsek titkos kulcsát, az aranynyal fölérő nemzeti bankot. No csak ki vele, elkelne nekünk az a magyar bankó; mert akárki mit mondjon: nem elég a német, ha még annyi volna is. És tulajdonképen itt fekszik a nyul. Erre megy ki az egész nemzeti önálló magyar bank kérdése.

Nem is tudom, őszintén szólva. mikor kezdett e tanulmányokba? De azt hiszem, hogy kisse későn. Rendszeresek voltak-e ezen tanulmányok? szintén alig hiszem.

Nem gáncsolási szándék költi bennem e hitet. hanem fáradozásainak látható eredménye.

Jellemzi a naturalistát. Az elementaris ismeretek meg is lehetnek, nem is. De azoknak rendszeres kibontakozásában minden esetre hézagok lelhetők; összehalmazott részek azok. de nem organikus egész. Móricz Pál sok jeles közgazdászati munkát olvashatott. Sok érzéke is van a közgazdászati élet fölfogásához. Hanem nem birja a közgazdászati eszmék és tapasztalatok egyetemes történetét. És még kevésbé ismeri a praxist. Soha sem képezett ő kereket valamely nagy hitel- és pénzintézet gépezetében: mindaz, mit bank- és pénzügyekről nem lehet könyvből tanulni. tehát a nagyobb részök, csak sejtelem alakjával birnak elméjében. Pedig egy tényleges tapasztalás pótol vagy rectificál, vagy meghazudtol egy egész nagy könyvet. És egy kis commis valamely bankban a tárgyról sokat jobban tud. mint az, ki meglehetősen tudós könyvet ir róla. (Élő példa erre Kerkápolyi, ki különben pénzügyminister volna.)

Ő átalán az autodidaktok átka alatt szenved. Ezek nagy fáradsággal tanulnak,mert tájékozva nincsenek,sem a források sem a módszerek iránt. Legyőzhetnek talentummal sok nehézséget; de ha csak nagyon ritka lángelmével nem birnak. az uj eszméket nem annyira teremtő, mint azokba belebotló lángelmével: — rendszerint az történik velök, hogy erős gondolkozásuk egy-egy eredményét — fölfedezésnek tartják. holott az már rég fedeztetett föl mások által, és már historiával bir, sőt már tul is ha-

ladott szempont! . . Egy jó iskolai tankönyv, vagy egy történészi-kritikai kézikönyv, vagy egy encyclopaediai cikk erről fölvilágosithatta volna.. de épen az nem került a kezökbe. Ez fatuma minden autodidaktnak.

Élénken illustrálta Móricz Pál ezen tapasztalati igazságot minap a bankkérdésben tartott beszédével, mondván (a bécsi nemzetire vonatkozólag), »hogy olyan bankot, mely normalis időben a fémkészletnél 3-szor több jegyet bocsátott ki, egészen solid intézetnek nem tarthat;« s hogy a magyar banktól azt követelné, hogy »fémkészlete a kibocsátandó jegyekhez képest ugy álljon, mint 1 : 2 $^1/_2$-hez.«

Ime a Columbus tojása! Nem 1 : 3, hanem 1 : 2$^1/_2$. Itt oly valamit födözött föl az autodidakt: a miről már kötetek vannak irva; egy egész irodalom tárgyalja már e kérdést. És az eredmény, melyben körülbelől megállapodott a világ, az levén: hogy normalis időben az 1—3 arány sem szükséges; kritikus időben, midőn az 1 : 3 arány nem elégséges, az 1 : 2$^1/_2$ mellett is szépen megbuknék Móricz Pál ur bankja.

Buzgalma egyébiránt, és érdekeltsége e dolgokban őszinte. A dohányegyedáruság eltörlése plane szenvedélye. Egy izben pár napig vasuton utazván együtt baráti körben, ha az ut, meleg,por, dictiók és vitatkozás jobb és balpártról, bankról, államadósságról, a »nők« érdekes fejezetéről kifárasztott, s Móricz Pált már Szontágh Pali adomái sem birták ébren tartani: csak meg kellett ütni a

dohány monopolium kérdését: és ő azonnal talpon volt, és két óráig táplálta a vitát ernyedetlen erélylyel; mert meggyőződései vannak, melyek ha tel-: jesülhetnének is — százat merünk fogadni egyr e hogy sem jobb, sem olcsóbb szivart nem kapnánk, mint ma. A szüz dohánynak, mint a szüz nemesi vállaknak vége. Pfutsch!

És ez az oka, hogy én tisztelem becsülöm, de nem óhajtom pénzügyministernek.

Szidjátok Kerkapolyit! Csakhogy mint Simoncsics mondá: »Kommt selten was besseres nach!«

VIII.

Szilágyi Dezső.

»Ez az ember miniszternek képezi magát.«

»No még azt se hallottam. Mert hogy valaki mérnöknek vagy orvosnak képezheti magát: a mi specialis tanulmányt igényel, azt értem. Hanem hol van az a facultás vagy az a hatóság, mely érettségi bizonyitványt vagy diplomát adna miniszterjelöltségre: azt nem tudom.«

»De rövidlátó vagy. Hát ez a hatóság a parlament, a közvélemény. Miniszternek nem kell specialis tudomány. Semmit se kell tudnia és mindent.«

»Annyi bizonyos, hogy Sz. D. miniszternek készül; és ugy irj róla fény-és árnyképet, hogy — meg is lesz.«

»A bizony! hát már annyira vagyunk, hogy egy jó beszéd elég arra, hogy az embert miniszterré candidálják.«

»Hogyne? mikor már kevesebb is elég.«

»No csak ne satirizálj!«

Isten neki tehát, ismerkedjünk meg ezzel a leendő miniszterrel. Mindig jó miniszterekkel is-

merősnek lenni. Én ugyan nem tudom, hogy mire jó? ha csak jó ebédet nem adnak.

»Quels diners les ministres m' ont donné,
Que jai fait de bons diners.«

Még igy énekelte meg őket Béranger.

De már ezek is kimennek a divatból.

Már csak is egyedül az első és a második belügyér b. Wenckheim és Tóth Vilmos ebédei birnak kedves emlékkel képviselői s szerkesztői körökben.

Egyáltalán már annyira takarékos kezd lenni ez a hires vendégszerető Magyarország, hogy az ember maholnap csakugyan kénytelen lesz otthon jól lakni. Példának okáért minap egy »papramorgó« liberalis barátom szemenre hányta, hogy lapom nagyon katholikus szinezetü; »te nagy barátja vagy az egyháziaknak; bizonyosan csak azért, mert a püspököknél jó lehet enni — gourmé que vous êtes!«

»Igazad van, felelém én. Tegnap ő hercegségénél a primásnál voltam 8-tól 10 utánig este.

Bizonyosan arról tanácskoztatok, hogyan lehetne Magyarországba behozni az inquisitiót?«

»Hogyne? Már meg is rendeltük a kinzó gépeket a Vidacs gyárában. De ne szakits félbe. — Tiz óra után elbucsuzván — mert már nagyon emlékeztetett a gyomrom, hogy régen ebédeltem, a másik szoba asztalán látok teritve, egy tácát. Rajta félmeszely bor, nagy palack vizzel, egy tányér, rajta szelet kenyér. »Látja ez az én vacsorám?« mondá ő főméltósága a primás.

»Ez igen egészséges lehet; hanem mégis kikérem magamnak, hogy erre meg ne hijon hercegséged«, mondám én nevetve.

Látod, ilyen jól eszik az ember a magas clerusnál. Hidd el, nem érdemes a mai időben ultramontánnak lenni!

Azonban hol is hagytuk Szilágyi Dezsőt?

Bizony attól félek ez is olyan Kerkápoly-féle puritánus miniszter lesz, nem hiába kálvinista ő is. Ő is azon balitéletben fog élni, hogy elég a szabad alkotmányos ország miniszterének, ha esze van, jó akarata, tiszta keze, és hogy nem is szükséges egy jó dinervel, mely inkább nagy legyen mint rosz, fölheviteni maga mellett a képviselők és ujságirók keblét, mely hogy honnan veszi melegét, meg mondá azt a népnek Menenius Agrippa.

Minden embernek van azonban bogara, vagy ha tetszik vessző paripája. Szilágyi Dezsőé a magasra törő ambitio, mely áthatlan vért sok földi salak ellen; de másrészt elárulja, hogy hősünk még fiatal . . . mert csakugyan a miniszterségre irányzott ambitio a mai Magyarországban bizonyos tisztakeblüséget, vagy hogy érthetőleg magyarul fejezzem ki magamat, bizonyos fiatal naivságot föltételez, mely még nem végezte be az élet rideg iskoláját, honnan az ember a legmagasb bölcseség azon arany axiomájával lép ki, hogy minden csak hiábavalóság, vanitum vanitas.

Szilágyi Dezső fiatal ügyvéd, ki pályáján több elismerést, mint pénzt szerzett; nagyobb erkölcsi, mint anyagi sikert vivott ki. Mint szakiró

alapos jogtudományi ismeretei, egészséges judiciuma, élesen megkülönböztető elméje s az érvelésben leleményessége által rég kitünt. Mint jogügyi szónok hatályos beszédje, gyors észjárása, jó emlékező tehetsége, virágozatlan, de világos stylje, s szóbősége: az ügyvédi szónoklatnak tehát legkiválóbb tulajdonai jellemezték. A nevéhez tapadt jó hir Horváth Boldizsár igazságügyi miniszterig elhatott; és igy történt megfoghatatlanképen, hogy Horváth Boldizsár emberismerete mellett véletlenül egy capacitást is nevezett ki ressortjába . . . . De:

Az igazságügyminiszteriumban, majd a codificáló osztályban elfoglalt szerepéről, s befolyásáról nem sokkal több transpirált, mint hogy az nem nagy; de annál nagyobb a feszültség egyrészt közte, másrészt a miniszter és udvaroncainak kis cliqueje között, mely az igazságügyminiszter nemes irányzatu, de aszonyiasan gyenge szivébe betolta magát azon ajtón, mely a világon a legtágabb és legnyitottabb . . . . . tudniillik a hiuság ajtaján, melyen a hizelgés lágyan, sima papucsain csuszva- csoszogva legkönyebb bejutni a nagyok kegyébe. Az utolsó években láthatóbban érvényesité magát; a codificationalis osztály főnöke minőségében majd minden fontosabb törvényjavaslat megbirálása, szerkesztése, vagy átalakitása tért nyitott munkaerejének, s kifejté tehetségét ; mig közvetve kormány-befolyás a képviselőházba juttatá.

— Ezentul már az osztályokban, a Deák-

clubban, a politikai magán körökben nyilvánult tehetsége, terjedt hitele, érvényesült eleven, beszédes, kutató vitató, kissé prokátórosan ergotizáló, kissé oktató, de okulni is tudó politikai egyedisége. Terjedő tettköre fokozza ambitióját s munkásságát. Hivatalos és képviselői teendőin kivül a legjelesb tudósok történeti, politikai, közjogi műveit alaposan tanulmányozza; koronkint hirlapi cikket ir; naponként egy-két órát francia s angol nyelvgyakorlatoknak szentel. Szóval a legkomolyabban tör előre.

És igy történt vala, hogy Sz. D. szüz beszédére, mint valami fényes lakodalomra, előre kiváncsi és nagy várakozások képződtenek; pedig ismeretes dolog, hogy első föllépésnél ennek tudata épp oly veszélyes, a mily rosz szolgálat a társas életben, ha valamely társaságban előre ugy anonciroznak, mint valami rendkivüli szép, kedves, szellemes egyént. Szóval nagy veszély rejlik abban, ha az embertől sokat várnak.

E veszélyen Szilágyi Dezső szerencsésen átesett. Nem véletlenül esett át rajta, hanem legyőzte azt. Beszéde készült, jól átgondolt, mesterileg szerkesztett; és elég jól előadott volt arra, hogy maiden speechnél ritkán elért, valójában igen nagy hatást tegyen. De ezen előadás csak kisérlet volt; nem ment a lámpaláztól; kissé fátyolozott, kissé magasan intonált hangja, kissé elfogult előadása — ámbár ezek dacára diadalt vivott ki — még is csak sejtették azon szónokot és debatert, kivé Sz. D. kifejlődhetik, és kinek később be is bizonyult.

Általános benyomása az volt, hogy Sz. D.-ben ezen a sucrescentia hiányát, az ifju tehetségekben ijesztő szegénységet méltán panaszló nemzedék uj erővel gyarapodott; a közügy egy talentumot nyert; az alsóház fényes tehetséggel szaporodott.

Nem volna itt helyén beszédét elemezni. Annak azon része, mely a törvényjavaslat opportunitásának indokolására vonatkozott, ügyes volt, ellenfeleinek állitása cáfolatában éles elmét, sőt elmésséget is mutatott: de politikai egyéniségének solidabb belértékét s hivatását azokban documentálta, miket az Európa szerte, sőt világszerte működő, de mindeddig vita tárgyát képező általános alkotmány-elvekről, s különösen a választási jog és kötelesség correlátiójáról a választási qualificatio szükebb-tágabb terjének az alkotmányos életre való befolyásáról diadalmasan elmondott.

Igaz, hogy az nem mind eredeti; nem mind olyan Erfindungspatentre jogositott saját találmány, mint a minap emlitettem Moricz Pál bankelmélete az 1 : 2½ arányról.

Nehéz is valami eredetit, ujat mondani a parlamenti országlás oly problemáihoz, miket évtizedek óta experimentálván a világ legnagyobb cultur-nemzetei, minden oldalról fejtegettek és vitattak a legnagyobb államphilosophok, világhirü francia, angol, olasz, német tudosok, irók, államférfiak.

Szomoru alak a meddő plagiator, ki ha egész

könyvtár van is fejében, de önálló nézletet nem bir önvelejéből kifejteni.

Nevetséges alak a politizáló naturalista (honny soit qui mal y pense) ki itt-ott kapkodott egy-egy eszmetöredék után, de alaposan nem ismeri azt, mi már az emberiség birtokába ment át; és azt hiszi, hogy ő »természetes eszével« pótolja a gondolkozás és tanulmány által mélyedett elmék fölfödözéseit.

A középen áll — azon természetes ész, mely tanult, azaz mások eszméit kritikailag elsajátitá s bensőleg magáévá tette, magában egytöntetű organismussá dolgozta föl, melyben a kölcsönözöttnek és az eredetinek határvonalai oly finoman egybe folynak, hogy megjelölni nem lehet; mely aztán magából továbbfejlődésre és teremtésre, propagatióra képes; és ez magasb értelemben a talentum.

És ilyen talentum Szilágyi Dezső.

Mily nagy véleményt keltett magáról első beszédével, mutatja az, hogy igen sokan Kerkápolyval tették párhuzamba.

A párhuzamot elfogadjuk.

Mind a kettő capacitás. Mind a kettő munkás ember, mind a kettő egyéniségét magyaros eredetiség jellemzi, mely még el nem mosódott a mivellirozó europai társas formák által. És roppant politikai tanulmányaik s tehetségök dacára: egyik sem bir államférfiúi jelleggel, mert mind a kettőben hiányzik az, a mit könyvekből tanulni, gyakorlatilag ellesni nem lehet, a mivel születni kell: a politikai érzék, politikai ösztön.

Enyiben rokon jelenségek.

Lássuk miben különböznek?

Mig Szilágyi Dezső csak talentum: Kerkápolyi portentum. Szilágyi Dezső sokoldalú tanulmányai dacára csak mint szakminiszter, mint igazságügyér tünnék ki. Kerkápolyi universalis.

Mind a mellett Szilágyi Dezső észjárása solidabb, gyakorlatibb, egyenisége hasznosithatóbb a közszolgálatban; mig Kerkápolyit, ideolog hajlamai, tervekben termékeny phantasiája, s öncsaló könnyelmüsége, vagy hogy szelidebben szóljunk, vérmessége veszedelmessé teszi a kormánypolcon.

Szilágyi alapos, mivelt jogász, és szellemvilágának az adja meg az uralkodó jelleget. Kerkápolyi elméje philosophice iskolázott. Annak szükebb, de tömörebb; ennek szélesebb, de kevésbé biztos basisa.

Szilágyi éles kritikus; elvekre viszi vissza a tételeket; és erős az érvelésben. Kerkápolyi éle mélyebben hat; szétszedi a gondolatot izmaira, mint egy anatom.

Szilágyi az állitások logikátlanságát, a tényleges ellenmondásokat kideriti a vád és védirat halmazából: Kerkápolyi ellenfelének gondolatát geneziséig kiséri vissza, s kimutatja hogy halva született.

Sophista mind a kettő. De Szilágyit meg lehet érteni: Kerkápolyi overfine. Célt ér mind a kettő, legalább egy pillanatra: mert az emberek

nagy része, még az okosabbja is, nem tud gondolkozni.

Azután, mint a maga helyén előadom. Kerkápolyi roppant beszélő tehetséggel, de szónokival nem bir. Szilágyi is tud beszélni, bőven beszélni, és agyonbeszélni; és a beszéd közben rechthaberei, s bizonyos nem mindig sikerülten gyakorolt csipős-élcelési kedvtelés azon apró hibái közé tartoznak, mik nagy férfiuvá aceptáltatásának érzékeny akadályai: de Szilágyi szónok is. Hangja ha nem igen csengő, de modulatióra képes; az érveléshez és az affectushoz alkalmazott; és rokonszenves. Beszéde rendesen az ars oratoria szabályainak tudatára mutat, ámbár kissé ügyvédies. Hol nyájas, hol persuasiv, hol elmés, igyekszik leterelni ellenét; de megnyeri a biró — a halgatóság — jó vélelmét; és érezteti felével, hogy ugyancsak jól védelmezték.

Csak egyre vigyázzon a mondottak után. Tartsa szem előtt reggeltől éjfélig, hogy a ki jól beszél, hajlandó sokat, hajlandó bőven beszélni; hajlandó elfeledni, hogy a legszerényebb vagy legegyügyűbb ember is szeretné néha önmagát is hallanni; és a ki e gyönyörüségétől megfosztja: annak ellenségévé lesz.

A mi még az embert illeti: Szilágyi Dezső alig a harmincon túl levő férfiu; — ki — és ezt csak azon reményben mondom el, hogy bájos hajadonok e sorok olvasásával nem rontják igéző szemeiket — kissé kora testesedésnek indult. Ugy látszik nála a szó testté válik. Egyébiránt középalkatú,

széles vállai, vivás edzette izomu férfiu; jókora fejjel, melyen még sűrü kefét képez a hajzat; értelmes élénk szemekkel, s bajuszszakál övezte beszédes ajkakkal. Arcának kinyomatában kevés érzelmesség, több józanság, mosolygó kötekedési hajlam, szilárd önérzet, mely a positivitással jár; mig a philosophnak, tévedező skepticismus, a költőnek ábránd és hiuság rejlik arcvonásaiban.

Még fiatal ember, korán elért siker diadalában és veszedelmében.

E veszély az elkapatás, a hiuság gyermeke, mely a jellemet kivetközteti férfiasságából, s nem egy élő, halott, vagy lejárt államférfiból csinált bohócot. A hiuság ugy is vegyüléke a magyar jellemnek; tudunk rá példákat kis- és nagy-költőink, államférfiaink, hires embereink közül, kik ép oly önteltséggel mondják el magukról a napnak minden órájában maguknak, mint az a pökhendi huszár:

»Nem tudom hová legyek dicsőségemben!«

A hiuság, mely elkapatta Kossuthot sikerei után, s megfosztotta eszétől, s romlását okozta.

Szilágyi józan s egészséges érszülete fölöslegessé teszi a figyelmeztetést. Az ő szakadatlan tanulmányai mutatják, hogy ő tudja, mennyi mindenre van szüksége, kinek nem köznapi becsvágya.

Hanem ez a nemzedék nyugtalan, gyors sikerre mohó. Elfeledi, hogy mindennek életképességéhez még bizonyos időre is van szüksége. Az idő érlelő csendében fogamzik meg minden, a mi tartós akar lenni. Nem él sokáig, a fokozott melegben életre

siettetett üvegházi növény, sem a csodagyermekek. Az idő rejtélyes varázsereje az, mely nem csak az uralkodó családok trónjait, hanem az egyéni becsvágyat és szellemi tekintélyt is legitimálja.

Azonban elhallgatok, különben Szilágyi Dezső ellenem forditja fegyverét, s rám fogja, hogy sokat beszélek.

No, tudom, hogy fájt neki ily soká hallgatni. Ám elhallgatok.

IX.

Hoffmann Pál,

jogtudor, tanár, képviselő.

(Iratott 1871. nyarán.)

Kedves drága olvasóm! Miután engem itt-ott journalistának tartanak, és koronkint lapszerkesztő is voltam, vagyok, és leszek: nagyon természetes, hogy azt hiszik, és hiszed talán te is, hogy én tulajdonkép semmit sem tanultam, és a hat iskolát sem végeztem; melyen pedig a hazai intelligentia és a politikai vezérfiak szép száma átesett; mert hála isten, municipalis alkotmányunk legdicsőbb oldalai egyike volt és maradt 1871-ig, hogy a vidéki nemes ember még főszolgabiróvá sem lehetett, ha »legfölebb« négy iskolát nem végzett.. a mely körülménynek köszönhetjük is a mi hazai administratiónknak anekdota szerü hires hirét...., és ezen körülménynek fogja köszönni legujabb ministeri martyrunk Bittó István, hogy ha majd el fogja róla mondani az ügyes-bajos világ: »szervezted uram a törvényszékeket, de nincs köszönet benne« .. mert hisz Bittó István igen tiszteletre méltó ember, de hát, a la Wallenstein, vajon tenyerén nőnek e a jó birák? és a földből rughatja-e ki a tanult jogászokat?

Igen is, édes olvasóm, én tanultam a jogot is; még pedig a pesti egyetemen; és — ámbár nem nagy rokonszenvvel, mert mindig valami rohadt szagot éreztem rajta, de buzgalommal hallgattam a jus patriumot; sőt a jó öreg Frank, ki midőn a jus patriumot halálra sebezte Dr. Alexander Bach: szivében érezte a döfést, és Bécsben egy negyedik emeletbeli alakból előzte meg Nyáry Pált, s kinek temetésén ugy éreztem magam, mintha az ős hazai jogot temetnők vele —! elég az hozzá, a jó öreg Frank huszonnegyedik eminensnek tőn.

Eminens vigesimus quartus. Még akkor — 1843 — latinok voltunk; és apám ezen eminentiámnak hihetőleg jobban örült, mintsem öcsém egyik levelének, melyben az a zirciek fehérvári convictusából irja: »Kedves uram atyám; Én igen szorgalmasan tanulok, hat eminens között hatodik vagyok a primában. Betegek is voltunk mind, mert egy fiu rühet hozott magával; ha tetszik uram atyámnak, jőjjön el az ünnepekre. Maradok legkedvesebb fia...«

Huszonnegyedik eminens! Nem tudom, nem voltam-e az utolsó? De ha az ember meggondolja, hogy csak a pesti egyetemből is évenkint vagy 25 eminens jogász került ki, — hát még az ország számos jogakadémiájából! — lehetetlen, hogy álmélkodva ne kérdezze: vajon hát hova lett ez a sok jeles tudós? — Vajjon 99 százalék részét a föld nyelte-e el?

És e szerint hallgattam az egyetemen a jus romanumot is. Szerencsére Henffner tanár még akkor

latinul adta elő; és azt meglehetősen megértettem. Bezzeg, ha most Hoffmann Pál magyar előadásait kellene hallgatnom: nem érteném meg felét sem.

Sőt a mi több: midőn már régen leráztam az iskolaport magamról, habár inkább a moly által emésztettem ügyvédi diplomáimat, semhogy a pesti Simon Florentek dicső nyomdokaiba lépve prókátorkodjam — koronkint visszatértem a jogtanulmányokhoz, kivált midőn a Bachrendszer moralis kényszere alul kibujni nem lehetett, és az ausztriai jogtudomány kenyérkérdés alakjában — lenni vagy nem lenni? — gyakorolta ingerét.

Hogy én mindezt sem nem azért emlegetem, hogy magamat az igazságügy ministernél insinuáljam, sem nem dicsekvésből: azt azonnal észreveended nyájas olvasóm.

Az előadottak után ugyanis nem fog egészen természetellenesnek tünni föl, hogy én olyan jogi munkát is kezembe veszek, minő a Hoffmann Pál tanár ur kidolgozta: »Általános magánjogi törvénykönyvnek tervezete Magyarország számára;« és pedig nem csak ugy veszek kezembe, mint a Fliegende Blätterben ama tanár, ki Horatiusért él hal, s Horatius nélkül egy pillanatig sem lehet el, s Horatiust mindig magával hordja a szabadban is, és ott egy terebélyes fa árnyékába fekszik, és Horatiust a feje alá téve, jó izün alszik; de Horatiust soha sem olvassa.

Én bizony hozzá fogtam Hoffmann ur tervezetének olvasásához, és mondhatom, minél tovább haladtam előre, annál nagyobb élvezetet találtam benne.

Miután azonban lapom egy igen tisztelt munkatársa e tudós mű jellemzéséül azt mondá, hogy a ki megérteni akarja, annak előbb a csuvasz nyelvet kell megtanulnia: gyanakodó olvasóm bizonyosan olyasmit fog hinni élvezetemről, minő azon parasztasszonyé volt, ki elragadtatva mesélé a vasárnapi prédikátióról, hogy »oly szépen beszélt a plébános ur, hogy egy szót sem értettem belőle.«

És itt érkeztem meg tulajdonképi vallomásaimhoz, a mennyiben őszintén bevallom, hogy a megszégyenülés mély érzete fogta el lelkemet, midőn Hoffmann ur munkáját olvasni kezdvén, azonnal észrevevém, hogy én azt nem értem, hogy a tárgyhoz sem értek; hogy az én egész és összes hajdani juristai tanulmányom haszontalan mert ime, mint ő szereti emlegetni: »a tudomány mai szempontján és szinvonalán álló« jogi munkából annyit sem értek, mintha csakugyan csuvasz nyelven volna irva.

Megengedem tehát, hogy az én csekély jogismeretem részint régi iskolából meritett, részint egyáltalán sem nyugszik a bölcselet mély alapján s csak olyan magyar táblabirói és mükedvelői jurisprudentia, mely nem éri föl a Hoffmann-féle jogtudomány magaslatát, vagy nem ér le mélységébe. De minthogy — mint már Börne mondotta — tudatlanság gúnyolódni szokott, »nichts is spötterischer als die Dummheit« — én is viszketeget érzek, Hoffmann ur munkáját, melyet tekintélynek kürtölt ki Saághy ur, szintén tudós tanár, és nagy stylista, mint tudja olvasónk, és a mely mellett

nagy zajt ütött a claque, nem igen válogatott lapokban is, például a Pester Journalban.. mivelhogy a P. Lloydnak nem volt kedve ütni a nagy dobot.

De nem! Légy nagylelkü Kákai! Ne szaporitsad malitiád ártatlan áldozatait!.. Emlékezz vissza Gorovéra, kinek ártatlan vére most is párolog az ég felé, sebeire a »valódi excellentiás« cim nem képezvén irt!

Jó. — Megadom magamat. Én nem szólok részemről semmit, hadd szóljon helyettem Hoffmann Pál ur maga; és aztán itélj olvasóm!

Ha az idézeteket megsokallod, nem lesz az én hibám.

Szerzőnk mint első közleményt nyujtá az »általános részt« nagy negyedrétnyi 195 lapon. Terjedelme ellen tehát, ha igy halad, nem lehet kifogásunk.

A könyv tulságos szépen is van kiállitva, az igazságügyministerium, más szóval a szegény adófizetők, és igy a magam költségén. A szöveg szélei feketén nyomott eredeti idézetek a szász vagy austriai törvénykönyvből; közepén vörös betükkel diszlik Hoffmann urnak állitólag magyar textusa, — a javasolt törvény-szöveg.

A mi már ezeket illeti, bizony nagyon helyesen tette, hogy nem ragaszkodik épen egy-egy tétel szövegezéséhez, hanem alternativákat állit föl, néha hármat is, a mik közül szabad a vásár; tessék választani.

Például a 6. §-ban kimondja, hogy törvényt

magyárazni csak maga a törvényhozás van jogositva. Erre a 7-ik §. igy folytatja:

»Máskülönben a törvények értelme azok szóhangzása szerint, és a törvényhozásnak egyebekből kitetsző akaratához képest állapitandó meg.

»Törvények szavai teljes összefüggésök és a hozataluk kor divatozott közönséges nyelvszokás szerint magyarázandók, kétség esetében a jogi műnyelv szakértelméhez képest, egész általánosságuk szerint, és ugy, hogy fölöslegest tartalmazni ne látszassanak; nyelvtanilag el nem oszlatható határozatlanság vagy többértelmüség esetében azon értelem fogadandó el, mely a szabályszerü jogtól kevésbé tér el, vagy mely a dolog természetének és a fönforgó célnak inkább felel meg, vagy mely eredményre vezet, vagy mely enyhébb hatásu.

»A szóhangzás (értsd: Wortlaut!!) mellett azonban mindig figyelembe veendők: a törvény hozatalának külső oka, a törvényhozás szándéka és célja; a magasb jogszabályok (főelvek), a rendszeres összefüggés, a történeti fejlődés; és egyáltalában mindaz, mi a törvény készitésénél tartalmi tényezőül szolgált.«

V a g y:

»Máskülönben a törvények azok szóhangzása szerint értelmezendők; de továbbá mindig figyelembe veendők még: a törvény hozatalának külső oka, a törvényhozás szándéka és célja; a magasb jogszabályok (főelvek) a rendszeres összefüggés, a történeti fejlődés, és mindaz, mi a törvény készitésénél tartalmi tényezőül szolgált.

V a g y:!

»Máskülönben a törvények értelme legközelb azok szavaiból, de mindig a törvényhozásnak egyebekből kétségtelenül kitetsző akaratához képest is állapitandó meg.«

Erre a három vagy-ra, mint általában a még gyakran előforduló egyéb »vagy«-okra nézve szintén »vagy«-gyal felel minden józaneszü ember:

t. i. vagy jó és kielégitő a három varians közül egy s tán a legrövidebb? és akkor a többi kettő fölösleges? vagy: mind a három rosz. És ez a legvalószinübb.

A 8. §. igy szól:

»Általában pedig: biyonyos célra jogositás a szükséges eszközök használatára is jogosit; tiltott célra szolgáló eszközöknek használása is tilos sat.«

Például hozhatta volna föl a tőrt, melyet emberölésre használni tilos; ennél fogva nem szabad vele sajtot sem vágni.

A 21. §.

»Emberi jogképesség.«

»Minden ember jogképes (személy), ezen általános emberi jogképességet megszüntető hatalom Magyarországon nem türetik.«

Ez galimathiás. Jogképességet megszüntető hatalom nem türetik? Hát a jogképességet meg nem szüntető, csak ideiglen vagy részben sértő hatalom? De továbbá: talán nem is hatalom? Potestas! Hanem hatalmaskodás, bitorlás, erőszak hatalomgyakorlás?

Legalább magyarra forditani tudna H. ur. Akkor a Szász trvk. szövegezését igy adta volna vissza: »Minden ember jogképes. Rabszolgaság és arra vonatkozó hatalomgyakorlása tilos.«

Igen mulatságosak Hoffmann urnak következő nyelv-ujitásai: »hireveszett ember;« érts alatta eltünt embert, »jogutódlás;« jogutódból — jogutódlás; — »viselkedés« — ha jól sejtjük, viselet

helyett; következtetős; aztán szóhangzás — wortlaut helyett, a mi szószerinti szöveget tesz, már a vakmerőségnél is több, mert az értelem elleni vétség.

Hoffman ur a legyszerübb tételt sem tudja egyszerűn magyarul formulázni. Például e helyett, hogy: »joga gyakorlatára sem kényszerithető „ő azt mondja (§. 122 »Jogát gyakorolni rendszerint senkit nem kényszerithetni.«

Azután e »rendszerint« szóból logice az következnék, hogy hát kivételképen mégis kényszerithetni. Azonban H. ur nem hoz föl ily kivételeket. Tehát akkor mi értelme, vagy célja van a »rendszerint«-nek. Semmi egyéb célja, mint praecisióját gyengiteni egy zavaros fogalomnak.

Hoffmann ur valamelyik tapsonca egy pesti német zuglapban t. k. azt mondá: »Hoffmann ur magyar irályát zavarossággal vádolják. Ezen hiánya teljesen el fog enyészni, ha az németre fog leforditattni.«

Köszönje meg Hoffmann urc bókot; ha ugyan bóknak veszi.

De a dolog nem egészen igy áll. Ha H. ur magyar szövegezése helyett egyszerün odatesszük a szász vagy bajor, vagy austriai német szöveget: ez kétségtelenül világos fog lenni.

De a Hoffmann ur tételeit szigoru hüséggel és mint ő mondja »szóhangzás szerint« fogják németée forditani: bizony csak ismét galimaitás fog abból lenni.

134. §. »Igény kétféleképp szünhetik meg: közvetlenül és mindenkép; avagy pedig csak közvetve és olykép, hogy önmagában véve még mindig fennáll, azonban (kezdettől fogva fennforgó vagy későbben támadt) kifogás (137.§. által) visszautasitható.«

145. §. »Az idő kétféleképen jogi tényező; önmagában véve, vagy is, mennyiben maga is jogi tény; és men yiben más valami tény csak időbeli vonatkozásánál fogva leszen jogivá.«

Nem érted olvasóm? Látszik, hogy nem tanulmányoztad Hegelt, minden zavaros fők védszentjét! A tényező, mely tény is egyszersmind!

251. §. »Felperesnek azon (akár igen akár nemleges) tényeket kell bizonyitani, melyeket az általa érvényesitett igénynek megállapitása végett állitani szükséges, mennyiben azok t a g a d h a t ó l a g t a g a d v á k: a jogszerző tényeket.«

Szent Hegel légy velünk.

A definitió — metaphysika. Törvényben nagyon kerülendő; de miután el nem kerülhető: épen annak szabatossága képezi a codificátori elme és nyelv tüzpróbáját.

Hoffman ur e részben hihetetlen dolgokat mivel. Például a 44. §-ban a lakhely meghatározása igy hangzik:

»Valamely személy lakhelyének azon hely tekintendő, mely saját elhatározásából avagy jogi kényszerüségnél fogva viszonyainak és tevékenységének központját képezi.«

Példának okáért, kinek öt megyében van jószága, és sehol állandón nem lakik, miféle cirkalommal fogják megtalálni viszonyainak s tevékenységének központját?

De hát kérdjük meg csak a jogtanár urtól és törvénykönyv-alkotótól, hogy mi a jog? Ez a fő, az első, a sarkalatos kérdés! Szerző igy felel meg reá:

102. §. »Jog alanyilag véve: a jogrend (tárgyilagos jog) által elvonttan meghatározott avagy (kiváltságnál) öszszerüleg fennforgó tényálladék alapján engedett érdek és hatalom.«

Servus neked! most már tudod ugy-e olvasóm, hogy mi a jog? A ki még nem tudná, mi a jog: tanulja be e sorokat szóról szóra. Ez mintája a definitio egyszerüségének és szabatosságának.

Ezen idézetekből elégé megitélheti mindenki, hogy Hoffmann ur akár mint jogphilosoph, akár mint nyelvész, és magyar stylista bir-e hivatással odificatori munkálatra? És hogy ezen müve szolgálhat-e a törvényhozásnak alapúl, és kiindulásúl? És ezen abstract és abstractióiban zavaros jogtanbó fejlődhetik-e ki életképes magyar polgári jog?

Részemről túlzás nélkül hiszem mondhatni, hogy ezerszerte csekélyebb baj a mai zürzavar, mintsem annak helyébe ezen elméleti zürzavart léptetni, mely csak anyiban elméleti, mert teljesen gyakorlatiatlan; melyet a magyar nép fölfogni s magába venni képtelen.

Talán azért, mert a magyar nem philosophicus elméjü nép? És jogmiveltsége a gyakorlat empiriájából nem emelkedett a jogbölcsélet magaslatára, a korlátolt hazai joghagyományokból a tudomány absolut értékü szabványaihoz??

Meglehet, de annyi bizonyos, hogy a magyar jogászatot nem Hoffmann ur rendszere fogja e magaslatokra emelni, mert Hoffmann ur tudománya életképtelen áltudomány. Idétlen gyermeke azon német iskolai philosophiának, mely semmivel sem ér többet a középkori scholastikánál, és már-már magában Németországban is »a legyőzött szempontok« lomtárába kerül, annak utolsó nagy koftájával Hegellel egyetemben.

Egyébiránt Hoffmann Pál ur ezen munkájának mivoltát megmagyarázza egyénisége, és eddigi politikai működése.

Hoffmann Pál ur mindenek előtt és fölött professor. Akarom mondani szoba-tudós. Az abstract tanok rendszereivel ismerős. A gyakorlat életviszonyok visszahatása a jogi tanokra, és ezeknek módosulásaira előtte teljesen idegen. Hogy az életnek kell áthatni a tant, hogy a jogfogalmak nem philosoph egyedáruja, hanem minden józaneszü ember által elsajátithatók, s kell, hogy olyak legyenek; hogy a polgári jog nem lehet merő puszta tan, hanem concret tényezők, birtokviszonyok, hagyományok, a népfelfogás és erkölcsök sajátsága stb. behatása alatt, azokkal harmoniában kell kifejlődnie: ez — pardon — azt hiszem, a mi philosophunknak nagyon mélyen fekvő igazság.

Hoffmann Pál urnak egyéniségét kell csak szemügyre venni a psycholognak és azonnal fölismerendi, hogy az nem mély gondolkozó, sem kifejezésében szabatos iró vagy szónok, sem köz-

ügyekről nézeteiben szilárdan megállapodott férfi nem lehet.

E szemekben sokkal több az ábránd, és nyugtalanság; ezen test egész szervezetében, s a fő mozgásában sokkal nagyobb az idegesség, mint a menyi nyugodt és mély gondolkozással megférne, vagy a szilárd megállapodottság lehetőségére következtetni engedne; e hosszu hajban sokkal több a költői tetszelgés és hiuság: mint a mennyinek realis és gyakorlati emberben lenni szabad; e halvány finom arc szellemdús vonásaiban sokkal több a lágyság: mintsem hogy tulajdonosuk szabatos styllel birhatna. Mert szabatos styl nem csak tiszta gondolatokat föltételez. A szabatos stylben erő van. Erőt csak a jellem ád.

Hogy pedig Hoffmann ur a szellemdús emberek ingadozásában szenved: politikai pályája mutatja. E részben elég a municipalis törvény vitáiban mondott beszédeire emlékeztetni. Azoknak ellenmondásaiból álláspontját tisztába helyeznie nem sikerült se másnak, sem neki.

Ő a Deákpártban bizonyos különállást negélyez, magát gyökeresebb reformernek és liberalisnak akarná föltüntetni, mintsem a párt zöme. De e részben is homályos theorián tul menni, gyakorlatilag hatni vagy magáról azon hiedelmet költeni, hogy ezen, vagy csak általán politikai hivatalással bir — nem volt képes.

Ő jó szónok, a mennyiben copia verborummal bir; beszédeit jól szerkeszti; s csinnal, nyomatékra törekvő hangon adja elő. Es mégis legfő-

lebb egyes tételeivel arat tetszést; hanem egészben hatást nem gyakorol. Hiányzik modorában a mély, a benső meggyőződés kinyomata; hangjában az igazság ereje. Ugy látszik és hangzik, mintha e komolyság nem volna komoly; e szenvedély nem volna érzett. Mintha ezen argumentumokat a szóló képes volna meg is forditani, és ugyanazon tűzzel adni elő. És nem költ bizalmat, és nem győz meg senkit. Azt kérdik végül hallgatói: vajjon mit akart ez a Hoffmann?

Hiányzik a kormány és Deákpárt köreiben . . politikai jelleme iránt a bizalom. Én nem mondom, hogy ő képes volna a baloldalra térni; de ha tenné: senki sem fogna ez által váratlanul meglepetni. Ambitiója ugyan roppant; talán helyessebben szólva: hiúsága.

Mint mondám ő jól beszél; s habár lelkesedése csinált, és nem benső; hogy ha nem gyujt is, de sziporkáz, sustorog, zajt csinál; . . . . . s főleg füstöt. Ez a füstje pedig oly nagy, hogy maga is megfúlna benne; hanem hiuságának kifejlett érzéke tömjént szagol ki a füstből; és ő azt élvezi.

Vannak, kik Hoffmann Pált komoly embernek tartják. Azok t. i. kik még nem ismerik; kik csak egy beszédet hallottak tőle; kik nem méltatták figyelmökre e kis medrü, de fordulatokban gazdag, és zajosan csörgedező politikai patakocska hosszabb folyamát.

Hoffmann oly arányban áll a komoly talentumhoz, vagy politikai egyéniséghez mint egy zenenégyeshez áll például egy zenélő óra; mely

sok szép áriát csinosan elketyeg; de taktus, öszhang, lélek nélkül: zeneértő borzad tőle.

Hoffmann egy a tudományokon megzabált, de semmit megnem rágott, még kevesebbet megemésztett beteges, ideges fő. Egy szökdécselő elme, mely vagy közvetités nélküli eszmék csúcsairól könnyedén ugrál ide s tova; vagy egy gondolat szövetébe ellentétes disparat gondolat- fonalakat sző belé; mint egy tébolygó elméjü nő, merő szinzavart himez rámájába, s azt hiszi, szép szőnyeget himezett.

Ő egy aristocratico, demagogico, autonomico, bureaucratico confusionsrath; nem szellem nélkül s tetszetős sophisticával.

Ilyennek mutatkozott megbizhatlan, coquette, ingadozó politikai pályáján; a törvényhatósági törvény tárgyalásakor.

Valahányszor ugyanis miniszterválság volt a levegőben, Hoffmann mindig megragadta az alkalmat valamely momentosus beszédre, — mely rendesen tönkre tette volna candidaturáját, ha arról valaha szó lett volna. Ezért beszélt a törvényhatóságok rendezésének tárgyalásakor is.

Neki a virilisek nem kellenek. Mert ő demokrata. Ő a szegény osztályt véli védendőnek a vagyonos ellen; nem megforditva.

Hanem ő a megyéket »ingyenes békebirói intézmény alapján szeretné szervezni.« A mi mindenki szemében, ki a dologhoz valamivel többet ért, mint a tyúk az ábécéhez, annyit tesz, mint a

vagyonosok kezeibe tenni le az egész közigazgatást; s a tiszviselői magasb állomásokból, mert ezek ingyenesek, kizárni a szegényebbeket. Ingyen csak gazdag ember szolgálhat. Itt tehát Hoffmann ur százrétü aristokrata.

Megengedi, hogy ingyenszolgálat nélkül nem lehetséges autonom közigazgatás. Pedig csak az és a bureuaukratia közt van választásunk. Igen, de ettől »multunk kedveért is irtoznunk kellene,« ugymond.

Multunk kedveért? ezt nem érthetni. Node a baloldal megtapsolta ezt is, azt is, amazt is, a mit Hoffmann ur tüzesen eldarált.

A »virilisták themája egyébiránt az, a mely Hoffmann ur számitásaiban az aranyhidat képezi a baloldalhoz. Igyekezett is tultenni a baloldalon is erélyes támadásban. Sőt mi hisszük is, hogy a sit venia verbo, e szellemi proletár sokkal őszintébb ellensége a virilis intézménynek, mint a középbal sok tagja, ki maga is a virilisekhez tartozik.

Hanem pathosa ezuttal oly sophismákra ragadta, melyeket a badarságtól alig választ el szük határ.

Egy kis nevetségessé válás nem genirozza Hoffmann urat, ha nagyot akar mondani. Például azt mondja: azon körülmény, hogy az országban nem nyilatkozik ellenszenv a virilisták ellen, csak a törvénytisztelet jele! Eltalálta! Hát a dohánycsempészet, adó alól kibuvás, a közösügyes kormány elleni állandó szidalmak, és a többi szintén

e törvénytisztelet kiáltó jelei? Hát Hoffmann ur szélbali phrasisai és rosz élcei a virilis intézményre, a törvénytisztelet jelei?

Hogy H. urban a jogtanár egy néplázitó sycophanttal foly egybe, mutatja egész észjárása.

Tételei közt csak a partikulákat, az »és, pedig, hanem« szócskákat kell fölcserélni, s H. egy ellenkező szellemű beszédet mondott ugyanazon lelkesedéssel.

Mily fölületesek egyébiránt álokoskodásai, arra még egy példát hozok föl. »Világszerte, ugymond, a nagy államtudósok azon törik fejöket, hogy a nagy vagyon tulságos bofolyását hogyan lehetne ellensulyozni? Csak mi forditjuk meg adolgot; a vagyonos osztályt akarva megvédeni a szegény ellen.« A baloldalon erre is tapsoltak. Pedig Hoffmann ur itt is csak összezavarja a kérdéseket. A nagy államtudósok nem azon törik fejöket, hogy a községek vagyoni és politikai kezelését hogyan lehetne a legszegényebb osztályok kezére játszani, a választás elvének absurd tulfe szitése alapján: ez csak a mi confusus eszű demagogjaink törekvése!

Hanem a nagy államtudósok által végleg még meg nem oldott, de már nagy gyakorlati sikerig érlelt kérdés abban áll, hogy a szegény munkás osztályt hogyan lehessen a tőke elnyomó hatalmának ellensulyozásával érdekeiben megvédeni? anyagi, szellemi fejlődését biztositani? nem a vagyonos osztály jogos fölényének confiscálásával; a mint ezt épen az általa hivatolt Anglia, Amerika is mutatják, hol bizony a vagyonos osz-

tályok kezében van az administratió. De Francziaországban sem lehet egy megyei (departementi) adót is fölemelni a nélkül, hogy a nagyadófizetők meg nem kérdeztetnék.

A vagyonos osztály nálunk nem erős: ellenkezőleg csaknem egészen el van már nyomva nemzetellenes, oktalan liberalismus következtében beültetett demokratiai intézmények által. Példa reá ez a jogtanár is, ki politikai ambitióból helyes számitásnak tartja a szélbali demagogiával is tetszelegni!

Ez a jó Hoffmann Pál nagyon szomoru jelenség tulajdonképen. Ha ilyen fölületes zagyvalékkal, ellenmondásokkal traktálja mint egyetemi tanár is hallgatóit, boldog Isten! az utánunk jövő generatió jobb és okosabb lesz-e a miénknél? Félünk, hogy a tanszabadság és nagy didactrum mellett is csak fölületes szajkók s szép beszédű szájhősök kerülendnek ki ezen egyetemből: de sem theoreticus, de igazi tudósok; sem gyakorlati komoly politikusok.

Mondják, hogy egy politikai napilap volt keletkezőben, melynek ő leendett főszerkesztője. E lap mindenesetre unicummá nőtte volna ki magát a magyar napisajtó történetében. Vezércikkei előreláthatólag körülbelől igy fogtak volna szólani:

»A két autokrata találkája a sókamarai uralom hegydús fővárosában nemcsak időbeli vonat-

kozásánál fogva foghat (akár igen, akár nemleges) tényezőnek bizonyulni a nemzetközi viszonyokban műköđő (állandó vagy mulékony) tényezők, (melyek egyuttal tények is lehetnek) érvényesülésében, önmagukban vagy közvetve és olykép, hogy tagadhatólag tagadható eredményei majdan egy szebb vagy talán nem szebb utókor belátásának határvonalába lépendnek: hanem az öszszerüleg fönforgó tényálladék alapján állandó és elvont szempontból tekintve a következtető cselekvények magasb egybefüggésének szabályait, világos azoknak nemzeti viselkedésünk föltételezte befolyása is saját honunkra; melynek hire-veszett nagysága csak a nemzetélet követelményeinek életrederitése és nemesebb kielégitésében találhatja föltételes ujjászületésének logikai kényszerét. . . «

És a többi. Minden huszonnégyórában bevevendő egy nagy ív velin papiron; és kiadandó hasonlóképen.

Post scriptum.

Hoffmann Pál ur egy idő óta oly szerényen hallgat, hogy csaknem azt kell hinnünk: észre tért!

Ezen nem valószinü esetben őszintén sajnáljuk, hogy — e szerencsés fordulat nem előbb történt, mielőtt t. i. e sorokat megirtuk.

X.

Paczolay János.

És egy kis vallásfelekezeti történeti cultur-tanulmány.

Ez az én emberem!

Nagyobb pecsovics nálamnál!

Had öleljem át!

De ez nem könnyü dolog: termetes alkata, széles válla, nagy mellkasa mellett, mely alatt illő arányokban domborodik ki az emberi lény azon nemes központja, melyet már Menenius Agrippa megénekelt, s minden ember önmagán legbuzgóbban ápol és dédelget és a magyar még is prózailag ugy nevez, hogy »has.« A honnan ered alkalmasint a magyarnak azon kedvenc foglalkozása is, melyre nagy nemzeti költője is serkenté, mondván:

hasalj, — alkoss, gyarapits!

Képzelj ezen törzsre vastag rövid nyakat, s azon hatalmas nagy főt, szőke, kissé őszbevegyülő hajdansürü hajzattal, jókora homlokkal, vastag szemöld alatt szürkés szemekkel, gömbölyü arcot, erős szájat, bajuszszal s rövid körszakállal: és akkor előtted álland azon eredeti jelleges alak, melyet torzképezni könnyü föladat, — melynek arc-

vonásaiból azonban a lélekbuvár könnyen kiolvasandja a jó akaró bonomia mellett az éles észt, a becsületesség mellett egy kis gunyort, és a csendesség mögött a bátorságot és hirtelen föllobbanó szenvedélyt.

Élclapjaink szeretik ugy verni el rajta a port, mint egy korlátolt elméjü, vidéki ótáblabirón, s szenvedélyes és haszonleső pártférfiun, ki a szabadelvü s hazafias baloldaliaknak dühös ellensége, és ráadásul még ultramontán is. Többször rajzolták már őt csuklyás barátnak.

Élclapjainak rendes betegsége a chronicus élchiányon kivül — az emberismeret hiánya is. Élcnek tartják a jellemsértést; és a satyrát vagy humort nem abban keresik, hogy az ember meglevő hibáit s félszegségeit komikai szinben állitják elő, vagy akár tulozzák is, a mi szabad: hanem abban, hogy rá fognak valami nevetséges vagy gyülöletes tulajdonságot melylyel nem bir; — igazolván e szerint Goethenek észrevételét, melylyel az emberek többségének ostobaságát akarta jelezni, miszerint többnyire nem azon hibákért itélik meg és el az egyént, melyek benne léteznek, hanem olyanokért, mikben egészen ártatlan.

Élclapjaink — kivált azok az izlésteljes baloldaliak — hálás themának tartják Paczolayt: mert először is tüzes ember levén, ki nyelvével gondolkozik; másodszor az igazság embere levén, ki minden valótlanságért föllázad, és néha, ha nem is épen az utólérhetetlen Csanády »iggaz-nemmáll«-féle modorában — de bizony sokszor közbe-

vet egy baloldali szónoklat alatt — valamely tagadást vagy ellentételt; mert hát Paczolay János nem az az ember, ki csak a szakállába morog, vagy a zsebében mutat fügét, s legfölebb négy szem közt mer dúlni fúlni a csinált közvélemény, liberális nyegleség s a koreszméknek keresztelt hóbort ellen; hanem a hol és a mikor bele ütközik — nyilt sisakkal szembe száll a phrasissal és a hazugsággal, vagy azzal, a mit hazugságnak mond meggyőződése.

Mert hát ő is azon kevesek egyike, kiknek korunkban még meggyőződése, és hite van; és a ki annak bátorságával is bir. Meglehet, hogy látköre nem foglalja be az universumot; s bizonyos nézeteiben makacs és mozdulatlan: de ezen hiba mily ritka mai napság, melyet nem a hajthatlanság, hanem a jellemek lágysága, mobilitása jellemez!

És ilyenkor a szenvedély első kitörésekor bizony nem nagyon sima szokott lenni János bátyánk, hanem érintése olyan mint a keményszőrü keféé. Pedig különben a legjobb szivü, legelőzékenyebb, s legtisztesebb modoru férfiu.

No de aztán a kik őt ismerik, igen jól tudják, hogy neki némi joga is van épen olyannak lenni, mint a milyen. Mert szigoru becsületessége mellett jogtisztelete s méltányossága is rendületlen, nem csak a magán, hanem a közéletben is.

Bármily határozott pártember is ő, és ugyancsak sulyos kalapácsa a baloldalnak, ha kell: de jól tudják megyéjében is a Deákpártiak, hogy egy

bizonyos határon tul nem vihetni őt. Be sem merik avatni az olyan pártmanoeuvrebe, mely jog és méltány szempontjából nem egészen correct; és a mely különben a hazánkban igen tág pártpolitikai lelkiismeret mellett eléggé divatozik is.

Paczolay János szellemi tehetségei is minél tovább tagja a parlamentnek, s minél gyakrabban szólalt föl: annál inkább nyilvánultak. Ő nem igényli az elméleti miveltség, vagy magas államférfiui hivatás nymbusát. Hanem gyakorlati téren: positiv ismetekkel, a közigazgatás és jogszolgáltatás ügyeiben: tapasztalatokkal, józan judiciummal biró tiszta fő, s erős érvelő, kit nem könnyü kiforgatni.

Nem tart beszédeket. Szól a mihez ért; tüzzel, erős logikával; keresetlenül; nem tévedezve magas regiókba; szól practice, és hatással.

Mind a mellett a mi Paczolay Jánosnak jelentőséget, és némi szerepet ád a Deák-pártban az tiszta jelleme.

Ő itt van mint képviselő; — napidijai nem kárpótolják mit ügyvédi pályáján, s gazdaságában mulaszt. De ő itt van, s rendesen teljesiti kötelességét. Hü pártember; támogatja a kormányt önzetlenül, nem várva hivatalt, nem lesve koncot; nem árulgatva voksát részvénytársulatoknak; nem mozditva elő bank- s vasuti vállalatokat, hogy igazgató tanácsaikba válaszszák; nem akarva, nem keresve semmit: ezért van Paczolaynak a Deák-pártban becsülete, befolyása, több mint némely

nálánál sokkal nagyobb készültségü politikusnak, vagy ismerttebb coriphaeusnak.

Ez mind igen szép, csak hogy nagyon conservativ irányu, s azonkivül még vallásos ember is, sőt katholikus mer lenni. Hogy nem szégyenli magát!

Mert hát ezen nemzedéknél hazánkban a vallásosság macula. Angliában, Amerikában, Németországban, a világ legmiveltebb államaiban a vallásosság egy cimmel több a közbecsülésre.

Magyarország a miveltségben sokkal magasabban áll. Itt a vallásosság vagy csak képmutatásnak, vagy az együgyüség jelének tekintetik. Itt az az uralkodó eszme: hogy korunk fölvilágosodottságával a vallásosság ellentétben áll; anachronismus; legyőzött szempont.

Talán a mi nagy közönségünkbe oly mélyen hatottak le a természettudományok, hogy egy a positiv vallásokon tulemelkedő, áteszmélt realisticus világfölfogásköztulajdonná lőn?

Hiszen ha még ez volna az eset! Legalább az ismeretek terjedtsége vigasztalna a talán csak ideig óráig tartó szellemi tévirány fölött.

De nem ugy van. Az emberek ellenkezőleg nem tanultak semmit a természet nagy könyvéből, nem tudják maguknak megmagyarázni a legmindennapibb természeti tüneteket sem. Hanem vallástalanok tudatlanságból, lélekürességből s frivolitásból. Vallástalanak, sőt gunyolódnak a vallá-

sos ember fölött, mig baj nem éri; mig gyomruk jól müködik; mig a földi szerencse ringatja karjain.

De ha egy pár csapás éri, ha betegség leveri, akkor elgondolják, hogy hátha mégis van Isten, a ki segithet; és akkor mint a német mondja: »sie kriechen zum Kreuz« a kereszthez folyamodnak; és a ki egész életén át atheista volt, ha érzeni kezdi, hogy elfogy a szusz, papot hivat, s mint inconsequens ember, de jó keresztény fejezi be földi pályáját.

Vagy ha már általán a mi szabadszellemü embereink valakinek megbocsátják a vallásosságot: ezen elnézés legfölebb a protestansokra terjed ki. Tisza Kálmán lehet buzgó reformatus, ez népszerüségét, liberalis szagát nem alterálja. Zsedényitől sem aprehendálja senki, hogy évenkint ezrekre menő adományokkal tanusitja ragaszkodását felekezetéhez. — Hanem ha katholikus ember, ki a politikai életben szerepel, vallásos érzületet árul el: annak teste, lelke gyanus; az rögtön népszerütlen, annak cime ultramontán, aequale: what is his name!

És tény, hogy ezen megugatás terroristicus nyomást gyakorol a mivelt osztályokhoz tartozó vagy épen politikai téren álló katholikusok nagy részére.

Kevés ugyan e körökben a katholikus érzületü ember. De több, mint a mennyi magát annak bevallani bátor.

És e terrorizáltatás annál különösebb jelenség, minthogy a katholikusok az ország lakóinak ab-

solut többségét képezik. Miért nem érzi bátorságát egyik is edzve azon erkölcsi támasz által, melyet nyolc milliónyi lelkek közössége, föltehetőképen, nyujthat?

Nem habozunk e jelenségnek egyik okát ott keresni, mert a katholikusok egyházszerkezete csaknem semmi tért sem hágy a laicus elemnek az egyház külügyeire befolyást gyakorolni; és az ekint gyámság alá helyezettek nem is birnak önállósággal, de nem is szokták meg saját ügyöknek tekinteni az egyház közös érdekét, hanem csak a papok ügyének.

De másik oka merőben szellemi. A katholikusok egyházuk universalis jelleménél fogva, és hivei compact nagy számának öntudatában minden vallásfelekezetek között legtürelmesebbek, legliberalisabbak, és — valljuk meg — legközönyesebbek.

Erős ellenséges nyomás képes csak a katholikusok vallási közérzületét öntudatra hozni, és szenvedélyig fokozni: mint ezt több tulnyomólag protestans állam régi és ujabb története tanusitja.

De végre van még egy ok, mely a hazánkban uralkodó ezen tettleges terrorismust, és ennek következtében a katholikusoknak többségük dacára kedvezőtlenebb helyzetét suly és hatalom tekintetében, a socialis és nyilvános téren inferioritását megmagyarázza. És erre nézve is őszintén kimondandom észleleteimet. Csakhogy ehhez kissé hoszszabb szuszt kell venned nyájas olvasóm!

Az állam s társadalom jóléte szerintem nem kivánja, hogy csak egyetlen vallás létezzék egy or-

ságban. Vannak egy vallásu, s igen szerencsétlen országok. Vannak hatalomra s virágzásra jutott államok számtalan felekezetekre oszló népekkel.

A mi kedves magyar hazánkat illeti, tagadhatlanul sok szerencétlenség kutforrása lőn az, hogy a reformatio vallásszakadást idézett elő a nemzetben. De ezen történeti tényezőnek a nemzet polgárosodására hathatós és jótékony befolyását eltagadni szintén bajos volna.

Kissé tulzottnak tartom ugyan azon már axioma tekintélyére vergődött hiedelmet, hogy a református vallás mentette meg a nemzetiséget,azáltal, hogy a magyar nyelvet ültette át az isteni tiszteletbe; tulzottnak már csak azért is, mert ez az által magyarnak maradottak számát körülbelül ellensulyozza azoké kik az ágostai vallás következtében rendületlenül megmaradtak németek és tótok. Mind a mellett nem vitatom az ellenkezőt; nincs okom reá.

De bizonyára különös fátum az, hogy a magyar nemzet zöménél a protestantismusnak épen legmerevebb, felekezetileg legexclusivabb formája honosult meg: a calvinismus, melynek szellemi s erkölcsi légkörében türelmetlen mogorvaság, republikánus önfejüség, s puritani gőg, tehát a közszellem oly alkatrészei tenyésznek, mik példának okáért elvesztették a hugenottákat Franciaországban; mik transactiót kizárnak, s vagy martyrokat teremtenek, vagy zsarnokokat.

Magyarországban a nyilvános élet, de kivált a politika terén a calvinismus uralkodik, azaz zsarnoskodik. A katholicismus védelmi állapotban van.

Lehet továbbá a tényt történetileg magyarázni s szépiteni; de azért mégis tény, hogy a calvinismus a politikai pártszellem elmérgesedésének főtényezője hazánkban. Mondtam, hogy transactiót nem ismer. Vagy megtöri az ellenállást, vagy őt törik meg, és akkor bús zsoltárokat énekel az egek urához.

Azon hajthatlanság, melynek legeldöntőbb bizonyitványa a nép azon szavajárása »vastag nyaku kálvinista« ez magyarázza meg praepotentiájukat a közéletben, és még mindig uralkodó merev, megalkudni nem akaró és az 1867-ki egyezménynyel is ellenséges iránynak nagy erejét, dacára annak, hogy ezen állammentő tény létrehozásában országos nevü, s kiérdemlett tekintélyü református férfiak is kitünő részt vőnek.

De a socialis erkölcsök finomulására, a társas formák, és külső miveltség fejlődésére s mellékesen szólva a journalistika modorára sem hatott ezen felekezeti szellem valami nagyon előnyösen.

Vannak ugyan kivételesen igen udvarias, könnyed modoru, salonilag correct müveltségü, és szivélyes férfiak reformatus hazánkfiai közt is. De ezen kivételek csak megerősitik a szabályt. Itt általános jellegről van szó, melyet a közép, sőt még a tanultabb osztályon is, és a szép talentumu egyeseken észlelhetni.

Bizonyos insocialis komorság, s mintegy szándékosan visszataszitó gőg; s némi a gyöngédebbet sértő modortalanság az, melyről a jó kálvinistára azonnal ráismerhetni. Ha idegennel kell

beszélnie, a mit már nagyon kelletlenül tesz, s egyéb gorombaságot nem követ el rajta, legalább nem néz a szemébe, hanem a földre szegezi szemeit mialatt vele beszél.

De mindez nála nem roszszivüség; hanem emberkerülő ügyetlenség s szögletesség. Nem egyedül az anyai nevelés és a mivelő társaság hiánya; hanem a felekezeti légkör, melyből a bölcsőtől kezdve szivja be eskölcsi életét: ez magyarázata.

És ebben ismét nagy tényező azon nyomott állás, melybe az uri osztály által csak félig-medig acceptált, meg nem becsült uri,— pátronusok s paraszt választóinak kegyelem kenyerén tengődő papjai helyezvék, akikről aztán nem is csoda, hogy exceptis excipiendis, az utóbbi években a politikai s anti-socialis agitatiónak ők a főszereplői és legkiválóbb kortesei.

Független mivelt pap: mivelt nép,

Lealázott szegény pap: neveletlen nép. Lásd a keleti vallásuakat.

És e részben alig lehet párhuzamot vonni az ágostai vallásfelekezettel, mely — habár papjai állása szintén szerény, mégis jobban megbecsüli őket.

E vallásfelekezet jellemző vonásai egyébiránt megmagyarázzák azt is, miért tőn az oly csekély hóditást a mi fajunknál, — mit szemben a calvinismus eredményeivel sajnálni lehet; s miért nyerte az meg kiválólag a németeket s tótokat.

Az ágostaiak vagy evangelikusok vallása eminenter kedvező a családi és polgári erények

fejlődésének, s a népjellem szeliditésének. A törvénytisztelet, a törvényes államhatalom irányában hódolat, a szellemi függetlenséggel karöltve; szerény polgári öntudat, munkásság, szorgalom, physikai és erkölcsi tisztaság ; az álszenteskedésre való némi hajlam mellett valódi mély vallásosság is ; a társas érintkezésben talán nem mindig egészen őszinte, de a durvaságnál mindig kellemesebben ható simaság, nyájasság, s illemes modor : ezek képezik a calvinismus ellentétét; s a lutheranismus jellemét; és magyarázzák meg, miért volt az a magyarnak elejétől fogva oly rokonszenves; s miért annyira ellenszenves még a mai napig is előtte a lutheranus!

Sokat lehetne még ezen agyonhallgatott thermáról mondani: de már várnak a szedők a cikkre. Tehát csak annyit: honny soit qui mal y pense!

XI.

Gróf Barkóczy János.

Gróf Barkóczy János, talán nem tartozik ezen élők galériájába, nemcsak mert meghalt (1872 márciusban), hanem mert nem volt sem Deákpárti, sem baloldali notabilitás. Hanem azok egyike, kik az ó conservativek neve alatt kisérletileg rémitették 1850-től fogva a német-osztrák, 1860 óta a magyar-osztrák soit disant liberalisokat világboldogitó álmaikban.

De mortuis nil nise bene. Vagy, de mortuis nil nisi verum. Barkóczy János az igazság embere megérdemli, de el is birja, hogy róla igazat szóljanak. Kinek nem mondta ő meg életében az igazat? azt, a mit ő igaznak tartott?

Nem minden bokorban találni egy Barkóczy Jánost.

Nem kereste a népszerüséget, az igaz. Conservativ volt 1847-ig. Azok közé tartozott a hatvanas években, kik az 1847-ki alapon akarták

megkötni a jogfolytonosság megszakadt fonalát: 1867 óta sem szinlelte azt mintha az 1867-ki egyezményben, melynek alapját egyébiránt helyeselte s elfogadta, s a visszaállitott 1848-ki intézményekben és azoknak irányában nagyon gyönyörködnék: mert ő szinte egyenes ember lefelé is.

Hanem az volt ám fölfelé is. Az ötvenes években nem volt bátrabb igazmondó a fölsőbb körökben nálánál. Senki se mondta meg az akkori hatalomnak hevesebb durvasággal az igazat, mint Barkóczy János.

Ő általán eredeti ember volt.

Magas testalkatu, széles vállu, nagy fejü, erélyes arcu, dörgő, morgó, ropogó hangu, mindig heves, mindig tüzes, mindig mérgesen kinéző és mégis jószivü férfi.

A beszéd csak omlott a szájából, és teste mozgékonyan, s élénk gesticulatióval követte a szóáradatot.

Neki voltak sajátságaihoz mért saját eszméi is; ha tetszik bogarai. Mindamellett tiszta itéletü eszes férfi volt. Ismerete tömérdek, olvasottsága nagy, emléke roppant; tudományossága pedig a közgazdászat és a financia terén alapos, és nagy terjü volt. Midőn a bécsi hitelintézet, s más társulatok elnöknek választák, nemcsak a jól gazdálkodó, nagy vagyonnal biró gróf Barkóczy János, a magyar mágnás, hanem a financialis capacitásnak elismert férfiu volt az, kit bizalmukra méltattak. És ő viszont, ámbár korunk bálványának templo-

mában a papok és irástudók közé beillett ismereteivel: tiszta kezü ember maradt; tetétől talpig gavallér ember.

Faltörő bátorságát s eredetiségét jellemző számos adoma kering.

Többi közt 1852. körül egy izben, ha nem csalódom, a tiszai vasut ügyében két magyar mágnással a fölséges urhoz járultak. Ezek egyike, kitünő jellemü, magyar érzésü, de nem csak érzületében aulicus, hanem viseletében is fölfelé nagy kegyeletet mutató idős ur volt*), kihez Barkóczy az audientia előtt igy szólt: »Kedves barátom, nagyon kérlek, hogy aztán ne lépj föl ismét szokásos servilismusoddal; nekünk egyenesen kell beszélnünk.« Azonban belép a három mágnás; az emlitett öreg ur viszi a szót, csakhogy épen azon modorban, melytől Barkóczy óvni akarta. Ez tüskén állt, egyszerre szavába vág, s elkezd szokása szerint pörögni, s elmondja, mindinkább neki tüzesedve, hogy különösen fölső Magyarországban mily roszul mennek az ügyek, tönkre megy minden; biztosithatom — igy tör ki végre — »fölségedet, hogy jobb volt a közigazgatás Kossuth alatt mint most.«

Az imigy apostrophált fölséges ur rögtön hátat forditott; és a mi magyarjaink kifordultak; és az előteremben, — mely tele volt főfőemberekkel — az öreg loyalis ur szemére veté Barkóczynak tapintatlanságát; mire ez viszont fönhangon

---

*) Gróf Andrássy György.

és mérgesen védte álláspontját, ugy, hogy ilyen lármát még nem hallottak a Burgban.

Ilyen volt Barkóczy más alkalmakkal is.

Nyilvános szerepe culminált a Verstärkter Reichsrathban, hol egyéniségének egész rohamos erejével tönkresilányitá gróf Nádasdyt, és vele a magyar-ellenes uralom még fönállott romjait.

Szóval gr. Barkóczy Jánosban egy a kihaló régi jó fajtáju hű magyar tünt el.

Legyen érdemlett áldás emlékén.

XII.

Kautz Gyula.

Hogy tiszta lelkiismerettel, s ön-ellenmondás nélkül s tökéletes elvhüséggel lehet valaki a pesti kir. egyetemen tanár, és a budai müegyetemen is tanár, az akadémia tagja, országgyülési képviselő, delegatio tagja, vasutaknál s bankoknál kormánybiztos vagy igazgatósági tanácsos; — és hogy e sokféle kötelesség nem ütközik egymásba, s nem képez erkölcsi lehetetlenséget: az áll.

Hanem, hogy a napnak 24 órája levén, miként nem collidál, nem ütközik egymásba e sokféle kötelesség teljesitésének ideje, órája, pillanatai, azt már nehezebb megfogni.

Kautz Gyula kitalálta a nyitját.

Az egyik ülésbe korábban jő mint kezdődik, hogy korábban elmehessen. A másikba később érkezik a kellőnél, de legalább eljött. Mieux vaut tard que jamais. Nem tudja ugyan, mit tárgyalnak később, vagy tárgyaltak előbb? de az mindegy. Ő beleegyez a többség határozatába; a jegyzőkönyvbe bele jő, hogy jelen volt; a praesenz-mark ha jár, nem vész kárba.

A tanárság természetesen legkevesebbet akadályozza, ámbár, becsületére legyen mondva, óráit nem szokta elmulasztani. Az igaz, hogy kissé kimerülve, vagy kifujva lép a tanszékre. De akárkinél is gyorsabban elrecitálja az illető fejezetet. Kissé chablonszerü előadás ugyan, de eszmét sem gerjeszt. Jámbor középszerüség szinvonalán marad, alkalmasint fél tulemelkedni az ifjuság horizonán. Szereti közbevetni, mily élénk összeköttetésben van az európai tudósokkal. »Levelet kaptam Schaeffletől« stb. Gyakran kispékeli a sovány előadást hazafiui ömlengéssekkel: »ne csüggedjen el a nemzet! jövője van!« Mit az ifjuság megéljenez.

Minek is ereszkednék mélyebb buvárlatba? hisz ott a könyv. Irt ő elég tankönyvet. Csak vegye meg a fiatal ember; a Franklin-társulat ugyis elég drágán vette át Heckenasttól; hadd legyen ennek is valami haszna.

E sokféle hivatalból az következik, hogy Kautz Gyula sokkal több ideig jár-kél, illetőleg lót-fut kötelességei után, mint amennyi azok teljesitésére fönmarad.

Évek óta látjuk egy városrészből a másikba szaladni a nap minden órájában.

Hogy győzi e szükmellü, vékonydongáju, pipaszárlábu, keskeny képü, szőke haju nápic emberke?

No, de ha eddig győzte, most már kibirja. Vagy két év óta már fiakeren látjuk járni. Fogadni

merném rá, hogy ezt a luxust csak kormánybiztosi minőségben engedi meg magának.

Ennek a Kautznak egy nemzetgazdászati portentumnak kell lenni: nevét ugy kapkodták a gründerek; és akormánynak is ő exquisit szakembere, hol valami furfangos vasuti igazgatóságot kell ellenőrizni. Pedig ez az ellenőrzés tudnivalóképen elejétől fogva igen erős oldala volt a magyar kormánynak, mint azt a vasutaknál »eltévedt« többrendbeli milliók bizonyitják, miket most a nemzeti becsület nevében mi paraszt-adófizetők fogunk megtériteni ... Minden félreértés elkerülése végett jegyezzük meg azonban, hogy Kautz Gyula nem ezen vasutaknál volt kormánybiztos, vagy a kormány által kinevezett igazgató tanácsos. Különben, hogy tőle ellophatnák egész Jeruzsalemet a jebuzeusok és ő meg sem tudná, azt alább megmagyarázzuk.

Szóval. Kautz Gyula nemzetgazdászati tekintély.

És hogyne volna az?

Huszonöt év óta egyetemi tanár, irt legalább 25 vastag kötetet; minden kötet legalább 500 oldal, — politikáról, államtudományokról, nemzetgazdászatról általán és részletesen pénzügyi tudományról, jogról, statistikáról, részvénytársulatokról. Nem is illenék tőle megtagadnunk, hogy tevékeny ember, szorgalmas iró, ki ugyan gyári compilátorrá fejlődött ki; de ifjabb korában solid buvárlatot is tanusitott; p. a németül irott »Geschichte der National Oekonomik« cimü, az ötve-

nes években megjelent munkájában; mely a fiatal tanárnak némi nevet csinált; s melyben előadja még a szent atyák eszméit s véleményeit is nemzetgazdasági kérdésekben, s általán e tudomány fejlődését, irodalmát az ujabb időkig.

Hogy saját itélete, s eszméi nincsenek, hogy sem nem mély, sem nem lángelme, arról biz' Isten nem tehet.

No de 25 kötet!

És 500+25=12.500 oldal; és egyetlen egy saját gondolata nélkül. Ő egy unicum a világ tudományos irodalmában.

Róla mondá egy hamis képviselő, ki néha verseket is ir; »Ez a Kautz amit olvas, mind leirja: amit hallott, mind elmondja.«

Ő megirta mindazt magyarul, amit valamenynyi nemzetgazdász németül, franciául, angolul, olaszul megirtak. Előadja hiven eszméik, s rendszerök történetét és vázát. De annyira, hogy magának levont volna belőlök egy tant, egy nemzetgazdasági rendszert, mely övé, — hogy magának is volnának eszméi: annyira soha se vitte.

Könyv nélkül az egész tanár impossibilis. Vedd ki emlékéből a könyvet, és ő meg van lőve, mint akármelyik rigorosansa.

De mint mondám, 25 kötetre megy a mit irt. Mikor irhatta? azaz beszéljünk corecte, mikor fordithatta? — mert hisz azt lemásolni is sok, kinek annyi teendője van?

Azt mondják ellenségei — mert ellenségei is vannak, mint mindenkinek aki boldogul, — azt

mondják, hogy munkáinak nagy részét tanitványai forditották s ő csak átjavitá s összeállitá a köteteket.

De ez rágalom. Mit azon körülményből is következtethetni, hogy munkáinak magyarsága és stylje egy és ugyanaz. És milyen magyarság! Lehetlen, hogy magyar születésü tanulók ily roszul irjanak magyarul. — E magyarság csak Kautz uré.

És a stylje! .. No de ez már, tisztelet becsület, de igazság is, nem egyedül Kautz uré. Ez a mesterkélten tördelt, sanyargatott, idegen formákba erőszakolt magyartalan styl — csaknem specificus magyar egyetemi tanári stylnek mondható. A philosophiai nyelven kifejezett idegen gondolatok ezen kificamitásában tündököl ami nagy, de német Hoffmann Pálunk ép ugy, mint az ő kis, de magyar születésü Sághy Gyulája is.

Mutatványul Kautz stylje ismertetésére kikapunk nehány tételt a 12.500 lapból, még pedig »Nemzetgazdaság és pénzügyi tan« cimü munkájából, mely 1862-ben jelent meg.

A 137-dik oldalán ez áll:

»Azon szakában a népéletnek, a midőn minden egyes család csak önszámára termel, és öntermékeit fogyasztja, csere és forgalom még nem létezik igen; de annál nagyobb terjedelmü lészen ez akkor, midőn a munkamegosztás már nagyobb mérvben helyet foglalt;« (Platz gegriffen!)

Ezt a »l é s z e n-«t »l e s z« helyett különösen szép hangzásunak kell tartania, mert folyton-folyvást használja; hasonlókép a »v a n« helyett »vagyon«-t vagy plane »megvagyon.« Például ezen szép tételben:

»Valamint csakis az a jószág (tárgy?) talál könnyen v e v ő t, mely igen sok embernek szükséges, s melynek megszerzésére lehető sokaknak a m e g k i v á n t o t t (erforderlich) fizetésképessége m e g v a g y o n.« a 138. lapon:

»A javaknak egyik kézből a másikbai átmenetele.« — »Productió-tényezők« (Productions-Factoren) »e l ő h o z h a t ó« jószág, azaz előállitható.

Ilyen a magyarsága. Most lássuk a stylt; például tekintsük végig e gondolat-gilisztát:

»A forgalomnak tulajdonképeni alapjai és okai: az emberi szükségletek vágyak és életcélok különféleségében, hajlamaink és tehetségeink egyenlőtlenségében, ipari s foglalkozási üzleteink változatosságában; másfelől a vidékek és államterületek különböző physikai és geographiai körülményeiben, a müveltségfokok többféleségében, városok és sikföld közötti ellentétben, meg a nemzetnek több osztályok és rendekrei szétágazásában keresendők; a minek azután természetes folyománya az is, hogy ép a forgalom által és annak alapján a nemzetek anyagi s közgazdászati tekintetben is megannyi nagy s összefüggő e g é s z e k k é, az országterületek pedig mindannyi tágas és élénksürgelmü v á s á r p i a c o k k á változnak!«

Már most kérdem, hogyan tanulja be a sza-

vak ilyen halmazát, melyben 7—8 sor és 21 főnév esik egyetlen egy igére, a tanitvány? Vagy például mindjárt a 139. lapon:

»A forgalom, mint az eddigiekből kitetszik, értékes tárgyaknak értékes tárgyakkali szakadatlan kicserélésében és becserélésében, jószágoknak- (értsd: javak, Güter) pénzért, pénznek jószágok érti adásvevésében áll, illetőleg e csere és adásvevési ügyletek egy nagy és összefüggő rendszerét képezi; a melyben ép az mozditja elő leginkább a közgazdaság és forgalom élénkséget, a ki szükségei legnagyobb részét a vásárpiac által elégiti ki, s a melyben mindnyájan mint fogyasztók jelenkeznek, kik a lehető legolcsóbb módon iparkod nak szükségleteiket födözni, magukat jószágokkal ellátni.«

Az összekötő szavak kihagyásában, a lustaságnak ezen rövidítéseiben: »tárgyakkali csere, — osztályok, (-ra) és rendekrei szétágazás,« bóli beli, róli, reli, érti, ragok használatában tul nem tesz rajta egy iskolásgyermek sem. A naknek ijjudiciosus elnyelése következtében a főneveknek nominativusban összetódulása, mely a mondat értelmét elhomályositja, sőt gyakran kivehetetlenné eszi, szóval a nyelvünket eléktelenitő eme visszaélések, melyek, sajnos, csaknem divatosaknak mondhatók, ugy egymásra halmozva, mint Kautz irályában, egyenesen galimathiást eredményeznek.

Kautz Gyula mindemellett nyelvujitó is. Tőle ered a »Politika« magyar neve: »Országászat,« ad normam: halászat, kanászat, madarászat, juhá-

szat. Szerencséje nem nagy volt az uj szónak, mert Kautzon kivül magyar iró nem mert vele élni.

Ezen „országászat«-ban nem szándékunk nyelvtani bogarászatot üzni; s az irónak jellemzésére idézzük egyedül definitióját az államról:

»Az álladalom fogalma és lényege általában.«

»Az ember rendeltetését a földön csak ugy érheti el tökéletesen, ha társaságba lép, s erőit és törekvéseit embertársai erőivel és törekvéseivel egyesitve egy nagyobb, s bizonyos renddel és szervezettel biró Egésznek tevékeny alkat-elemévé leszen. Ezen »egész« mint társasági állapot akkor, hogyha egy összes nép — vagy nemzet-egyéniséget átkaroló, s meghatározott területe, közös főhatalom alatt álló, s időtartamhoz nem kötött független »létszert« vagyis Organismust képez, Álladalomnak neveztetik.«

Összehasonlitás végett álljon itt Pauler Tivadar államdefinitiója:

»A joghatóság létesitésére, a szellemi s anyagi fejlődés előmozditására, határozott területen, közös főhatalom alatt szervezett, időtartamhoz nem kötött társaság az állam.«

Kautz Gyula ur gondolkozása és stylje szétfutó kása; Pauleré hozzá képest öntött acél.

Ugyancsak ezen országászat 41-ik lapján olvassuk: hogy az

államszövetség, Staatenbund, hol több status (állam) egyesül egy összállammá, de ez még nem képez egységes államot; ellenben

a szövetséges-állam (Bu ndesstaat), hol az egyes álladalomrészek nemcsak egy államhalmazt (értsd

conglomeratió!!) hanem szervezett egységes állam-egészet tesznek.

Ezután pedig azt mondja, hogy a Schweiz 1848 előtt és Németország 1815 óta — szövetséges államok voltak; az amerikai unió pedig s 1848 óta a Schweiz állam-szövetséget képeznek! Servus!

Hanem hát az a diákgyerek nem vigyázott a forditásnál; s Kautz Gyula tanár urnak nem volt ideje elolvasni, mielőtt kinyomatta volna.

Igaz, hogy azóta se olvasta el. Igy készülnek Kautz ur könyvei.

De azon mesterségben, hogy miképen lehet egy tudományos kinézésü könyvet tárgy, cél és ok nélkül összetákolni, legkitünőbb ujjmutatással szolgál, s ezennel minden könyvfércelőnek minta gyanánt ajánlandó a következendő, világhirre érdemes munkája:

»A társulási intézmények a nemzetgazdaságban a magyar tudományos akademia által! — Fáy-dijjal koszoruzott!! pályamunka.« (Pest 1871), mely könyv tulajdonkép a sensalokra és tőzsdei mükedvelőkre számitott »Börse-Handbuch«-ok és egy tudományos munka közötti válfajt képez, s oly közvetitő valami, a minek senki sem veheti hasznát, mert egy oldalon közhelyi elméletet, más oldalról minden börse-galopin által jobban értett gyakorlati ismereteket tartalmaz, s melynek nagy részét mindenféle bankok s takarékpénztárak schablon-szerü alapszabályai képezik. — Theoreticus tanrészéből igen mulatságos, kivált most a a Krach tapasztalatai után olvasgatni néhány kül-

földi tudós megjegyzései mellett azon fölületes és béatitudet lehellő elmélkedéseket, mikkel ő a mindennemü gründerbankok institutióját megénekli.

Ezen munkának megkoszoruzásával ugyancsak megkoszoruzta magát az egyszer megint a magyar tudományos akademia!

A theoriában ily széles, habár lapos 25 kötetes alapon álló nemzetgazdász, természetesen a gyakorlati téren is csak magához méltó nagy eredményekkel dicsekhetik.

Az igaz, hogy még nincs két éve annak, hogy egy barátomtól azt kérdezé: hogy mi az a syndicatus? alkalmasint azért, mert miután oly gyakran történt vele, hogy ez s ama vállalattól valamely bank syndicatusi nyeremény fejében kisebb-nagyobb pénzösszeget fizetett ki neki: utóvégre már maga is kiváncsivá lőn, hogy miért is kapta ő ezen s ezen összegeket, mikor ő a dologban egészen ártatlan, s egy kis ujját sem mozditá meg?

A közromlottság közepette, mily tiszteletreméltó naivság! Mert hát vajjon nem tudja-e ma már minden gyufaházaló gyerek, hogy mi az a syndicatus!

No de ha a banküzlethez nem ért is, annál nagyobb az államfinanc-tudományban; a miért is egy delegatióban a pénzügyi bizottság előadójává választatott.

A jelentést megcsinálni, neki természetesen csak gyermekjáték lett volna; és csak roppant lelkiismeretessége az oka, hogy nem birt elkészülni

vele, s egész éjelen át föl-alá járt a Hotel Frankfurtban kopogó czizmában.

Egyszer csak rákiált Csengery, ki a szomszéd szobában lakott: »Ugyan mit csinálsz? nem tudok tőled aludni.«

»Kedves barátom! jelentésemmel vesződök.«

»Azaz hogy vesződöm, vesződöl; »corrigálta ki mérgesen Csengery.» Feküdj le kérlek; akkor te is alszol, én is alszom; holnap reggel majd megcsinálom a jelentést.«

Én ezen adomát a frankfurti főpincértől hallottam, s igy indiscretio nélkül elmondhattam.

Nagyon természetes, hogy ilyen szakembert uj részvény-vállalatok szélnek bocsátásánál nem lehetett mellőzni. A prospectuson igen solidan vette ki magát N. N. Graf Excellenz Strohmann után »Herr Julius von Kautz, Professor der National-Oekonomie an der Universität, und Reichstags-Abgeordneter« und so weiter.

A gyakorlati politika terén diszesen meg áll a középszerü kávéházi politikus szinvonalán. Conservativo-liberalis-filiszterség jellemzi világnézletét.

Mint szónok nagy művészettel egyesiti a tanári felolvasás és a toasztok egymástól elütő modorát. Minden beszédje, melyet tanszéki gyakorlottsággal folyékonyan s szárazon recitál el, egy állandó chablon mintájára készült, mely a következő:

Kiindulás: egy adott tény. A budgetvita egyik fönforgó kérdésének fölvetése.

Inductio: áttérés más általános közgazdászati

kérdésekre. — Töredékek valamely e tárgyról szóló munkából.

Érvelése támaszkodik néhány igen helyes nézetre, melyek sem nem az övéi, sem nem ujak; vagy pedig a dologhoz nem tartoznak.

Statistikai combinatiók. körülbelől ilyen formák:

Londonban évenkint 3 millió pár czismát készitenek. Van pedig Londonban 50 ezer kutya. Tehát egy kutyára esik 60 pár csizma.

Ezt követi a captatio benevolentiae majoritatis: Oldalvágások a bal és szélbal ellen. A rend eszméinek hangsulyozása.

Befejezés: az 1867-ki kiegyezés, a Deákpárt bölcseségének apologiája... melyet lehetetlen, hogy a többség éljenekkel ne kisérjen,

»Ein schlauer Kautz!«

Ugy tesz, mint az egyszeri plébános, ki minden megyegyülésen tartott egy rettentőn untató hosszu beszédet, melynek azonban mindig az volt a vége: Isten tartsa meg a hazát, Isten éltesse a nemzetet! mit természetesen örömteljes »éljen követett; s ő aztán otthon eldicsekedett, hogy mennyire megéljenezték beszédét a vármegyén.

Egyébiránt megfoghatatlan, hogy a jelen kormányválságban meg nem kinálták a — pénzügyi tárcával.

XIII.

Horváth Boldizsár.

Mily fényes tavaszi napkölte volt ez! Mily borus zuzmarás őszi alkonyat!

Midőn 1867-ben a ministerium tagja lőn: minden ajk tele volt vele.

Közlékeny meleg kedély, magasröptü szellem, szivélyes jóakarat, csaknem idealis jellem — ilyennek látszék az ember.

Mint politikus: előélete abból állt, hogy 1848-ban népképviselő volt; azután becsületes és tehetséges ügyvéd hirében állt; 1861-ben a fölirati s határozati vitában, az 1865-ki országgyülés tárgyalásaiban egy-két »igen szép« beszédet mondott. Az 1861-ki országgyülés alatt protonotariusnak nevezték ki, mit ő el nem vállalt; s ez hazafiui hitelét emelte. Az 1865-ki országgyülésen tanusitott szabadelvü, de mérsékelt magatartása bizalmat költött fölsőbb körben; könnyü, keresetlennek látszó, kellő tüzzel s lelkesedéssel párosult szónoklata népszerüvé tette az alsóbb, de szélesebb rétegekben.

Alapos tudományu jogásznak is tartatott.

Tehát senki sem ütközött meg rajta, hogy 1867-ben igazságügyministerré lőn. Sőt ez álláson a legkitünőbb jelöltnek tartatott szak- és nem szakkörökben. Különben a Deák-párttal rég összenőtt. Deák is kedvelte. Andrásssy benne hasznos talentumot remélt nyerni.

Tehát szél és nap és a talaj kedvezett neki, midőn a küzdtér porondjára lépett.

Kevés ministernek is voltak oly mézes hetei, mint neki.

Eötvös ugyan tulszárnyalta őt bölcselői s irodalmi hirnevével: mindamellett a ministerium veleje és tolla, közhiedelem szerint, Horváth Boldizsár volt. Minden fontosabb királyi leirat, trónbeszéd, kormány-enunciatio az ő tollából eredettnek mondatott. A mi szép, vagy jó hangzásu volt bennök: azt mondák: Horváth Boldizsártól eredt; ami bennök össze nem illett, vagy irályilag rögös vagy népszerütlen volt: bele corrigáltatott a ministertanácsban.

Szájról-szájra ment, mily genialis elme. Hogyan fogalmazza stante pede a ministertanácsban a legfontosabb okmányokat, térdén firkálva.

Amint igaz is, hogy a ministerek közül — stylje csak neki volt. Azt előbbi journalistikai gyakorlatainak köszönheté. Kissé széles, kissé virágos, de egészben véve nem hatálytalan publicistai irály. Államirataiban csak a tömörség, s bizonyos kormányzói szabatosság hiánya volt érezhető, mely a routine-nel jő meg.

Minél tovább lépett azonban a tettek terén,

melyek az indiscret nyilvánosság birálatának vannak kitéve: azonképen kezdett a róla ápolt nagy vélemény csökkenni, az enthusiasmus lelohadni, a rokonszenv kihülni.

Ezzel semmit sem mondtunk. Ebből semmi sem következik.

A hazánkban ugynevezett közvéleményben legnagyobb embereink is többnyire nem azáltal veszitettek, amit vétettek, a mi rosz volt. Ellenkezőleg — a hazafiság és bölcseség legkitünőbb tényei voltak azok, mik koronkint egy Széchenyi, egy Deák Ferenc népszerüségét pillanatra eljátszották.

Tény az, hogy ami az ő fényes hirét legelőbb boritá be a kételyek homályával: az igazságügyministerium szervezése volt.

Alig fogott hozzá, már legnagyobb tisztelői közül is sokan »csóválták fejöket.«

Mindjárt eleinte szembeszökő volt, hogy kissé nagyon nagy hadsereget szervez a maga vezénylete alá. Ilyen apparatussal a chinai birodalom justitiáját is rendezhetni: mondák. No de sok a teendő: codificálni, biróságokat szervezni, a dolgok alphájánál kezdeni, és pedig gyorsan alkotni,mert égető a szükség.. igy szóltak a méltányosak.

Hát még a kinevezések!.. ezen irtóztató ezerszeres Scylla és Charybdise minden ministernek, a hivatallesők ezen milliónyi armadiájában, melynek neve Magyarország! Hol van az a magyar minister, ki a kinevezésekkel ezerszeresen meg ne ásná a maga sirját!

Hanem szó, ami szó: a derüre-borura való kinevezések ilyen monstre-példányát nem láttuk sem 1848-ban, sem azóta ismételve történt organisatiók és reorganisatiók alkalmaival.

A rögtön osztály- és ministeri tanácsosokká improvisált ismeretlen mennyiségek mintha az égből pottyantak volna alá. Nevöket hallva, mindenki álmélkodva kérdé: vajjon miért? Ha pedig a választott ellenkezőleg nagyon is ismeretes volt a jogász körökben, még nagyobb csodálkozással kérdék: »hogy-hogy!«

Horváth Boldizsár emberismerete kezdett ép ugy gyanuba jönni, mint a jogi képezettség megitélésében való képessége. A hivatalnoki képzettség apretiatiójában pedig épenséggel azon elvnek látszék hódolni, hogy a hivatal adja meg az észt. Mily képzettséggel kell egy osztrák vagy német ministeri titkárnak vagy épen tanácsosnak birnia — arról épenséggel nem látszék tudomással birni.

Különös respectussal látszék viseltetni mindenki iránt, ki a sajtó terén, a jogi szakirodalomban műkedvelősködött. Ki valaha valami commentárt compilált valamely osztrák törvénykönyvhez, Winiwarter, Stubenrauch után, vagy ki épen Unger és Glaser »nyomán« jogphilosophiai kontárkodással töltött be nehány szaklapot, vagy plane ki valaha valamely senki által, de ő Horváth Boldizsár által sem olvasott jogászi, jogtudományi, törvényhozési, szóval »szaklapot« szerkesztett:ezek mind nagy emberek voltak szemében; ezeket kevesebbnek, mint minist. titkárnak kinevezni, botrány lett volna!

Ezen idő óta viragoznak hazánkban a könyvből tudós jogászok, — kik minden kérdésnél ránk olvassák a szász, meg a bajor, meg a porosz codexek illető paragrafusait; és kik képesek és »capablek« volnának a világ akármely civilisálandó népe, a tombuktuk, és aschantiek számára is »megcsinálni« akármilyen codexet: csak azt nem voltak eddig képesek megmutatni, hogy tudják, milyen törvények, minő eljárási szabályok, milyen birósági szervezet kellenek Magyarországnak!

Ezen kinevezéseknek azonban volt egy különös »culturtörténeti« momentumjok is. — Az egész országot meglepte tudniillik az a fölfedezés, mit eddig senki sem sejtett: hogy mily nagy számmal vannak Vasmegyében a jogtudósok, a codificatorokká, organisátorokká, és birákká qualificált férfiak! Ugy látszék, ez a Vas megye a nagy jogászok pepineriája. Azonban más magas és szerény állásokra is, nemcsak ministeri tanácsost, titkárt s fogalmazót: hanem hivatalszolgákat s portást is Vasmegyéből hozott be. Vasmegyében, illetőleg főpontján, Szombathelyen népvándorlásszerü mozgalom kezdődött Kánaán földje, Budapest felé. Számtalanok kiknek szük volt Vasmegye, s a jó Horváth »Bódit« valahonnan ismerték, sarut kötöttek lábukra, batyut vettek hátukra, s jöttek Pestre szerencsét próbálni. És nem hiába. A jószivü Horváth Bódi — juttatott mindenkinek valami koncot, vagy csontot a haza nagy falatjából. Vagy legalább igért: ha nem teljesithette is. — Mert Horváth Bódi jó ember. És ezért

hivják széltiben Bódinak és nem Boldizsárnak, Bódi minister: Le roi bonhomme.

A rokonok, barátok, földiek iránti előszeretet kedélyre mutató vonása államférfit jellemez-e? nem keressük; annyi áll, hogy a nepotismus ily mérvéről eddig azt hittük, csak aristokrat kormányzás alatt lehetséges. E demokrata minister azonban tultőn bárminő dynastán e részben.

Hogy azonban ebben is igazságosak legyünk, a többi között egy-két jeles egyént is vont ki a homályból: mint vak tyuk is talál szemet.

Eredmény: egy tulnépesitett ministerium, melyben a dologtalan lángelmék nem férvén meg egymásmellett, egymásba botlottak meg. És munka hijján elkezdtek egymás ellen agyarkodni, a befolyásért versengeni és intrigálni. A ministerium cotteriákra oszlott, mindenik más vezénylő alatt, kik ismét egy napról a másikra kerekedtek fölül, vagy zuhantak le ismét a gyenge s mindenikre hallgató, mindeniknek jót igérő, ma ennek, holnap annak igazat adó, egyiket is meg és fölismerni nem biró, azonban hiu s egy kis hizelgéssel könnyen befonható minister kegyében.

A szultáni hajlandóság ezen napi változatai szerint változtak azután a minister elhatározásai is kicsiny és nagy ügyekben. Aki kapta, az marta. Képzelhetni tehát azt a komoly hangulatot, és rendet, mely ezen ministeriumban uralkodott, és a következetességet müködésében!

Ministeriumának ily gyenge vezetése nem maradhatott visszahatás nélkül ministertársaira, kik

e szép talentumnak a gyakorlati cselekvés és alkotás terén gyenge oldalait különben is mindinkább kiismerni kezdék. Tekintélye előttük nem nőtt, hanem fogyott, eszméinek practicus volta iránt hitök enyészett, és igy javaslataiban, még a maga szakmájában is, sokszor ellenmondásukkal találkozott. Ebből korán némi feszültség fejlődött ki, melyet ő nem egyébnek tulajdonitott, mint az ő demokratiai és Andrássy és Eötvös aristokratiai iránya közti ellentétnek. Igen zokon vette, midőn ezek egyizben valami ártatlan demokraticus ömlengésére azt mondák neki: »mi nem vagyunk demokraták!«

Még legközelebb állt hozzá Gorove Ehhez leginkább vonzódott. »Több ember, mint gondoltam« szokta mondani róla. És a rokonszenv kölcsönös volt, mert ők nem zavarták egymás circulusait, melyek négyszögüek voltak. Gorove mint kereskedelmi s közlekedési minister nem bánta, mit csinál Horváth Boldizsár az igazságügyben, melyhez ő nem ért. Horváth viszont nem törődött azzal, mit csinál, illetőleg nem csinál Gorove a közlekedési ügyekben, mikhez az hitte, hogy ért.

És e rokonszenves egyetértés tulélte a ministeri sirt, s ma is karonfogva állanak, mint a specialis clubbok és a »petit diners«-ek szivarfüstös ministeri combinatióinak »jövő emberei.« Igy állnak ma is egymás mellett, marquis Pósakint: Arm in Arm mit Dir fordere ich mein Jahrhundert in die Schranken! ami magyarul annyit tesz: »lessük, mikor hivnak meg ismét ministereknek!«

Még le sem járt az 1867-ki év, s már kölcsönös elégedetlenség uralkodott Horváth és a ministerium között, mely a zsidók egyenjogositásáról szóló törvényjavaslattal acutabb szint öltött.

Horváth eredeti törvényjavaslata ugyanis általános vallásegyenlőség s vallásszabadság elvét célozá, mely szerint »a polgári s politikai jogok gyakorlatában a vallás nem tesz különbséget.« A javaslat a ministeri tanács által alakittatott át speciális zsidóemancipatio törvényévé — mint mondatott, mert az elsőre a legfölsőbb szentesités megnyerése nem volt valószinü; de talán inkább azért, mert a ministerek többsége inkább hódolt a bonsensnak, mint egy olcsónak látszó, de következéseiben drágán fizetendő népszerü ideának.

Horváth Boldizsár természetesen engedett, mint mindig, hanem duzzogott; uton-utfélen kinálta lemondását: csak ott nem, ahol elfogadhatták volna.

Duzzogott, s a ministerium elleni nehezteléseiről való confidentiái szájról-szájra jártak. Ő egyáltalán sohasem volt ministerileg begombolva. Közlékenysége mindig meglepő vala. Nem azon válogatós, a személyt megbecsülő és ezért megbecsülhetlen bizalom volt az, melylyel a legzárkozottabb kormányférfi is megtisztel egy-egy jellemes embert, hacsak azért is, hogy véleményét hallja: hanem asszonyos fecsegés. Sokszor, kivált ha fris fölhevülésében volt, még a provinciából jött ügyes-bajos embernek is elpanaszolta bajait, s »küzdelmeit a ministeri tanácsban«, ugy, hogy an-

nak a jámbor provincialis embernek elállt a szeme szája. Hogy ilyenkor az igazságügyminister mint szabadelvüségének martyrja és demokrata tündökölt: az magától értetődik.

Azonközben mégis ő volt a kormány legtöbb javaslatainak s intézkedéseinek védelmezője s képviselője az alsóházban; akár egyeztek azok elveivel s nézetével, akár nem.

És valóban ez is volt az ő hivatása, mely tehetségeinek megfelelt volna. Tárca nélkül »sprechminister«-nek kitünően sajátositva volt. Ön-nézeteiben ingadozó, gyenge; másokéit könnyen elfogadó; s ha elfogadta: elég szellemmel s ügyvédi routine-nal biró, hogy azokra a legjobb érveket is megtalálja; végre oly szónoki tehetség, mely csekély meggyőződés mellett is nagy hévvel tud küzdeni: a kormánynak oly kitünő képviselőjévé teendette a parlamentben, amily rosz szakminister: mert akarata gyenge, emberismerete semmi, nem gyakorlati ember, s végre nem munkaerő. Értem: nem a szakszerü, száraz ügyekkel való folytonos elbánás, nem a rendszeres munkásság embere.

Egy minister sem jajgatott annyit, mint ő, a sok munka miatt. A rosz világ azt mondja, hogy az esti órákban annyira kimerülten üldögélt otthon, hogy rendszerint egymagában »patience«-ozott, vagy egy pár csinos kis macskával játszadozott: ami ha nem is felel meg azon fogalomnak, mit az ó-római statusférfiak »nobile otiummal«

összekötöttek: mindenesetre azonban igen ártatlan módja a lélek üditésének.

A legtöbbet várta azonban tőle az ország a codificatió terén; s ebben csalódott leginkább. Codificationalis költségeket kérni el nem mulasztotta elejétől fogva; de midőn pár év elmúlt s semmitsem tudott fölmutatni: a ház előtt teljesen elveszett hitele annyira, hogy megszavazta ugyan a codificationalis költséget, de nem az igazságügyministernek, hanem a ministerelnöknek.

Horváth Boldizsár ezt is lenyelte.

De bizony tett valamit: a polgári törvénykönyv kidolgozásával megbizott egy amily szellemes, oly szeleburdi tanárt, Hoffmann Pált, ki a könyvből tudós compilatorok non plus ultrája, s azonkivül magyarul irni sem tudván: compingált egy országosan föltünt javaslatot, mely azóta általános derültség okozása után a legdühösebb reclame dacára ismét letünt, – és amely Horváth Boldizsár practicus szerződése következtében elnyelt 7000 forintot honorarium, 5000 forintot nyomtatási költség fejében: summa 12,000 frtot.

Mint codificatorról tehát Horváth Boldizsárról hallgatni fog az 1867-ki epocha jogi anarchiájának siralmas krónikája.

De ha már négy év alatt sem polgári, sem büntető codexet nem szült tevékenysége: legalább lássuk mit akart, mit tett Horváth Boldizsár az igazságügyi reformok terén?

Ez a kérdés dönti el azt, vajjon Horváth Boldizsár qualificalva volt-e igazságügyministernek?

Nem reflectálunk azon tucatszámra menő törvényjavaslataira, melyek elakadtak a clubban, vagy melyeket, mint a kapkodó törvényhozó experimentatióit visszautasitották az osztályok.

Kegyelmes feledés fátyolát boritjuk továbbá a »katonai biráskodásról« szóló liberalis törvényjavaslatára; mert abban kegyetlenül üldözte a sors. Miután ugyanis beleegyezett a ministertanács s maga Deák is, — azonban a közvélemény, de főleg az ellenzék annyira felzudult ellene, hogy Deák Ferenc is engedve a pressionak, nyilt ülésben megtámadta: Horváth Boldizsár szép csendesen visszavonta azt. Nem dobta oda a tárcát azok lábaihoz, akik cserben hagyták s compromittálták, hanem — ismét csak duzzogott.

Más törvényjavaslatai is csak lényeges változtatások után fogadtattak el, miután gyökeresen kiforgattattak. De akármennyire változtatták s forgatták ki: ő abban megnyugodott: legfölebb duzzogott.

Egyik intézménye Horváth B.-nak a semmitőszék fölállitása, melylyel — mint már akkor szakértő, de gyakorlati emberek gyakorlatiatlan theoretikusok ellenében mondták és irták és mint azóta untig bebizonyult, — az igazságszolgáltatás menetébe egy hátráltató kerék illesztetett be, mely nem egyéb, mint a magyar prókátori furfang által a pörpatvarkodásra fölhasznált eszköz. Minden nem szobatudós, hanem gyakorlati jogász azt fogja mondani, hogy azon biróság, mely a dolog érdemében itél, bizonynyal a formaságok kérdésé-

ben is képes itélni; entia superflua pedig non sunt multiplicanda, kivált oly országban, hol mint nálunk a magasabb képzettséggel biró birák ugy is ritkák, az államjövedelmek pedig precariusok.

Azonban Horváth Bódi gyermekes büszkeséggel kérkedett e nagy alkotásával.

A liberalisoknak tartott külsőleges apró ujitások passiója, mely őt jellemzé, s nem a reformszellem komolysága nyilatkozék továbbá abban is, hogy az ősi hagyományos »hétszemélyes tábla« neve, mely minden osztálybeli lakosoknak ajkán máig is él, a »legfölsőbb törvényszék« idegen neve által pótoltatott, melynek már csak azért sincs értelme, minthogy mellette és a formaságok megitélésében fölötte áll a semmitőszék; minélfogva a subtilitásokat nem értő nép most már nem tudja: hogy melyik hát a legfölsőbb?

A hétszemélyes tábla nevének eltörlésével egy nem közönyös, de mindenesetre ártatlan conservativ hajlam fölött győzött a külföldi chablon majmolása. Ellenben azon sokkal lényegesebb kérdésben: vajjon a kir. itélő tábla egyesülve maradjon-e Pesten, avagy több pontokra osztassék el az országban? ezen kérdésben engedett Horváth az ó-conservativismusnak.

Tudniillik, hogy igazságosak legyünk: ebben Horváth Boldizsár célzatai helyesek voltak. Csakhogy mint rendesen, nem volt elég ereje célzatai mellett megmaradni.

Hanem ha a fődologban engedett, egy mellékesben diadalt aratott.

Horváth Bódi azon percei egyikében, midőn fölébredtek benne a demokratikus bogarak, fejébe vette, hogy mily nagy dicsősége lesz az majdan a késő századok szemében, ha a legfölsőbb törvényszék első elnöke, kit a felelős magyar minisztérium nevezett ki, nem nemes ember. Mily roppant haladás a liberalismusban — a nyolcszázados multhoz mérve!

Csakhogy nehéz dolog volt ez Magyarországban, levén az egész intelligentia, kivált a birói kar, nemes emberek.

De Bódi erélyes ember. Erélylyel pedig minden sikerül.

Az egész ministeri tanács ellene volt; de Bódi kimerithetlen volt a speechelésben. Andrássy már nagyon unta a dolgot; midőn egyszerre jelentik, hogy a török követ jött látogatására, ott kellett hagynia a ministeri tanácsot; de midőn kiment, unottan mondá:

»Csináljatok amit akartok; csak végezzetek.«

És igy lőn meg, kit Horváth B. óhajtott.

Bódi hazajövet örömében az asztalra csapta kalapját: »Győztem — ugymond — a ministertanács ellenére kivittem, hogy nem nemes lesz a legfelsőbb törvényszék elnöke!«

És hát ki volt a demokratikus candidatus?

Az egy igen tisztességes ur, aki valójában nem is volt régi nemesi családból való, hanem polgári születésü:

csakhogy véletlenül a helyett, hogy régi ma-

gyar király, hát uramfia Bach kormánya által nemesittetett meg »de Bártfa« praedicatummal

Ilyen demokrata Don Quixotte volt az a jó Bódi!

Legnagyobbszerü monumentuma törvényalkotói kontárkodásának azonban azon polgári pörrendtartása, melyet ő valóságos béatitudedel valódi mestermünek hirdetett: s mely alig lépett életbe, a becsületes ügyvédek, a pörlekedő felek, a birák följajdultak hatása alatt. Egyedül a huzavonából élő zugprókátorok Eldorádóját alapitotta meg vele: ezt a dicsőséget meg kell neki hagyni!

*

*   *

Széchenyi egy izben elnevezete Kossuthot: misericordianusnak.

Reménylem, hogy Horváth Boldizsár megtisztelve érzendi magát, ha azt mondom, hogy e név kitünőleg reá illik.

Nem liberalis ő, hanem misericordianus.

Ilyen misericordianus hajlamai nyilatkoztak némely szándékolt, de soha létre nem jött, némely elvetett, és némely elfogadott törvényjavaslataiban.

Az előbbiekhez tartozik a halálbüntetés eltörlésének jámbor óhajtása; az utolsókhoz a botbüntetés eltörlése, melynek inditványát nem hogy időtlennek fölismerte volna, hanem azon fájdalommal acceptálta, hogy mért hagyta magát Irány által megelőztetni.

Ez a törvényhozók misericordianus faja, mely

a becsületes állampolgárok rovására, sőt életük s vagyonuk veszélyeztetésével elkényezteti, dédelgeti a gonosztevőket; a birtokos kárára védelme alá veszi a hütlen cselédet és csavargót; mely soha sem talál elég garantiát a tolvajok és rablók egyéni szabadságának, a fegyencek s börtönre itéltek emberi méltóságának megőrzésére; mely a börtönöket a professionatus zsiványoknak keresett és kényelmes asylumává teszi, — mely misericordianus fajnak szive ellágyul a gyilkos szomoru sorsa fölött, de nem bir érzékkel az áldozat szenvedései iránt, ez a misericordianus faj, mely a világért sem forradalmár, hanem csupa lágyszivüségből a gonoszok iránt — kockára teszi a polgári társadalom legszentebb érdekeit, sőt lételét.

És az e fajta törvényhozó sohasem azt nézi, hogy mi a népnek érdeke? miként s mivel lehetne jót tenni a népnek? hanem minden gondja az, hogy mi népszerü? Ama hires pörrendtartás, melynél fogva, mint minap valaki mondá: »a szegény ember nem képes igazságot keresni« — ezt illustrálja.

Az uszoratörvény eltörléséről szóló 1868. XXXI-dik törvénycikk ezt még inkább illustrálja. Népszerü koreszme, fölvilágosodottság jele, a nemzetgazdászat és jogtudomány magaslatán axioma, hogy az uzsoratörvények elavultak, s legyőzött szempontot képeznek. Magyarország »cultur állam« — nem türheti meg az uzsoratörvényt. Hogy az amerikai egyesült statusok leg-

többjében csak nemrég szüntették meg, s legtöbbjében ismét helyreállitották az uzsoratörvényeket, hogy azoknak föntartása mellett korunk legnagyobb nemzetgazdászai egyike, Carey Amerikában erélyesen és sikerrel küzd: azt a misericordianus nem bánja.

Hogy specialiter hazánk nagy részében a XXXI. törvénycikk 3. §-a következtében az átlagos kamatláb mennyire emelkedett, és hogy a föld népét a zsidó uzsorások systematice kifosztják, s innen-onnan expropriálják; hogy ma-holnap az egykori nemes földesur helyett a zsidó lesz az egykori jobbágybirtok tulajdonosa, s a »szabaddá« lett paraszt — eladott földeit, mint a zsidó napszámosa vagy bérlője fogja mivelni: azt a misericordianus nem tudja. Ha tudná, tán fájna a szive . . . de azért még sem merne az uzsoratörvény helyreállitása mellett szólalni föl, mert e misericordianus statusférfiak főjellemvonása — a népszerütlenség előtt remegő gyávaság.

Horváth Boldizsárt mint jogtudóst is e szempontból kell megitélni. Sokan azt tartják róla, hogy ő theoreticus.

Nem áll. Az ő theoreticus ismeretei nem elég alaposak, sem nem elég szélesek, hogysem ő az elvek rendszereit átértené, s valamelyikét sajátjának mondhatná. Reá csak azon szempont volt hatással, hogy valami »koreszme«-e? A jury koreszme; a szóbeliség koreszme! Eh bien! be kell hozni Magyarországba, akármily komoly veszélyek, akármily bolonderia legyen követke-

zése . . . Ezer szerencse, hogy nagy reformtervei egyikével sem tudott elkészülni.

Ő nem theoreticus jogász: hanem csak inpracticus.

Jogtudományi meggyőződéseinek szilárdságát jellemzi az első biróságok számáról és székhelyeiről szólott törvényjavaslatának története; mely egy példa a száz közül, hogy mindig csak a levegőbe épitett, s milyen budgetet bir meg az ország? arra sohasem gondolt; és amely egyszersmind botlás- és zár-köve lőn ministeri pályájának.

Nem mondunk titkot, mert hisz az egész ügy a nyilvánosság előtt folyt le, hogy az igazságügyér javaslata eredetileg azon elvből indult ki: nem sok járásbiróság, és azok is korlátolt illetékességgel: hanem minél több társasbiróság, törvényszék. Ha nem csalódunk vagy 180-at óhajtott. Hja még volt nehány kaputos ember »Vazs« megyében, kinek hivatal kell vala!

A 25-ös bizottság ellenkező nézetből indult ki. És az igazságügyminister — capitulált; s az ellenkező elvre állván, aszerint módositotta munkálatát.

Azonban a 25-ös bizottság a husvéti ünnepek alatt meggondolván a dolgot, megváltoztatta nézetét, husvét után visszatért az igazságügyminister eredeti elveire; csakhogy mégis reducálta a tvszékek számát. Horváth B., kit előbb a 25-ös bizottság arra birt, hogy az ő t. i. a bizottság vezérelvét fogadja el: most nem tudni minő pressióra vissza-

fordult, s ismét helyesnek találta a bizottság uj álláspontját, mely előbb az övé volt.

Minister aki tudja: mit akar és akarni tud, — pedig ezt tudnia kell — ahelyett, hogy magát mint egy nürnbergi fakatona hol jobbra, hol balra irányoztatni engedné, maga fog adni irányt.

Ha meggyőződése van, azt ki fogja fejezni, és a bizottmányt s az országgyülést igyekezni fog annak meghóditani. Ha erélye s ügyessége van: ezt el fogja érni. Ha nem birja elérni: akkor lemond. De magával mint egy bábuval játszatni semmi körülmények közt nem fog. Ilyen tétova, ingadozás, következetlenség, határozatlanság, minőnek ezen ügy lefolyása példáját adta, önéretes minister mellett elő sem fordulhat.

Igy nyilatkozott akkoriban a közvélemény. s én csak azt registráltam, midőn 1871. május 3-kán a fönebbi sorokat irtam, s a következő sorokkal zártam be annak verdictjét ministeri képesitéséről: *)

»Egész eljárásában, mióta minister, semmi tervszerüség, semmi átgondoltság, semmi tájékozottság. Minduntalan uj irányokat követett, és alig indult meg egy terve, midőn ismét ujabb benyomásnak engedvén, azt elejté, és semmit bejezni nem volt képes. Négy évi elvtelen kapkodás után igazságszolgáltatásunk ügyén a legparányibb módon sem tudott lenditeni. És ha a mulasztás titkos okokon mult, és nem az ő tehetségén: legalább

*) Lásd Kákay krónikája 1871. 18. sz.

nem tőn semmit, mi az elitéltetés elől őt, mi nevét a jövőnek megmentené.« Amivel mindig ijesztgetett — lemondani nem tudott.

Senki a demokratiát nem compromittálta Magyarországban sujtóbb módon, mint a magát par excellence democratának nevezgető, és mint a telepitvényesekről törvényjavaslata bizonyitá némi communisticus velleitástól nem is mentt minister.

Ha a minister hibái s tehetetlensége onnan eredtek volna, mert a demokratiai elveknek talán egyoldalu kiméletlenséggel akar vala diadalt szerezni: tévedései legalább elvi alapra volnának visszavihetők, s bukása bizonyos tragikus nagysággal, az elvhűség nymbusával, nagy dolgok merényletének dicsőségével lenne összekötve. Kárhoztatnók irányát: de tisztelnünk kellene határozottságának erélyét, meggyőződése szilárdságát.

De tettei és mulasztásai állitólagos demokrat elveinek megtagadásával járnak karöltve. Demokratánk megalkudott mindig; megadta magát mindig; meghajolt minden befolyás előtt; a pajtáskodás, a nagyuri mosoly, a politikai ellenféllel való kacérkodás, a ministertanácsban nyilatkozó kivánatok, Deák Ferenc parancsszava előtt; ő csak

Allerunterthänigster Knecht
Mir ist Alles recht!

Csak a nagy hivatásból származó büszke öntudat sugallata, az elvi következetesség parancsszava elől zárta el magát.

Horváth Boldizsár ötödfél évi ministersége alatt, alig az első hónapok kivételével, mindig

elégedetlen volt, mindig zsémbeskedett Andrássy ellen, Deák ellen, a párt ellen; — helyzetét mindig kéjelmetlennek, s már jó ideig tarthatlannak érezé; mindig is emlegette lemondási szándékát; de nem tudott a maga idején lemondani, — tudniillik mielőtt a tehetsége iránt uralkodott hitet teljesen lejárta volna. Hja! az a parlamenti ministerség is csak nagy urnak való, vagy egy Catónak, sőt Diogenesnek. De modern demokratának nem való.

Mert a modern demokratának uri hajlamai vannak; finom élet- és élv-érzékkel bir; a nagyuraságot is könnyen megszokja; amellett azonban családját is szereti, s óhajtaná anyagilag jó sorsba helyezni.

A parlamenti ministerség pedig precarius kenyér, ha kenyér. Ott kell hagyni többnyire, mielőtt jól lakott volna az ember.

Már tudniillik, kivévén a kiveendő kivételeket, midőn az officium non fallit, s a ministernek ugyszólván a szájába röpül bele a sült arany galamb, ugy, hogy szinte akarata nélkül is meggazdagodik . . .

Csakhogy Horváth Boldizsár mint igazságügyminister nem pénzelt; nem is gazdagodott.

Ilyen viszonyok közt a kellő időpontban odadobni a ministeri tárcát, ahhoz jellemerő s büszkeség kell. Acél az inakban, nem pedig az a petyhüdt sentimentalismus, melylyel — példának okáért, midőn Irányi azon nevetséges váddal illette, hogy ő ölte meg Böszörményit, mire egy Palmer-

ston legfölebb egy-egy élccel ripostirozott volna, — Horváth Bódi siránkozva panaszolta a háznak és hazának, hogy mily nagy áldozatot hoz ő az országnak, hogy amióta minister annyi ideje sincs, hogy kedves feleségével enyelegjen, s számos gyermekeinek nevelésére felügyeljen; és hogy a házi boldogság e nagyszerü nélkülözésének egyetlen indoka a hazaszeretet, — és azon tudat, hogy ha ő leteszi a tárcát, ez az országnak kipótolhatlan kárára fog válni!

No, de végre mégis lemondott.

Lemondott, mikor már lemondása visszavételére senki se kérte; mikor leléptét senki se bánta; mikor azt a közügyre nézve senki sem tartá veszteségnek; midőn igaz barátai csak azt sajnálták, hogy ily későn mondott le.

Midőn az égről letünt: vele csak egy illusio veszett el, mely föltünte óta mindig kisebbé lőn; mint a légszeszszel töltött kaucsuk-gömb a vele játszadozó gyermek szomoruságára mindinkább láthatólag összezsugorodik s meglapul.

Azaz pedig nem későn, nem is korán, hanem épen jókor mondott le. Azon pillanatban t. i. melyben a földhitel-részvénytársulat igazgató-tanácsa által elnöknek választatott. Olyan sinecura, melylyel a tantiémen kivül 12,000 frt fizetés, s 2000 frt lakbér volt biztositva, s mely a Krach előtti időkben 3—4-szer annyit hozott be, mint a minister fizetése.

A demokratának is élnie kell! Azonban kijelenté lemondásakor, hogy a val. belső titkos ta-

nácsosi cimet nem fogadja el. Demokrata komédia. Privatim, s kivált a Verwaltungsrathok üléseiben — mert azóta még néhány bank és vasut elnöke vagy igazgató-tanácsosa lőn, — a keresztelt és nem keresztelt zsidó collegák által, mint általán minden körben: derüre-borura excellentiáztatja magát.

Tehát épen jókor lépett le családapai szempontjából, melynek döntő voltát egész eljárására tanusitja az is, hogy minister utódához, midőn átadá a hivatalt, csak azon kérést intézte, hogy fiacskáját, ki akkor végzé, vagy tán be sem végzé a jogi tanfolyamot — nevezze ki ministeri fogalmazónak — — ami ugyan nem nagy dolog, legfölebb egy kis igazságtalanság azon már több-kevesebb évig szolgált hivatalnokok irányában, kik mint valódi demokraták, nem birtak ily hatalmas protectióval.

Egyébiránt hogy ne érdemelte volna meg Horváth Bódi, hogy egyszer az ő javára is üzessék egy kis nepotismus, mikor ő annyi embert boldogitott érdeme nélkül?

*

* *

Ezentul kezdődik Horváth Boldizsár uj aerája. A politikai téren elhallgatott. Tétlenül és szótlanul nézte: mi történik a parlamentben? minő kormányférfiak jönnek mennek? Sőt még annyi érdekeltsége sem volt a közügyek iránt, hogy a juridicai szaktárgyaknál fölszólalt volna a házban. A közéletnek elveszett.

Elnémult. Az idealista nemes törekvéseinek bezárt templomajtajára e rövid jelszót irta:

»Make money!«

És ezen uj pályán csakugyan váratlan erélyt és gyakorlati érzéket fejtett ki. »Nem szalaszt el egy krajcárt sem« — mondá nekem egy zsidó volt collegája: »Jobban ért hozzá nálunknál.«

Semmi kifogásunk ellene. Jobb szeretnők ugyan látni, hogy productiv munka után gyüjt kincseket, de utóvégre, miután ma a gründolás szédelgő mestersége oly magas és mély körökben acceptált módja a meggazdagodásnak: épenséggel nem itéljük el a magyar embert, ha ez uton is vagyonosodik. Itt az ideje, hogy már mi is — élelmesek legyünk.

Hanem ami ellenszenvünket provocálja, — és ami arra inditott, hogy e jellemrajzba egy pár adatot csusztassunk be, melyet különben a gyöngédség elhallgattatott volna velünk: az a hypokrisis, mely a mi nagy embereinknél egyébiránt régi divat; az a humbug, melyben kivált »népembereink« oly nagy mesterek, hogy t. i. egészen másoknak akarnak tünni föl a nyilvános életben, mint a milyenek privátim. Más emberek, midőn a a tógában jelennek meg a forumon, mások, midőn otthon vannak a schlafrockban.

Horváth Bódi elérte célját: most gazdag ember.

Azonban tétlen unalmában föl-fölébred benne a politikai sport vágya.

Mondják, ha a krokodil jóllakott: kifekszik a partra, sütkérezni a napon. A népszerüség napsugaraiban.

Egy nem létező liberalis párt élén képzeli magát délutáni álmaiban, Gorove barátjával; s egy féltucat törpe ambitio dongja körül kettejöket, kiknek révén remélnek maguknak is egy-egy — addig bármennyire elrongyolt — ministeri tárcát.

Sőt legujabban némi tüntetéssel tevé próbára a liberalis vivmányok mellett elrekedt phrasisainak egykori varázsát.

Ne ijesztgessen Bódi ur posthumus szabadelvüségével!

Ezt a szerepet ő már lejátszotta. Ő 1867-ben remény volt. 1874-ben csalódás.

1867-ben szavait hitték, tetteit várták. 1874-ben ő már csak azok egyike, kik hatalmasan járultak költséges szervezéseikkel s impracticus alkotásaikkal azon fiasco előidézéséhez, melyből most már nem 21 ember, hanem 21 arkangyal is alig birja kitisztázni a kormányt, a parlament, sőt nemzeti önkormányzatunk hitelét!

A politikai pályát ő megfutotta, nem ugyan diadalmasan, de véglegesen.

Maradjon uj pályáján: make money!

XIV.

Kerkapoly Károly.

I.

A ki, mint e sorok irója, soha sem járt Pápán, s Pápa pápáját, Kerkapoly Károlyt ott nem látta azon tanári dicssugárral övezve, melyet Carolus tanitványa egy röpiratban megörökitett — az Kerkapoly Károlyt, midőn első izben látta mint képviselőt a körben, a »házban« s a ház corridorjain mozogni — figyelmére alig méltatta, oly jelentéktelen volt küljelensége.

Egyszerü, kissé megviselt öltözetében ezen erőteljes középtermetü, nagyfejü embert, a földmiveséhez hasonlóan napbarnitott s egyáltalán nem finoman vonalozott arcával, hétköznapi vidéki nyárspolgárnak tartotta volna, kit mint annyi más hasonszőrü s szellemi szinvonalu, vagyis a szinvonalon alatt álló osztályosát, a korteskedés helybeli szeszélye képviselőnek küldött be Pestre.

A szem azonban ravasz áruló; s ha a lélekbuvár Kerkapoly szemébe nézett, abban, leszámitva egy kis tétovázást és gênet, mely társas érintkezéseinek szük körére engedett következtetni, egyuttal a gondolkodó lélek mélyen lángoló tü-

zét látta lobogni, nem az ábránd, hanem a positivitás és önbizalom erős árnyalatával.

E szem azóta sok s nagy változáson ment keresztül. Voltak pillanatai, mikor a kedélyesség derengett benne; volt idő, midőn a szellemi siker és diadal nemes örömétől lángolt; eljött az idő, midőn a külsiker által elkapatott lélek durvaságával gyanusitá tulajdonosát; azután gyakran elsötétült beltépelődést, s az emberek elleni haragot sejtetőn magába merevült; mig a viszontagságos élet gyors sceneria-változásaitól mintegy kifáradva — ma nem bágyadt ugyan, de kissé fényevesztett.

Hja, azóta e jelentéktelen kinézésü ember egy pénztelen ország pénzügyministerévé lőn; s ki előbb nyakas kálvinista fiuk velején kisértgeté csak a hegeli philosophia civilisáló hatását: azóta tizenöt milliónyi nép javára vagy kárára gyakorolta erős akaratának jó és rosz, szerencsés és szerencsétlen inspiratiót.

Akarjátok tudni állását a közvélemény irányában? Ezt igen egyszerün mondhatom el.

Nehány év előtt bármi tulcsapongó dicséretekkel halmoztam volna el: nem elégelte volna a tehetsége iránt uralkodott közbámulat.

Ma nem róhatok reá elég hibát, hogy nagyon is gyöngédnek, csaknem hizelgőnek ne mondjon a tömeg.

De én nem szoktam, s most sem szeretnék a tömeg izlésének hódolni.

Hogyan és mily eszközök által emelkedett ki Kerkapoly oly gyorsan a relativ ismeretlenség homályából?

Azon kezdem, hogy hazánkban föltünni nem nehéz. A föltünők mindig sokkal többen vannak, mint a kitünők.

E napokban egy kis körben az ország nyomorult pénzügyi állapotáról volt a szó. Miről is beszélne most, mióta »megnyertünk mindent«, az alkotmánya helyreállitása óta oly boldoggá lett magyar ember? Az ország nyomorult állapotáról pedig Kerkapolyra átmenni ma már magától értetődik, s igy mondanom sem kell, hogy Kerkapolyról is volt a szó.

»Lehetetlen, hogy tartsa magát!« volt a többség nézete.

»Ne higyjétek« jegyzé meg egyik elmésen; — »Kerkapoly helyzete mindig gyöngébb, ha az országgyülés nincs együtt; s mindig javul, ha az országgyülés ülésez: — mert az első esetben eselekednie kell; a másodikban pedig beszélhet. Pedig ha ő beszélhet, nem kell őt félteni.«

Egy pápai tanár pedig saját tapasztalása után ugy nyilatkozott róla: »ha Kerkapoly halálra volna itélve, csak azt kell megengedni neki, hogy még beszélhessen; és be fogja bizonyitani, hogy tulajdonkép a birái azok, kik halálra itéltettek; vagy ha nem itéltettek, hát — itélendők.«

Ime itt a rejtély kulcsa. Győzi szóval, győzi szuszszal.

De győzi érvekkel is. Ő iskolázott fő, ki tud szabályszerüleg gondolkozni. De a ki, valamint a logikai gondolkozás szabályainak használásában, ugy elferditésében, a sophistikában is müvész: mesterfogásaival kiforgatja a legjózanabb nézet mellett fölhozott legjobb érvet is. Philosophiai tanulmányait ugy használja néha, mint a lakatos mesterségét, ki álkulcscsal fölnyit egy ajtót, melynek fölnyitására senki sem kérte föl. Ő is elokoskodja néha az igazság kincsét, csak azért, hogy neki legyen igaza, ha nincs is.

A philosophiának azon gyakorlati terét is nagy szorgalommal cultiválta, melyet nemzetgazdászatnak neveznek. Ő igen erős a theoriában, a közgazdaság metaphysikájában. Eszméi rendszeresek, s mindig rendelkezésére állanak.

Ő tehát jól fölszerelve jelent meg a készületlen, tanulatlan, gondolatröst képviselők között arra, hogy közülök ki is tünjön.

De van benne vasszorgalom is, roppant munkaerővel; az eddig előtte idegen tárgyak gyors fölfogása — a belemélyedés és alaposság látszatával. Van roppant emlékereje, mely maholnap képessé tette a budget minden számtételeit a millióktól a krajcárokig kivülről elmondani.

Mind e szép tulajdonsága bizonyosan előbb vagy utóbb érvényesül vala; de gyors emelkedését mégis csak beszélő tehetségének köszönheti. Fontosabb ez szónoki tehetségénél, mely nem tartozik a magas, a classicus nemhez.

Beszédei, keveset kivéve, nem szabályszerü-

leg alkotottak: mintegy improvisáltak. Fölszedi a vita egyes pontjait egymásután, s elmondja sokszor a conclusumot, befejezi beszédét, kimondja véggondolatát; és ismét visszamegy egy ellenérvre, hogy azt is megcáfolja, mint az a birkozó, ki az arenából kimenet még egyszer megfordul, hogy földhöz vágja még azt, kit előbb ott feledett.

Hangja kevés modulatióval biró kongó-dongó paraszthang; oly erős, hogy saját viszhangja érthetetlenné teszi beszédét. Hanglejtése helytelen; leüt, mint a sulyok, többnyire ott, a hol nem kellene.

Szavainak árja rohamosan előre rontó, mint hegyi patak mindent maga előtt ledöntő; hallgatót confundáló, gyorsirókat kétségbeejtő. Ez a természet ős ereje, mechanikai erők korlátai közé szoritva. Modora s hatása valóságos faltörőé, vasgyuróé, ki tolongó ellenei tömegét könyökével, vállaival, mellkasával, homlokával tolja, löki, dönti félre, hátra és előre; és elgázolja akit lesujtott. Humora — egészséges és erős; elméssége — mert még elmés is e Leviathan — megnevettet. De nem nevet, nem tetszeleg, s legnagyobb sophismáit oly goromba egykedvüséggel mondja el, hogy el kell hinni neki; és ha végre kipörölte, kidörögte magát: mintegy sebzett vadállat heroicus szomorusággal dől le zsöllyeszékébe.

Ő nem kellemes, nem megnyerő, nem müvészi szónok. Nem is szónok, hanem hatalmas beszélő.

A szónoklat egyes diadalokat viv ki. De Ker-

kapoly mindig tud bőven, tüzzel, kifogyhatlanul, sokszor okosan, mindig ellenmondhatlanul beszélni, mindig, minden alkalommal.

Midőn ellenfelei rég kifáradtak, ő még százszor visszatér a vita magvára, s azt addig forgatja, fartatja, tördeli, s ujra összeilleszti, mig az ellenmondók, ha meg nem győzettek is, de legyőzettek, mert — elhallgattak.

Ő tehát, ha nem mindig győzött is, minden társas körben, conferentiában, bizottságban, osztályülésben: de annyit mindig kivivott, hogy rendkivül eszes embernek ismerték el.

Beválasztatott a pénzügyi bizottságba, majd a delegatióba, itt pedig a hadügyi al-osztály előadójának.

Ebbeli jelentése nagy benyomást tőn. Ha katona irta volna, senki se csodálja vala. Hogy azonban egy szerény polgári állásu képviselő ennyire uralkodik a hadügyi közigazgatás minden részletei fölött: az bámulatot keltett. Volt ugyan egy előzménye, t. i. Giskrának nehány évvel előbb hasonló minőségben tett, némelyek szerint sokkal behatóbb, hogy ne mondjuk, szabatosabb jelentése; — mások szerint gr. Schweinitz, az akkoriban a magyar ministeriumban alkalmazva volt kapitány nyujtotta Kerkapolynak a katonai anyagot s az adatokat; annyi mégis elvitázhatlan volt, hogy rövid idő alatt ennyire áttanulmányozni egy idegen szakot, vagy a fölületességet az alaposság ennyi látszatába öltöztetni, nem közönséges tehetséget árul el.

Jött a hadkiegészitési törvény tárgyalása, és Hollán Ernő mellett ismét Kerkapoly volt az, ki a házban legnagyobb készültséggel és sikerrel mozditá elő annak keresztülvitelét.

Ebbeli munkálatait, bizottsági jelentéseit Kerkapoly egybegyüjté, s »Publicistai dolgozatok« cime alatt külön füzetben is kiadta 1868-ban, egyetemben nehány országgyülési beszédével, és a »P. Napló«-ban megjelent cikkeivel, mikben mind a hadkiegészitési, mind számos financiai kérdést, só- és dohány-egyedáruságot, egyenes adótörvényjavaslatokat tárgyalta; miknek inkább polemicus, mintsem alapos módszere nem annyira, mint inkább nehézkes modora, s csavarszerü (gewunden) érvelése volt az, mely szakavatottságának és sokoldalu készültségének hitelét emelte.

Szóval Kerkapoly roppant munkásságot fejtett ki ez időben; és annak sikere is volt, mert capacitásának hire nőttön nőtt. Gorove azt már rég fölismerte, s kisérletet tőn őt ministeriumába államtitkárnak meghóditani. Kerkapoly ambitiója azonban ugy látszik, vagy positiv kilátásai is már magasabbak voltak, semhogy kedve lett volna oly nagy férfiu adlatusa lenni, mint Gorove; vagy nyeregül szolgálni, melyet mint a közmondás tartja, mikor ütnek, a szamarat vélik.

Mert hát Andrássy is, kiben különben sokkal erősebb a subjectivitás, semhogy emberismerő volna, méltányolni tanulta ezen faragatlan gyémántot. Benne megtalálni vélte azon egyént, a kire szüksége volt, hogy az eddig nominális »honvé-

delmi« ministeriumot valósitsa. És igy lőn Kerkapoly államtitkár a honvédelmi ministeriumban, és e ressortnak képviselője a házban; ki mig gr. Andrássy »nagyban és egészben« tárgyalta a honvédelmi szakmát, részéről a detaillek egész tömkelege fölötti souverain uralmát documentálta.

Gróf Andrássynak különben nem szokott imponálni valamely realis és gyakorlati ismeret. Ellenkezőleg: ami előtte ismeretlen, amiben járatlan, azt megvetni, és az abban való gyakorlati jártasságot becsmérelni szokta. A detaileket unja, s a részletes referádáktól borzad.

Eleinte Kerkapoly sem volt szerencsésebb másoknál, s ugyancsak megvöröskrétázhatta a kalendáriumban azon napot, melyen oly szerencsés volt ministeréhez bejuthatni, s egy-egy sürgős ügy referádáját nyakába sózni. Azonban a honvédügy par excellence gr. Andrássy ügye volt. Ő teremtette — helyesen-e, vagy helytelenül, az mindegy; de neki kellett abból valamit alkotni. Igen erős motivumok küzdöttek itt rendes blasirtsága ellen, és igy szokatlan érdeklődéssel viseltetett az ügy iránt. És mondják, hogy egy izben a frisirozásnak szánt órát is csaknem öt perccel rövidítette meg; egy reggel meg nem nézett le lovaihoz az istállóba, csakhogy Kerkapolylyal szólhasson. De már én ezt nem hiszem.

Kezdette tehát lassankint méltányolni azon tanácsosát, ki neki »nagyban és egészben« meglevő intentiói értelmében, — a részletekre nézve pedig oly kerekded, oly egyöntetü kész munkát ho-

zott, mely neki mindinkább annyira tetszett, mintha csak — saját müve volt volna.

Más oldalról Kerkapoly is teljesen rabja lett gróf Andrássy személyisége varázsának. Ő valóban szerette »Gyulát.« Elismerte genienek. A kölcsönös elismerés ezen talaján pedig csodálatosan összesimult az önfejü, s egyszer megragadt eszméjétől eltérni nem szokott prémier, s a keményfejü, makacs kálvinista tanár.

Gyakran megtörtént a ministertanácsban, hogy gróf Andrássy valamit állitott, vagy véleményezett; Kerkapoly ellenmondott, s egy pár érvet hozott föl ellene; mondják, hogy nem a legerősebbeket, mikre Andrássynak nem volt nehéz válaszolni. Kerkapoly megadta magát, s a ministerelnök örült, hogy oly diadalmasan capacitálta a tudóst.

Például Kerkapoly állitott valamit, amire Andrássy azt mondta, hogy — ez szamárság.

Ez ugyan nem diplomaticus kitétel, hanem »wir Mädchen unter uns«, collegák és barátok közt a rövidség okáért is használtatik; mert e szó »szamárság« a hosszadalmas körülirást s unalmas okoskodást fölöslegessé teszi.

Kerkapoly nevetett, vagy egy jó vastag élccel ripostirozott, mire Andrássy is nevetett, vagy nagy komolyan mondá: hát hadd halljuk, miért volna ez szamárság?

Ilyenkor aztán a ministerelnök kifejtette magasabb s kivált külügyi szempontokból az ügyet; mit mondanak Párisban? mire készül Bismarck?

mig végre Kerkapoly bevallá, hogy »én az én korlátoltabb szempontomból nézem a dolgokat s nem tudhatom azt, mit te, ki magasabb látkörben mozogsz; ha igy áll a dolog, természetes« — és a többi.

Ezen önkénytelen hódolat Andrássy magasabb látköre iránt méltán hizelgett volna neki, ha gr. Andrássy hiu ember volna.

Mindinkább megtetszett neki azonban az igénytelen egyéniségü genie; nem győzte gyors fölfogását magasztalni, melyet az »ő eszméi« iránt tanusitott. Mig viszont Kerkapoly megtanulta Andrássynak oly diplomatice adni elő gondolatait s véleményét, mintha azok tulajdonkép tőle, t. i. Andrássytól erednének; minélfogva bizonyos is volt, hogy azok el fognak fogadtatni. És igy lőn lassankint, hogy Kerkapoly nem csak a honvédbakancsok és átillák ügyében, hanem a közkormányzat minden ágában Andrássy grófnak csaknem egyetlen tanácsosa lőn, kitől Andrássy minden mások fölött szivesen fogadott az emlitettem hizelgő módon nyujtott oktatást azon közigazgatási s kormányzati ügyekben, mikre Andrássy magas szempontjából megvetőleg szokta mondani: »Végezzétek el, a hogy akarjátok, én ehez nem értek.«

A két férfiu közti viszony ilyen stadiumában történt, hogy Lónyay itt hagyta a kissé már megcsappant pénzügyministeri tárcát, s Bécsben ütötte föl sátorát Eugen herceg hajdani pompás palotájában.

Kit terjeszthetett volna föl Andrássy ő fölségének mást, mint Kerkapolyt?

No, de Kerkapolyi nem ért a financiához!

Majd megtanulja. Kerkapoly nem talentum, Kerkapoly portentum. Ő soha se volt katona, nem is foglalkozott hadügygyel, vagy katonai administratióval. Mégis ő szervezte a honvédelmi ministeriumot. Midőn John altábornagy s közös hadügyminister vele értekezett e dolgokról, meg volt lepetve e »civilista« katonai ismeretei által. »Mióta foglalkozik ön katonai ügyekkel?« »Tizennégy nap óta,« volt a válasz.

Hja, a minek Kerkapoly nekifeküdt, azt meg is tanulta. Tizennégy nap alatt kivülről tudta, hány öl posztó kell egy ezred fölruházására? hány fényes gomb? hány rőf zsinór? hány mázsa talpbőr? mi ennek az ára? meddig tart egy pár bakancs? hány komisz kenyér esik hetenkint egy compániára? mibe kerül egy font lőpor? hány töltés kél el egy óra alatt, ha hat zászlóalj folyton tüzel, s 13 lövést csinál minden legény egy másodpercben? leszámitva azoknak százalékát, kik átlag hasfájást kapnak s félreállnak? milyen százalék-arányban döglenek el a katonalovak? végre. hány millióba fog kerülni, ha százezer főre menend a honvédsereg? És az egész számtömkeleget ugy tudta odavágni a hallgatóság fejéhez, hogy csakugy zúgott bele.

Nem ért a financiához? — Csak ért ugy, mint Kautz Gyula. — Csak ugy tudja ő is definiálni, hogy mi az érték? — mi a pénz ? Van fo-

galma a »rente« elméletéről; különösen tanulmányozta az adó kérdését; ez pedig a fő. A pénztárkezelés sem boszorkányság, csak pénz legyen benne. A pénzügyi administratióhoz pedig nem kell értenie; ott vannak beamterei.

Az államjószágokat kezelni? Ahhoz vannak gazdasági ismeretei, neki is volt Pápán ötven hold földje.

Hát az erdészet, meg a bányászat? a konyha-só, a marha-só, meg a keserü só, és a dohány-monopolium? és az áldott bélyegadó!

Hiszen ha portentum is, nem káptalan a feje, hogy mindent tudjon!

Majd beletanul. Neki mint ministernek csak vezetni kell, »nagyban és egészben« intézni; a detail-t elvégzik csekélyebb emberek.

Szóval, gróf Andrássy meg volt győződve, hogy kitünő választást tőn, s hogy Kerkapolyban olyan pénzügyministerrel boldogitotta a hazát, ki Lónyay emlékét teljesen elhomályositandja.

Minden kitünő tulajdonságai fölött ugyanis, miket gr. Andrássy annyira méltányolt, volt Kerkapoly személyiségének még egy oldala, mely Andrássynál talán tudtán kivül némi sulylyal esett a latba.

A ministerelnöksége alatt már tett tapasztalatok után ugyanis, mindamellett, hogy ő, mint a »gondviselés« declarált embere, magasan állt a dicsőség polcán minden versengés fölött, mégis ezélyesnek látta, ha csak a kormány kellő egysége végett is, s minden kicsinyes személyindok nélkül

— olyan ministereket neveztetni ki maga mellé, kik vagy ő általa teremtettek a semmiből, és maradtak azután is semmik; vagy ha már tehetségök által kiválóbb egyének voltak is, minő p. o. Kerkapoly, legalább socialis állásuknál fogva nem nagy esélylyel birjanak önállósági velleitásaikból netalán a versengés vakmerő gondolataira is vetemedni. E részben pedig nem volt mit aggódnia, bármi nagy volt is, vagy lehetett Kerkapoly befolyása s tekintélye a parlamentben.

Lássuk már most Kerkapolyt mint pénzügyministert.

II.

Most már te szellemeskedő, humorizáló tárcairó, tedd le tolladat. Ezután már csak budgetről, zárszámadásról, deficitről, lebegő adósságról, lombard-, report- s escompte-üzletről, törlesztésről, rente-ről lesz a szó . . és — üres állampénztárról.

Száraz dolgok, a nagy-cothurnusos vezércikkbe valók. Én tehát, mint az efféle photograph, inkább csak a személyi momentumokat hagyom előtérbe lépni, s itéleteket registrálok, miket jól-roszul ismert tényekből vont le a világ.

Jöhet Kerkapoly, vagy előállhat »Carolus«, ki hihetőleg uj röpiratban fogja hegeli tanárának pénzügyminiszteri emlékét halhatatlanitani, és adatokkal és érvekkel fogja bebizonyithatni, hogy ezen

itélet alaptalan: én nem adok rá semmit. Nem avatkozom a történelem tisztébe. Én nem bizonyitok semmit. Ne is higyjen nekem az olvasó semmit.

Tehát Kerkapoly Károly pénzügyminiszter!

Midőn Lónyay elment, bucsubeszédében előre jelezte, hogy az aranjuezi szép napoknak vége; a nagy kölcsön elfogyott, de a közterhek emelkedtek, s még nagyobb emelkedésök bizonyos volt. A sok családi és politikai vasut már megvolt, s következett a fekete leves. A drága cadeaux-k, a párthűség jutalmai ki voltak osztva, hanem még nem voltak kifizetve. Jó erről megmegemlékezni ma: mert ha ehhez hozzáteszszük, hogy azóta rosznál roszabb gazdászati évek követték egymást, mig a csapások 1873-ban tömeggé gyültek: akkor meglehet, hogy még mindig fölakasztjuk Kerkapolyt, persze csakis in effigie; hanem legalább elmondhatjuk, hogy voltak már, kik nálánál inkább megérdemelték e fölmagasztaltatást, s ő rajta legfölebb az teljesedett: mitgefangen mitgehangen!

Más szóval: hogy bizony Kerkapolynak is megvoltak gyengeségei, vérmérsékletéből eredő hibái; — de mindenért, a mi ma fáj az országban, s hogy közhelyet használjak: még a rozsdáért és egerekért is nem lehet őt felelősségre vonni.

Pénzügyministeri beköszöntő beszéde után, mely oly megfontolást árult el, mely oly komolyan utalt a már árnyaikat előrevető nehézségekre, s a mely bár gyengéden, de mégis érthetően megfontoltabb eljárást helyezett kilátásba a Lónyay ál-

tal követettnél: ki hitte volna, hogy ez a komoly ember a legvérmesebb, legreménydúsabb, legkönnyelmübb pénzügyminister hirére fog vergődni?

De ne előzzük meg az eseményeket, hanem tekintsük Kerkapolyt mint administratort, mint reformert, mint financiért.

Mi azt már megszoktuk Magyarországban, hogy ministereink legelőbb is szakmájuk tanulmányozásával foglalkoznak; mert mindnyájan táblabirói mindenttudók vagyunk, kik, mikor rákerülne a sor — semmit sem tudunk.

Eleinte Kerkapoly is jó tanulónak látszék. Nagy figyelemmel mélyedett bele a folyó ügyekbe s ministeri referenseit behatólag examinálgatta, nem titkolván, hogy tanulni akar. Nemsokára azonban elég erősnek hitte magát a pénzügyi közigazgatás egyik-másik szakában, hogy a maga nézetét rádictálja referenseire; néha talán helyes érzülettel, de sokkal gyakrabban bakokat lőtt, miket utólag — s ez becsületére válik — maga is bakoknak ismert el. Az ilyen financministeri bakok pedig az ország népének drága pecsenye!

Neki indult egyben-másban reformeszmék kisérletének is, melyek azonban vagy elegendő avatottság hiánya miatt gyakorlatiatlanoknak bizonyultak, — s több-kevesebb kár tétele után elejtettek; vagy — a beamteri erős phalanx vis inertiae-jén át nem hatolhatván, halva születtek. Hivatalnokai különben is mindinkább respectabilis távolban törekedtek maradni tőle; megszüntek

őszinték lenni irányában, mert — magyarán szólva — féltek gorombaságától, és igy nehány meddő reform-kisérletei után, észrevétlenül behálózta a beamteri hagyomány, a slendrian, ugy, hogy ma az összes pénzügyi administratio a központban nem egyéb, mint a degenerált és zavarba jött osztrák rendszer; a vidéken pedig a confusio, önkény és zsarolás chaoticus vegyüléke, mely kapcsolatban a megyei közigazgatási viszonyokkal, bőven megmagyarázza az óriási adórestantiát, és azt, hogy mig a szegény paraszt marháját is elexequálják, vagy a chaoticus bélyegtörvény ellen öntudatlanul is vétket elkövetőre kiszabott büntetésből tiz krajcárt sem engedett el: addig a megyei uraságok, a vagyonosabb birtokosok közül akárhányan megtalálják a nyitját, hogyan kell 5—6 évig kibujni az adófizetés alól.

Ez már magában megfejti, miért hogy e nagy elme az organisatio s a törvényhozási reform terén oly meddő maradt, hogy az adóreformra szoritó viszonyok nem tudtak egyebet kisajtolni belőle azon négy adófölemelésnél, melyek, kivált az oly közel markolható házadó fölemelése, eléggé jellemzik financialis eszmeszegénységét és egyuttal erőszakosságát.

Semmi kétség, hogy tusakodtak benne magasabb intentiók. Ő föltette magában, hogy ezen szájhazafi, de fizetni vonakodó nemzet állami érdekeinek szigoru őre lesz. És lett belőle kisszerü krajzler, ki lelkiismeretesen krajcárkodik, de elszalasztja a százezreket. Amolyan fukar-pazar, ki

a gyufákkal takarékoskodik, de egyforintos szivarral s pezsgővel él. Magyar ur, a ki észre nem veszi, hogy cselédei lopják, és házi zsidaja uzsorakamatot vesz rajta.

És hogy egyes panaszosok, vagy bérlők, vagy »befundirozott« szegény ördögök irányában szigoru, hajthatatlan volt, legyen bár az többnyire a maga helyén, hogy el nem engedett senkinek tiz krajcárt sem: az csak azért mondható kicsinyességnek, mert nagyban nem tőn semmit, mi pénzügyeinken nagyban lendithetett volna.

A mi azonban e szigort, az egyesekkel való érintkezéseiben bántóbbá, s az egész kormányrendszert sokak előtt gyülöletesbé tette, az modora, illetőleg modortalansága volt.

Ha az a vidéki táblabiró-fajta ember, ügyvéd, birtokos vagy bérlő, kit odahaza nagyságolnak, célját nem érte a pénzügyministernél, azt még eltürte, hanem hogy ez per »maga« traktálta őt, ez több volt mint a mit elnyelni birt. »Hát tudja maga!« — — »ha magának van igaza, hát pürüljön;« mondá, s hátat forditott.

A ki Kerkapolyt ismeri, bizony semmibe se veszi egy durván kiejtett szavát; vagy ha ez nem is fogadja, avagy csak fejének félig oldaltbólintásával fogadja legudvariasabb köszöntését, ezt nem aprehendálja, a ki tudja, hogy abban sem ellenszenv, sem bántó szándék nem keresendő; csak szórakozottság, benső elmerültség, legfölebb kissé kálvinista tempó. Ő kedélyes, jóakaró, benső

ember, kinek kérge keményebb a benne rejlő magnál.

De — nem találta bele magát szerepébe.

Azonközben ő volt — mint többnyire a pénzügyérek — a legbefolyásosabb minister. A ministeri tanácsban, gr. Andrássy alatt is, ő vitte a nagy szót mindenben. A kormányzat minden ágaiba vágó minden kérdés vitatásánál övé volt az oroszlánrész. Ő agyonargumentált minden ministert. És szivesen vállalkozott mások teendőire is. »Ti nagy urak vagytok,« szerette mondani gr. Andrássynak s Tisza Lajosnak, — »menjetek mulatni; ezt a dolgot majd elvégzem én.«

Hiszen nem is lett volna rosz ezen urak helyett egyetmást elintézni; csak aztán igazán értett volna mindenhez; csak tett volna elegendő tapasztalatokat a kormányzás terén. Azonban gyakorlati hajlamai létére talentuma mégis csak elméletileg müvelt; logikai elmeereje és gyakorlati cselekvő tehetsége közt kitöltetlen ür tátong. A nehéz kérdéseket a cabinetben is csak azzal dönté el, hogy — elvekre reducálta. Például: »A katonaelszállásolás községi ügy!« — Tessék! most már meg van oldva!

Ezen theoreticus észjárás megvesztegető ugyan, és sok esetben oly meglepő, mint Columbus tojása, de ha aztán a kivitelre kerül, az ezerféle apró viszonyok közé illesztésre: akkor kisül, hogy e bölcsesség inpracticus.

Mindezeknek dacára, vagyis mindezeknél fogva, Kerkapoly tekintélye roppant volt jóideig;

és hosszabb ideig is eltartott volna, ha pénz-, illetőleg hitel-müveletei közbe nem jönnek, melyek a nagy publicum előtt is kitárták a coulissák titkait.

Egy gróf K. Györgynek vagy Istvánnak, gróf Cs.-nak vagy más földesurnak, ki rangirozva levén, rendszerint el sem költheti jövedelmét, nincs szüksége a financ-müvészetre.

Ellenben ismerünk akárhány olyan problematicus nagyuri existentiát, kiről tudjuk, hogy birtoka tulterhelve adósságokkal, jövedelme előre lefoglalva, számos családja, nagy háztartása, semmi keresménye, — és nagy lábon él mégis évek óta! Már az ilyen urnak financialis genienek kell lenni! Hogyan manoeuvriroz sok váltóival, hogy forgatja, prolongálja, hogy üti el a végrehajtást, hol kap mégis pénzt egy napról a másikra! Ezeket csodáljuk, ezek a született pénzügyministerek.

Ilyen problematicus nagyuri lételt visz a háztartását nagy lábra állitott, köztudomás szerint pénzetlen Magyarország.

A magyar pénzügyministernek tehát hasonlókép financialis genie-nek kell lennie; valóságos ezermesternek.

Azonban Kerkapoly a financier, ismét nem lehet más, mint Kerkapoly az administrator és minister.

Ha vasutak, üzletek, kölcsönök, épitési vállalatok iránt államszerződések kötéséről volt szó: tudta ő, hogy a pénzemberek — pénzemberek. Első gondja volt, hogy meg ne csalják. Ez igen helyes.

Hanem második gondja volt, hogy ő szedje reá őket; a theoreticus ember a régi practikusokat, — műkedvelő a mestereket. Gyanakodó volt ő: de nem óvatos. Ravasz akart lenni, s lőn »overfine.« Pfiffigségein rajta kapták, s neki vége lőn.

Ha egy consortiummal valami fölött alkudozott, bármennyire előhaladtak is az alkudozások, előzetes pontok megállapittattak, biztositék kéretett vagy adatott is: ő még más, sőt több üzérrel is alkudozott »titokban.« Egymásra licitálta őket; egyiket a másik kedvező ajánlataival ijesztgette. Mint ő hitte, titokban.

Ő bona fide, az állampénztár érdekében lehetőleg »nyomni« igyekezett a vállalkozókat. Ha valaha csak egy évig is valamely nagy banknál szolgált, s gyakorlati üzletről ismereteket szerzett volna, tudhatta volna, hogy ezen egész ravaszságnak csak két eredménye lehet, de egyik sem az, melyet ő attól várt.

A »titokban« egymás ellen licitáló vállalkozók ugyanis végtére eszükre térnek, s miután ugyis mindennap együtt esteliznek az Európában vagy Grand Hôtel-ben, s mindenik elmondja a többinek, hogy ő már mennyire ment a pénzügyministerrel, mindenik azt hiszi, hogy ő kapja meg az üzletet, de egy sem bizik benne: szintén »titokban« megegyeznek egymásközt, s a helyett: hogy egymást megrontanák, osztoznak a geschäftben, kiki egy bizonyos százalékig. És eszerint a pfiffig pénzügyminister akármelyikkel köti meg a szerződést: az mindig ugyanaz, és ő le van főzve.

Vagy pedig oly exorbitans föltételeket követel a pénzügyminister, hogy becsületes üzletemberek már azok mellett nem vállalkozhatnak, s inkább visszavonulnak: egyik schwindler azonban elfogadja a lehetetlen föltételeket is, cautiót is ád természetesen; mert ő tudja, mit akar; s az ő gondja lesz aztán kijátszani a szerződést, és a pfiffig pénzügyminister ismét le van főzve.

Azután az is megtörtént, hogy hosszu alkudozások után végre éjjeli tizenkét vagy egy órakor aláirják az illetők a szerződést; azonban Kerkapoly nem alszik egész éjjel, és reggelre csakugyan kigondol megint valami pfiffig föltételt, egy-egy uj alineát: reggel jönnek a bankárok, hogy majd átveszik a pénzügyminister által is hivatalos formákkal aláirt okmányt, s bámulva hallják az uj föltételt, mely az egész szerződést lényegesen alterálja.

Jurátus korunkban az igaz mi még másképp is megtréfáltuk a rendesen compareáló házalózsidót. Paprikát hintettünk kabátja zsebébe, hol a zsebkendője volt; vizet öntöttünk a kalapjába. Az öreg Mandelbogen nagyon haragudott; de máskor is eljött, s olcsón vette meg ócska nadrágunkat.

Hanem a nagy tőkepénzesek, a solidabbnemü vállalkozók, európai nevü bankárok nem kénytelenek eltürni az efféle juratusi stiekliket, ők a szegények megélhetnek nélkülünk is; a világ nagy és a kinek pénze van — gyümölcsözőn elhelyezheti azt akárhol. Ők szivesen nyernek

Magyarországon: de nem szorultak Magyarországra.

És igy a solidabb házak lassankint visszavonultak minden magyar államüzlettől; némelyikök uton-utfélen kinyilatkoztatta, hogy »ezen emberrel« — t. i. Kerkapolylyal szóba sem állok. Le vide se faisait autour de lui. És a mint halljuk, a legujabb kölcsön kötésekor nem is értekeztek Kerkapolylyal hacsak a ministerelnök Szlávy nem volt jelen.

Egyébiránt e miatt Kerkapolynak jó ideig nem is fájt a feje. Bármily antagonisticus lőn iránya és állása Lónyayval: ennek hibáiból mégis a legnagyobbat örökölte. Nem okulva Lónyay első kölcsönének fiascóján — ő is szeretett apró emberekhez fordulni. Neki is volt házi zsidaja s factotuma, mint minden bukó-félben levő magyar vagy lengyel urnak. Ő inkább azzal érintkezett, mint valamely nagyobb házzal. Vannak családi titkok, miket röstell egy derangirozott ur mással pertractálni, mint apró házi zsidajával.

Egyszer csak azt látta a világ, hogy a magyar pénzügyminister váltóival, vagy elzálogítandó értékpapirjaival házalni jár egy európai piacról a másikra egy pesti bankigazgató, kitől leleményesség, sőt genialitás sem tagadható el, de a ki mindenesetre sokkal kisebb ember, semhogy a pénzvilág aristokratiájában acceptálva volna.

Azt is már régebben, még 1872. nyarán rebesgették, hogy megtörtént, hogy az állampénz-

tárnak egy nap esedékes 800,000 frtot kellett volna kifizetnie, s nem volt miből. Egy szép nap a lánchid-szelvényeket kelle beváltani, s nem volt miből »Hadd várjanak,« mondá Kerkapoly, »azok ugyis gazdag emberek, »várhatnak.« És ez a készületlenség apróbb összegekre is kiterjedt s gyakrabban előfordult; ezt már a verebek is csiripelték. Avatottabbak szerint még jobb idejében is megtörtént már, hogy Kerkapoly elutazóban levén, illető tanácsosa figyelmeztette, hogy pár nap mulva ennyi s ennyi százezer frt fizetendő. »Majd gondoskodom róla«, mondá nyersen; elutazott, nem gondoskodott, még azt sem mondta meg, hová lehet utána táviratozni. Ministertanácsosai aztán szaladgáltak ész nélkül, mig magukon valahogy segitettek. Megtörtént, hogy a kir. zálogház pénzt kért, de az állampénztár »um und auf«-ja 300,000 frt volt rézkrajcárokban. Társzekerekre lett volna szükség a rézkrajcárok átszállitására.

Hát még mikor a rosz idő beállt, s a mulékony baj chronicussá vált?! Mikor megszüntek a bevételek és már elzálogositva voltak az ingó államértékek; és a folyó kiadások fedezézére ma 2, holnap 3, holnapután öt milliót — maga sem tudta csak nyolc napra is előre, hogy mennyi lesz — kellett itt is, ott is összekunyorálni? Ekkor tünt ki gondatlanságának egész borzadályossága.

De az önhitegetés, a reménykedés, a theoriákra alapitott bevételi calculusok nem hagyták el akkor sem a mi vérmes pénzügyministerünket, nem hagyták el máig, és csak hagyjátok szóhoz jutni: ugy elő-

demonstrálja, hogy 1875-ben nem lesz már deficit, hogy a földadó-szabályozás maga tizenhat millióval fogja emelni a bevételeket, hogy ilyen-olyan hókuszpókusz által akár száz milliót lehet még kisajtolni ezen országból, melyben nem találni embert, kinek megtakaritott tőkécskéje vagy fölöslege volna!

Egyébiránt kárhoztatni lehet a cynismusig menő adófölemelési jámbor óhajtásait: de ne irigyeljétek tőle vérmes optimismusát, öncsaló ferde számvetését! Neki már ez egyetlen kincse — mert ő csakugyan mint financier azon stádiumba jutott, mint az a dilettans kártyás, ki leül a »spielerekkel,« azt hivén, hogy ő tud játszani, és veszit — mert nem ért hozzá; — azután meg mire eltanult volna már egy pár fogást, akkor már folytonos »pechje« van; s elveszti azt is, mije előbb még megmaradt.

Ilyen pechje van már Kerkapolynak azóta, mióta talán óvatosabb, és kissé ügyesebb lenni megtanult volna. A mihez nyul — arany helyett vizzé válik.

Eljött a bécsi krach, mely megrenditette Magyarországot is, és a bukás szélére hozta azon pesti pénzintézeteket is, mikkel eddig praeferenter dolgozott; melyek az utólsó államkölcsönt még nem helyezték el; melyekkel megkötötte a végvidéki faüzletet; melyek megalkották volna a papiron levő escompte-bankot.

Ez javitotta volna a nemzeti bank irányábani helyzetét. A krach következtében pedig jobban rászorult a nemzeti bankra, mint valaha! Most

szemére veti egy volt, de hasraesett minister, hogy miért nem oldotta meg a bankkérdést két rosz év alatt, melyet a kiegyezés idejében megoldani elfeledett, 1867-től 1871-ig, pedig jobb évek folyama alatt, elmulasztott ugyanazon ministerium, melynek szerencsétlenségére egyik »sulyos« tagja volt az akkori kereskedelmi minister, Gorove ur, ma ministerelnöki candidatus a — holdban.

Most már csak üssük a kaputost! Üssük Kerkapolyt. Példának okáért, miért is kötötte meg a faüzletet ezekkel a kis schwindlerekkel? Hiszen köztudomásu, hogy voltak ajánlatai több triesti háztól is, melyek megbizhatóbbak voltak.

De hiszen csak kisérlette volna meg ezekkel szerződni, hogy ráröffent volna az összes journalistika, és hogy érték volna egymást az interpellatiók a házban, hogy »mikor három hazai bank kész volt elvállalni, és nemzeti szellemben, magyar nyelven vezetni ezen üzletet: akkor a pénzügyminister idegeneknek játsza kezére »e nemzeti« vállalatot . . .« mert hát a consortium mögött állt ám azon 40—50 emberből álló erős párt az alsóházban, az egyetlen erős párt, melyben soha sincs programmválság, soha sincs szakadás . . . az üzérek pártja.

Ezer szerencse, hogy a pénzügyi bizottság meghiusitotta a zsilvölgyi kőszén- és vasbányaüzletet; most egy botránynyal több terhelné az ország reputatióját, és egy malomkővel több a pénzügyministert, amiben ártatlan!

A bécsi krachot befejezte a hazai krach, a rosz termés; állambevételek helyett jöttek az egerek, kolera, általános lamento. Azon momentumok egyike állt be, midőn a pénzügyministerek mintegy arra látszanak teremtve lenni, hogy a közindignatió villámháritójául szolgáljanak.

Ime, ez a fatum, melynek csapásai alatt most titáni erőfeszitéssel és a kétségbeesés humorával vergődik a tragödia hőse. Elérte őt a kérlelhetlen Nemesis, a miért gr Andrássy Gyula őt pénzügyi talentumnak tartotta, és ő hiuságában ezt elhitte. A csalódások tragikomödiájához pedig a drága bemeneti jegyet fizeti az ország, az oh-nép!

*

* *

És mégis kár ezért a Kerkapolyért! Fényes elme, sok tanulmány, roppant munkaerő, becsületes célzat, tiszta jellem; sok szép emberi tulajdon — — pár év alatt lejárva!

Igen, igen! Kerkapoly az egyetlen kitünő ember, kit az 1867-ki korszak szült. Nem volt elég erős, hogy különb legyen koránál; hisz különben nem is emelte volna föl az őt anynyira. Mert a kor a szédelgők és szédelgés kora. Pedig szédelegni csak arra nézve előnyös, kinek nincs veszteni valója. Kinek van mije — az érje be vele: ne szédelegjen, mert elvesztheti a mije van.

Ez illik az üzérekre, illik az államférfiakra.

XV.

Gróf Lónyay Menyhért

ministerelnökségének története.

I.

Már évek előtt, mikor Lónyay még remény volt, ugy nyilatkoztam róla, mint a ki az ő gyakorlati tulajdonaihoz a közvélemény kötötte várakozásokat osztja.

Mikor még ellenzék volt, mondám róla, hogy azon kevés ellenzékiek egyike, kiknek kormányzati ösztöne van.

Az 1867-ki fordulat magasra emelte őt. A 67-ki kiegyezés létrehozásában s végrehajtásában közremüködők közt ott áll Deák Ferencz, Andrássy, Csengery és Eötvös mellett; a gyakorlati kormányzat szervezésében tevékenysége mindazokét fölülmulta.

A kiegyezés művében nagy érdemei mellett — követett ő el nagy hibákat is. Sokat keresztül vitt az ország érdekében, csinján és ravaszul. Sokat eltévesztett, mert könnyen vette; sok kérdést megoldatlanul hagyott, p. o. a nemzeti bank ügyét, mert Andrássyval együtt sietett eredményt fölmu-

tatni, sietett a kiegyezést létrehozni, sietett a kormányra jutni: gondolván, hogy a megoldatlan kérdéseket majd megoldják ők később, s talán még könnyebben. Ezt gondolták a maguk idején Majláth-Sennyeyék is. Csalódtak ezek is, azok is.

Mint pénzügyminister fő érdeme: a pénzügyi igazgatás rendezése alólról fölfelé; nem mintha uj alapra fektetett jobb rendszert állitott volna föl az osztrák rendszer helyébe: hanem nagy érdemnek kell elismerni már azt is, hogy a közigazgatás fonalát megszakadni nem engedte, s nagy gyorsasággal szervezte meg a magyar ministeriumot, s olvasztá egy organismussá össze az eddig Bécsből dirigált pénzügyi közigazgatás számtalan közegeinek hálozatát.

Ő egy magában erre nem lett volna képes; de tudta kiszemelni a jeles tehetségeket; a korán elhunyt Grenzensteint; maga mellett tartá a később államtitkár-helyettesé emelkedett derék Madarassyt; megtartá a kissé copfos, de szakmáját, a dohány-egyedáru kezelését ex asse értő, s a fanatismusig becsületes Fluckot; mint uj embert megnyerte Weningert, kinek nagy képességei idővel mind fényesebben érvényesültek.

Lónyay nem szolgált soha, s a szövevényes pénzügyi administratiót csak fölületesen ismerte: de azon érdeme megvolt, mely egy minister lényeges megkivántatóságaihoz tartozik, hogy hasonló szakférfiakat fölismerni tudott, tanácsaikat követte; és végre könnyen tanulván s gyakorlati

ember levén, maga is rövid idő alatt kellő tekintélylyel s nyomatékkal kormányozta ressortját. Mint financier birt ő régtől fogva legnagyobb reputatióval; és épen mint ilyen roszul indult meg pályáján.

Ravasz gondolat volt tőle a magyar kormánynak mindjárt első évében egy nagyobb kölcsönt kötni; akár volt szándéka őszinte, mely annak céjéül szolgált: t. i az országos vasutrendszer kiépitése, akár csak az volt légyen utó-gondolata, hogy a rögtön ugy is be nem ruházható kölcsön-összeg az állampénztárban oly tartalékot képezzen, melyhez nem várt, de nem lehetetlen szükség esetén nyulni lehessen.

De a kölcsönműtét keresztülvitelében ügyetlen, vagy hogy gyengédebben szóljunk, szerencsétlen volt. Egyéni hajlamainak, melyek a politikai téren is nagyban félrevezették, megfelelőleg a helyett, hogy még szüz magyar államhitellel a külföld első házaihoz fordult volna, harmadrendü, sőt egyenesen szédelgők hirében álló egyénekkel kezdte meg működését.

Főügynöke volt Kiss Miklós, egy 48 előtti gavallér, ki az emigratió idejében Párisban nagy financier családba házasodott bele, s változó szerencsével üzte a tőzsde-sportot, — mig csakugyan beletört a bicskája nyelestől, — és a ki épen ez időben csak negativ milliókkal dicsekhetett: ez volt a magyar kormány fő ügynöke. Ez pedig a kölcsön műtétet insceniserozó, és az első magyar állampapirt a világpiacra hozó bankárul kisze-

melte Haber Móric, egy párbajairól s bolond sticklieiről hires, de financialis szempontból kétséges hitelü embert. Harmadik a szövetségben egy alsó rendü bécsi zsidó journalista volt.

A kölcsönműtét eredménye az volt, hogy Habernek fizettünk provisiót? Kiss Miklós negativ milliói positiv százezrekké alakultak át s a szegény zsidó journalistából pedig, kinek különben is érdemteljes működését a tőzsdén Lónyay szolgálatában tagadni nem akarjuk: lett gazdag ember, és Ritter von Schlesinger.

Hanem a kölcsön megbukott. A magyar állam-hitel az első pofont kapta. És végre is a hazaszerte sokat szidott bécsi bankárok, Rothschild, Wodianer és Sináék állitották helyre a kudarcot, s biztositák az első magyar állampapirok elhelyezését.

Azonban e csorbát Lónyay nem sokára kiköszörülte. Tettereje s ügyessége helyreállitotta hitelét kifelé; és bizonyos idő mulva a mérvadó bécsi bankárok, kik eleinte csak megvetőleg szóltak róla, leleményes, ravasz és avatott financiernek ismerték el.

Az a szerencséje is volt, hogy jó termő évek alatt kezdődött pénzügyministersége. Már 1867-ben tetemesen tulhaladta az államjövedelem az előirányzatot; 1868-ban a közvetett s közvetlen adók, dohány, a dijak és jövedelmek bevételei még inkább emelkedtek. Az export nagy volt. A bejött pénzfölösleg és emelkedő hitel lendületet adott a vállalkozási szellemnek. Bankok és gyárak s egyéb vállalatok keletkeztek részvénytársulatok alapján.

Vasuti tervek gomba módra termettek; minden műszaki előmunkálat és átnézhetés nélkül megszavaztattak; száz meg száz milliókra állami kamatbiztositás adatott. Volt munka, volt vállalkozási, közvetitési, tőzsdei nyeremény. Az ország in dulci jubilo uszott. Mindez a helyreállitott alkotmány diadalakint ünnepeltetett. Az Andrássy-kormány kéjelgett a nagyszerü siker mámorában. Főváros szépitése, boulevardok, operaházak, paloták és szobrok terveztettek, vagy meg is rendeltettek; — semmi se látszott oly merész vagy költséges vállalatnak, mely a nagy, szabad és gazdag Magyarország erejét tulhaladná.

A kártyavár már alig egy év mulva reá megrendült. Pesten kitört a pénzválság. A bőséget szükség, a hitelt bizalmatlanság váltá föl. Az uj vállalatok többnyire nem elég tőkével keletkeztek, vagy mindjárt eleinte úgy kirabolták a gründerek, hogy még gyári épületeiket sem birták kiépiteni, vagy ha azok fölépültek: nem maradt üzleti tőke.

Az igy eleve drága kölcsönpénzzel dolgozó vállalatok nagy hamar megakadtak; meg is buktak: a többiek hitele is csökkent; a Bécsben nem jegyzett magyar értékpapirok árfolyama épenséggel illusoriussá vált.

Ez volt a sors részéről az első intelem; — a melyet 1873-ban követett csak az igazi fekete leves.

Hanem már ezen első szédelgési epocha is kimondhatlan, és pedig a politikai téren is nagy horderejü erkölcsi befolyást gyakorolt közviszo-

nyaink továbbfejlődésére. A szemtelen pénzhajhászat, a megvesztegetés, már 1868-ban vettekezdetét; mely később ragály gyanánt dult a képviselő házban is. Ekkor kezdődött a szédelgő gründerek hajtóvadászata többé-kevésbé kiválóbb vagy jó nevü politikai egyéniségekre és mágnásokra, — kiket érdektársakká avattak, hogy tisztesebb neveik pajzsa alatt annál biztosabban üzhessék rablásaikat a jó nevek által elcsábitott birkaközönségen.

Innen keltezendő a később a pártokat is felemésztő s feloszlató érdekpolitika uralomra jutása, melyben a képviselők nagy részének állása, szavazata attól lőn függővé, mely consortiumhoz tartozik? hol van mit nyerni?

Lónyay már az 1870-ki budget késziténél látta be, hogy a chronicus deficit beáll; és igyekezett collegáinak költségvetéseit reducálni. Hogy ez, ha sikerült volna is neki, nem adott volna megfelelő eredményt, — azt fölösleges mutogatni. De elég volt arra, hogy collegái irányában ugy is hideg viszonyát még inkább kihütse. Szabadulni iparkodott, és miután élete ezen korszakában még lépten-nyomon kisérte a szerencse — épen jókor hivatott föl Bécsbe közös pénzügyministernek.

1870. május 16-kán a házban tartott bucsubeszédében kiérezteté, hogy már az előző években sem álltak oly fényesen a financiák, mint az ő ügyes budgetei után következtetni lehetett volna; de épen leplezetlenül kitárta, hogy ha a kormány

és ház más utra nem tér — »nem kedvező jövőnek megyünk eléje.«

Nem kimélte Lónyay e beszédében a szemrehányást is.

»Mi a helyett, hogy a jövedelmek folytonos emelkedésével felérő összegnek legalább felét a legsulyosabb adótételek mérséklésére forditottuk volna: kivált az utolsó időben, nagyobb mérvben, mint a jövedelmek emelkedtek, növeltük kiadásainkat;« ugy mond; de elfeledé, hogy ő is tevékenyen járult vasutvállalatok kamatbiztositásaival sat. e tulkiadások emeléséhez; — és végre, akkor adta a jó tanácsot mikor elment, tudván, mily nehéz azt követni.

Mint mondám, épen jókor hivatott Bécsbe.

Mi előzte meg e meghivást.

Legelsőbben Becke halála után azon tekintet, hogy a közösügyi ministerek legalább egyike magyar legyen.

Lónyay sikerei itthon és a fölséges ház magán ügyeiben, a toscanai s modenai hercegeknek az olasz királyi udvarral való vagyoni kérdéseik elintézésében ügyes eljárása, tekintélye, mint szakférfiu, jelölték ki őt ezen állomásra.

De más részt nem csak annak tudata, hogy a magyar állampénzügy Aranjuezi szép napjai lejártak, más indokok is kivántossá tették előtte távozását. Különösen az ő és gr. Andrássy között lappangott antagonismus.

E két főtagja a cabinetnek nagy személyes ellentétet képeztek.

Andrássy szellemes, de nem gyakorlati, közigazgatás körében járatlan, részletekkel ismeretlen, ez ellenben practicus, szakismeretekkel biró, a kicsiségek fontosságát is méltányló.

Andrássy contemplativ, cunctáló és szenvedőleges; Lónyay munkás, cselekvő, a meggondolatlanságig gyors elhatározásu.

Andrássy ideges, de nyugalmát megtartó, idejére várni tudó; Lónyay szenvedélyes, elhamarkodó.

Mindkettő önfejü, sőt makacs.

És igy az egyéniségekben megvoltak már az összeütközések magvai, miket erjedésben tartott női versengés és ellenszenv.

Megannyi ok, a miért Lónyay szivesen távozott; Andrássy meg nem bánta, hogy tőle szabadul; ámbár nem szerette, hogy Lónyay fölfelé, t. i. Bécsbe bukik.

Még Lónyay jóformán el sem ment: már akkor rebesgették, hogy mint ministerelnök fog visszajönni. Maga nem nyilatkozott, de nem csoda, ha tán igy gondolkozott, és ha e célra irányzá lelki szemeit. Sokan biztak tehetségében; személyes barátai is voltak; a belügyek lassu fejlődése is csökkenté a hitet a többi ministerbe, fokozta a Lónyayba vetett reményeket. És végre a körülmények áramlata is kedvezett neki.

Beust csillaga kezdett halványulni.

Andrássy nagy előszeretettel gyakorolta a külügyi politikában azon befolyást, mely a dualisticus államrendszerben a magyar ministerelnö-

köt megilleti; s most épenséggel elutasithatlan volt, midőn Magyarország a monarchia európai föllépésében nyomatékot gyakorolt, mert Magyarország pacificatiójából meríté a birodalom uj erejét, hitelét.

Beust minden oldalra a kialkuvás embere, — a tárca megtartása árán sokra kész, Andrássy irányában ébredező féltékenységét jó ideig oly ügyességgel takarta el, hogy világos antagonismussá nem lőn versengésök.

Andrássy viszont oly gyöngéd tapintattal érezteté a maga sulyát, mellőzhetlenségét, hogy a surlódás észrevehető alig volt. Andrássy nem intrigált, de a helyzet a versengés jellemével birt, s az mintegy a levegőben volt.

Azonban Beust alól észrevehetőleg kisiklott a talaj.

Az ő minden ellentétet kiegyeztetni törekvő politikája, s mindenbe avatkozó nyugtalan mozgalmassága a centralistikus alkotmányhü párt és a cseh u. n. foederalistikus ellenzék között oly kétértelmü positióba hozta, hogy mig emezt — mely benne gyülölte az idegent, a jöttmentet, a protestanst, a mint nevezni szereték e körök, a szédelgőt, kinek pénzügyleteiről sok szégyenletes adomát tudnak beszélni, — le nem fegyverzé, addig elveszité ama pártnak, s a reichsrath és sajtó vezetőinek bizalmát; pedig kivált a sajtót ügyesebben fölhasználni egy minister sem értette ugy mint ő.

És igy lassankint a német centralistikus körök és lapok is foglalkoztak azon eszmével, hogy

a már tarthatlan Beust helyébe legjobb volna gr. Andrássy, ki az osztrák-alkotmányt legujabban Hohenwarthtól megmentette! »Er ist zwar ein Ungar; aber ein Liberaler;« holott e körökben eddig crimen lesae majestatis Austriae volt még a gondolat is, hogy magyar ember közösügyi — hát még külügyminister legyen!

Hasonlókép az udvari körökben is kezdett meghonosulni Andrássy külügyministerségének eszméje.

Ha ugyanis az udvar fél az orosz-szláv politikától, mely a foederalistáké: méltan tartott a már nagyon elhatalmasodó nagy-német propagandától is; hisz a német liberalis közlönyök, mihelyt nem tetszett nekik valamely belpolitikai mozzanat, azonnal többé-kevésbé nyiltan utaltak oda, hogy az osztrák-németek esetleg tudni fogják, hova tartóznak.

Döntő helyen nem akartak szakitani a gasteini politikával; jó viszonyt akartak a német császársággal: de nem biztak az osztrák-németek vezéreiben, célzataikban. Ezért volt Andrássy a helyzet jelöltje, kinek politikája szintén a porosszal való barátságos viszonyra irányul ugyan: de a ki „magyar« s bizonynyal nem óhajtja az osztrák-magyar birodalmat a német birodalomba terelni; ép oly kevéssé, mint azt szláv birodalommá alakitani át.

Emelé Andrássy abbeli esélyeit ama »prestige«, hogy mig Austriában oly nagy a zavar: Magyarországban »minden jól megy«; és ez az ő ér-

deme. De egyuttal ez hátráltatta kineveztetését, mert általános hiedelem volt, hogy Andrássy elmentével össze fognak zavarodni az ügyek Magyarországban is.

Ide haza azonban a dolgok mélyébe látók erről máskép gondolkoztak.

Gr. Andrássy nem volt vezér. Passivitásával, és a fölmerült nehézségek ellenében »majd lejárja magát« politikájával — inkább a vezetettnek szerepére jutott. Vitte a hazafiui áradat, vitte a liberalis áradat. Előőrse és uttörője volt az ellenzéknek a honvédkérdésben. A telepitvényesi törvényjavaslatban gondtalanul ragadtatta magát Horváth B. proletári politikája által. Erősen küzdött a baloldallal: de ez őt folyvást tolta előre pályáján; megfordulni nem birt; még fönmaradt népszerüségi csekély tartaléktőkéjét veszélyeztetni nem akarta.

A belügyek rendezése sehogy sem tudott megindulni. A ministerium — pedig azt Andrássy teljes önkénye szerint állitá össze — minden impulsus nélkül tengődött. A ministerek mindenike maga számára dolgozott vagy nem dolgozott. Organisatorius törvények nem birnak elkészülni: mert a divergentiák a ministeriumban kiegyenlithetlenek. Andrássy már unta az egész dolgot. A kik a beállott stagnatióval Andrássyt vádolták, azok ellenében azzal mentegették őt a mamelukok, hogy a külügyek túlságosan veszik igénybe.

Általán azon különös ellentét emelendő ki, hogy ámbár ő maga a közigazgatási s törvényho-

zási részleteket unalmasaknak találta, a bureaukratiai mellőzhetlen rendességtől s formaságoktól undorodott; a közszolgálatban gyakorlattal, más részt azonban a tárgyak fontosságának mérvét adó elméleti tanulmányokkal sem birt, és ezer alkalommal blasirt fönséggel mondá: »Ehhez nem értek:« még is azon volt, hogy a kormányzat minél több s fontosabb ágaiban az elintézést legalább közvetve magának tartsa fönn.

Oly ministeriumot igyekezett kicsinyenkint összealkotni, melynek egyes tagjai lehető kevés önállósággal birjanak, mely neki engedelmes legyen, mely nélküle ne, csak általa létezhessék. Lónyay után Kerkapolyt hivta be, ki igaz, hogy imponált neki dialektikája által és ügyesen »az ujja köré keritette«, mint mondani szokás; Tóth Vilmost parlamenti harcképessége miatt, Paulert mint jogtanárt becsülte: de főszempontja mindenik megválasztásánál az volt, hogy társadalmi s politikai állásra nézve jelentéktelenebbek, semhogy vele csak távolról is mérkőzhetnének.

Kezében volt a ministerelnökséggel a sajtó, az országgyülés vezetése, a honvédelem, Budapest szépitése, vagyis a közmunkatanács. Ez utóbbi különös szenvedélyét képezé.

A ministerelnökségben hiában antichambriroztak az emberek; a minden nemzetiségbeli sajtó sok pénžt nyelt el, és rakoncátlanságaival fejére nőtt a kormánynak, az országgyülés kapkodva müködött; hol 2—3 nap alatt keresztül hajtották rajta a száz millió frtnyi kötelezettségekkel

járó terheket, hol hetekig dologtalanul hagyták heverni; a Deákpárt zugolódott, hogy vele nem is törődik a kormány; a mint csakugyan egyedül olyankor lovagolt közéje Andrássy, hogy összetartsa, mikor a defectió és leszavaztatás veszélye imminens volt. Budapest szépitési tervei, a középületek, p. o. a vámház levitele az alsó Dunára és egyebek, — aristokratiai műkedvelőség bélyegével birván, kétségbeejték a kereskedelmi köröket, s gunyra provocáltak minden gyakorlati embert.

Valójában Andrássy is disgustálva volt; érzé, hogy a belpolitikai helyzet nyakára nő, s elhanyagoltsága és közönye a belügyek irányában azon arányban nőtt, a melyben a külpolitika vonzereje kezdett rajta elhatalmasodni.

Ambitiójának szárnyait azonban csak annak tudata nehezité meg, hogy az ő ereje, tekintélye s hatalma Bécsben ez ideig abban rejlik, mert Magyarországnak relative népszerü ministerelnöke, kinek háta mögött nagy majoritás áll a parlamentben és az országban. Ez azon talaj, melyen mint Antaeus áll. Ezt pedig elveszti lábai alól, ha Bécsbe megy. Ott ő nem lesz többé gróf Andrássy Gyula: hanem olyan külügyminister, mint más, kinek megállhatását föltételezheti politikájának sikere is, a fejedelem bizalma is, az udvari cselszövények szeszélyei is.

És ilyen gondolatok közt Andrássy akart is nem is; nem kereste, de nem kerülte a közeledő kitüntetést; de mikor órája ütött, azon önbizalom-

mal foglalta azt el, mely eddig az ő talizmánját képezé; melynek mint talizmánnak varázsereje addig tart, mig a siker; és igy, ha nem csalódom, egy idő óta kissé gyengült.

II.

Gróf Andrássy Gyula külügyministerré neveztetvén ki, báró Wenckheim Béla, Kerkápoly Károly, sőt Gorove István is emlegettettek, mint az ő, t. i. Andrássy által kijelölt ministerelnökök; mert általán az volt a hiedelem, hogy ő azt nem óhajtja, a ki az egyetlen komoly jelölt volt, t. i. gr. Lónyay Menyhértet.

Mindazonáltal Lónyay lett.

Itt meg kell kissé állapodnunk; s az eseményeket megelőzőleg egy kritikai tekintetet vetnünk azon viszonyokra s föltételekre, melyek közt Lónyay a kormányelnökséget elfogadá; mert már e kiindulási pontjában rejlenek kora bukásának okai.

A tragödia hőseinek fátuma hibáikban rejlik. Lónyay legnagyobb hibái, melyekről nem tehet: nyugtalan ambitiója, türelmetlen vérmérséklete, szenvedélyessége.

Midőn Andrássy elmentével üres lőn a ministerelnöki karszék, Lónyaynak — oly közel ambitiója végcéljához — nem volt elég lelki nyugalma átnézni a situatiót.

Nem volt az egész országban komoly versenytársa. Ő volt a helyzet ura.

Az ellenzék gyülölte, az igaz. De ez csak jogcimeit szaporitotta a kormányelnökségre. A Deákpárt zöme hideg volt egyénisége irányában, az igaz; de voltak számos barátai is; — és a Deákpártnak iránta nem rokonszenves tagjai is sokat tettek föl róla, és a zilált belügyek rendbehozatalára képesnek tartották. Lónyay a pártnak — Andrássy elmente, Eötvös halála után — legkiválóbb a c t i v egyénisége, kinek eszéről és erélyéről a közvélemény nagy volt.

Deák Ferenc nem kedvezőn itélte őt meg. Midőn egy izben, pár hónappal ezelőtt, látogatáson levén nála e sorok irója, beszélgetésünk Andrássy Bécsbe hivatásának, és Lónyay ministerelnökségének lehetőségére fordult, az öreg ur kon olyan mondá: »szerencsétlenségnek tartanám az országra nézve, ha ez történnék:« mire én ellenvetni bátorkodtam, hogy Lónyaynak talán sikerülne rendet hozni be az administratióba, melyhez ért, mert erélyes és munkás ember. — Ismeretes volt, hogy Deák csak mintegy kényszerüségből s mintegy az utolsó órában békült ki Lónyay kineveztetésével. És épen e tény is mellettünk szól.

Lónyay volt a helyzet ura: de ő azt hitte, kapnia kell a hatalom külsősége után. Ő dictálhatott volna: azonban ő fogadott el föltételeket.

Kormányelnökké neveztetett ki, de a kormány alakitása nem bizatott reá. Át kellett vennie intacte az Andrássy ministeriumot.

Mondják, hogy Andrássy döntő helyen azon érvvel vivta ki volt ministereinek maradását, hogy azon nagy dolgokat, miket az ő vezérlete alatt megkezdtek, befejezhessék. Mik voltak azok? nehéz volna megmondani. Tán a főváros rendezése?

Ha ekkor Lónyay szépen megköszöni a l. f. bizalmat, és — Meranba megy, fél vagy egy év mulva diadalszekeren hozatta volna őt vissza az ország!

Lónyay elfogadta a ministereket, s megkötözött kézzel lábbal érkezett meg ministerelnöknek. Elfogadta a ministereket, a mi hiba volt, de kelletlenül, és alig érkezett le közéjök, ezt el is árulta: a mi még nagyobb hiba volt.

Nem kérdjük, Lónyay lett volna-e az az ember, a ki egy tekintélyes tetterős kabinetet tudott volna összeállitani, — nem jelentéktelen személyes hivekből, hanem arra való férfiakból? nem kérdjük egyelőre, volt-e, lett volna-e ekkor kormány-programmja, átható organisatorius tervei?

Hanem az bizonyos, hogy ministertársai nem tőle függvén: ő függött tőlök; és saját programmjáról többé szó sem lehetett.

Érezte ő ezt; és mint temperamentumánál fogva várható volt, éreztette is ministertársaival, hogy szabadulni szeretne tőlök; de ezek jól tudták, hogy erre nincs elég hatalma. Az egységes kabinet két hadi táborra oszlott: az egyiket az elnök képezte, a másikat az egymással solidaritást kötött ministerek, kiknek egyike Andrássyra, másika Deákra támaszkodhatott.

Hinc clades derivata.

Az igy előkészitett situatióba Lónyaynak lehetetlen lett volna bele nem buknia, még akkor is, ha maga nem követett volna el kis és nagy hibákat.

Azonban mindjárt eleinte kis hibákon kezdte. Föllépett Andrássy után S.-A.-Ujhelyen követjelöltnek, s megbukott. Nagy hévvel karolta föl a Nákóház megvételét országháznak; mely terv általános visszatetszéssel, az ellenzék részéről azonnal nemtelen gyanusitásokkal fogadtatott. Ellenezte az ugynevezett »nagy vasuti tervet,« mely iránt előleges szerződést Kerkapoly, Szlávy, Tisza már aláirtak. Jól tette-e ezt? és miért tette? azt vitatni nagyon messze vezetne. De ez is növelé közte és társai közt a dissonantiát.

No de térjünk a történet sorrendjére.

1871. november 16-án mutatá be magát a háznak, egy saját célzatait illetőleg általánosan tartott, az 1867-ki müüt és alkotóit dicsőitő, — ennélfogva jelentéktelen beszéddel.

Csak a közelgő választásra való célzása szurt ki a beszédből, és szúrt az ellenzék szemébe, mig az Andrássy alatt mindent-elsimitáshoz szokott gyenge idegzetü Deákpártiak azt kissé erősnek s kihivónak találták.

Ministerelnöksége elején a történt kormányváltozás alig nyilatkozott a folyó, s többnyire másodrendü országgyülési tárgyalásokban. Az eltévesztett telepitési törvényjavaslat fölött folyt tovább a viat.

A birák kinevezése egy felől, más felől az uj törvényhatósági törvény alapján történő megyei restauratiók körül folyt a »kenyérmezei viadal«; legtöbb megyében a Deákpárt jött többségbe; az ellenzéki megyék és hirlapok e fölötti boszankodása tölté be a léget. A baloldali megyék cifra föliratokat küldenek az országgyüléséhez a főispánok candidationalis joga és a virilisták intézménye ellen; a megye-nemesi demagogia feje Mocsáry az Ellenőrben mutogatja, hogy ezek a szabadsággal ellenkeznek. Tisza K. inditványára Bihar hasonértelmü körlevelet ir a megyékhez.

Jobboldali lapokban az öt évi országgyülés eszméje pengettetik; az erre célzó törvényjavaslat már ő fölsége elé terjesztetett. Ellene és mellette foly a szóharc a lapokban.

Ezen izgalmakba vegyül a horvát kérdés. Horvátországban fölülkerekedik a nemzeti ellenzék; mint hallik Lónyay alkudozásokba bocsátkozott vele.

Valamint e bonyodalmakat, ugy örökölte Lónyay az 1500 biró, és 7000 ember kinevezését az ügyészi, jegyzői, telekkönyvi állomásokra; ugy vette át készen az 1872-ki államköltségvetést is: melyen tehát semminemü reformjavaslattal nem igazolhatta takarékossági politikáját, vagy egyéb reform törekvéseit, miket tőle vártak; s melyet 1871. december 1-én kezde tárgyalni és a karácsonyi szünnapokig nem tudott befejezni a ház.

A honvédelmi ministerium tárgyalása, mely ujév utánra maradt, alkalmat adott Tiszának a kö-

zös hadsereg ceterum censeojának minden évben visszatérő változatára, mely az eddigieknél szelidebb modoru volt. Lónyay válaszának sulypontja abban feküdt, hogy kideríté, miszerint a kormányban történt változás a közös ügyek terén eddig követett irányán legkevesebbet sem változtatott.

A Deákpárt viselete is a budgetvitában correct és egységes volt. Ámbár a pártméhében némi forrongás volt észrevehető. Divatba kezdett jönni a »független« Deákpárti elnevezés; mely jelezte azokat, kik Lónyay személye iránt közönyösek, s inkább idealis Deákistáknak akartak látszani; mely nevet azonban különösen negélyezték azok, kik a történt kinevezések által érdekeikben megsértettek, vagy bármi más »realis« panaszt rejtegettek szivökben a kormány ellen.

A deákpárt bomladozásának ezen jeleivel párhuzamban nyilatkoznak a baloldalnak is vajudásai. Egy független középpárt alakulása régen emlegettetett. Gróf Károlyi Ede és Keglevich Béla, b. Podmaniczky Frigyes és Prónay József, s mások kilépnek a baloldali körből, — a nélkül, hogy a Deákpárthoz csatlakoznának. Rebesgetik, hogy maga Ghyczy elégületlen pártja viseletével, és saját pártállásával. A jövő események vetik előre árnyaikat.

A horvát kérdés törésre látszik kerülni; mert jan. 19-én a horvát országgyülés feloszlattatott. Általán az erély politikája váratott Lónyaytól: ez azonban mindenki nagy meglepetésére ismét fölvette a nemzeti párttal az alkudozások fonalát;

melyet több izben ismét elejtett, és ismét fölvett: de ministersége végéig a kérdést megoldania nem sikerült.

A kormány elleni agitatiónak egyik erős emeltyüje volt 1867-től fogva a megoldatlan maradt bankkérdés. Ez azon tüzhányó hegy, mely el el-csendesül, és ismét dühös eruptióval tanusitja mérgét. E nemzeti bank igazgatóságának jelentése a közgyüléshez megjelen; s ez a t. k. arra emlékeztet, hogy a magyar kormány már 1870. jul. 18-ki jegyzékében igérte meg a bankügynek a legközelebbi ülésben a ház elé hozatalát; és ez máig sem történt meg; ezzel indokolja az igazgatóság abbeli jogát, miszerint a magyarországi fiókok dotatióját leszállithatja.

E fölött roppant vak lárma, mely visszahat az országgyülési tárgyalásokra is, és szaporitja az interpellatiókat, melyeknek ugyis nagy részök van azon szép eredményben, hogy a budgettörvény csak február elején jő létre; emlitésre méltó azonban a hosszadalmas bankügyi vita eredménye, mely Trefort ismeretes inditványának elfogadásából áll.

Ezen fölületes vázlatból is láthatja olvasónk, hogy Lónyay három havi elnöksége alatt semmi nyoma sem nyilatkozik még önálló tevékenységének, egy uj kormányzati aerának; valamint az országgyülési tárgyalások is ugyanazon modorban folynak le, mint az eddigiek.

Ennek magyarázatát is jeleztük már. — A fordulat február 22-kén áll be, midőn t. i. az alsóház a választási törvényjavaslatot veszi tárgyalás alá.

III.

Külföldi, ki nem ismeri Magyarország történetét, melynek folyamában akárhányszor jön elő, hogy a törvényhozás egy reformot igér, — sőt bizottságot is választ, sőt a bizottság ki is dolgoz valami törvényjavaslatot: és egyszer csak közbe jő valami kis háboru, s az egész reform elalszik; és ötven év mulva a törvényhozás megint ott kezdi a leckét a hol ötven év előtt elhagyta.

Külföldi ember tehát csodálkozva hallaná, hogy hazánkban még mindig olyan választási törvény van érvényben, mely 1848-ban a forradalmi napokban rögtönöztetett, s melyben ki van mondva, hogy az csak egy esetre szól: a legközelebbi képviselőház választására.

Már ebből következtetné a külföldi, hogy e törvény okvetlenül hiányos lehet! Hátha, még ismerné az azóta történt socialis átalakulást, és a törvény végrehajtásában fölmerülő visszaélések legióit!

Uj választási törvényjavaslat beterjesztését tehát igazoltnak fog tartani mindenki a priori, a nélkül, hogy részletekbe bocsátkoznánk.

Hanem az már más kérdés: helyes volt-e azt az országgyülési időszak végén, a harmadik év lejártának közeledtével terjeszteni be?

Az, hogy az Andrássy-kormány »laissez aller«, és »majd lejárja magát« politikájától megbocsáthatlan mulasztás volt azt előbb nem vinni keresztül: kétségtelen.

Hanem ha már elmulasztatott, szükséges volt-e kapuzártakor még tárgyalás alá vétetni? Hiszen tudva volt, hogy a célba vett reformok, a törvényjavaslatnak a visszaélések korlátozására számitott intézkedései nem csak a szélsőbalra fognak halálos csapást mérni, hanem a középbalnak kilátásait sem fogják előmozditani. Előre látható volt tehát az ellenzék kétségbeesett ellenállása.

A Deákpárt bizott rendithetlen majoritásában, de elfeledte a házszabályok hiányosságát, mely lehetővé teszi aránylag csekély számu ellenzéknek is, végtelenre nyujtani ki a vitát.

A saison pedig végére járt.

Február 21-én kezdetett meg a törvényjavaslat tárgyalása. A belügyminister Tóth Vilmos, kinek oroszlánrésze volt a törvény szerkesztésében, vezette be a vitát, talpraesett szakszerü beszéddel.

Az általános tárgyalás marcius 2-án befejezhető volt. Minden oldalról elmondatott minden pro et contra; zárbeszédek tartattak a ministerek és az inditvány-tevők részéről. De ekkor indult csak meg az eddig parlamentben még nem látott, nem hallott vita. Megtörtént az angol parlamentben is, hogy egyesek által manoeuvreből órákra nyuló beszédek tartattak. De itt egész serege indult meg a szólóknak; s három napig féktelen nyerseségben vetélkedtek a bal és kivált szélbal,

szónokai; és azután még tiz napig huzták ki a vitát s végre is lehetlenné tették a háznak határozat hozatalát.

Az ülések tartama 2 óra helyett 3 óráig hoszszabbittatott meg, hogy az ügy mielőbb letárgyaltassék. Marcius 5-kén az ülés végén Madarász József azon kijelentett szándékkal kezdi meg beszédét, hogy a 3 óráig hátralevő időt kitöltse, hogy az nap szavazásra ne kerüljön a dolog.

Ugyan az nap a Deák-club azon inditványt fogadja el, hogy a ház 3 órán túl is terjesztheti ki üléseit.

A marcius 6-ki ülésben egy szélbali inditványt tesz, hogy másnap egy képviselő — (a szélbali Gonda László) temetése miatt az ülés 1 órakor zárassék be.

Gr. Lónyay a mellett szól, hogy a temetés miatt két órakor zárassék be az ülés, de 5 órakor ismét vétessék föl. Azután az egyik ülésről másikra átmenő beszédek meggátlására inditványozza, hogy az ülés ne 3 órakor zárassék be, hanem a házszabályok értelmében hatalmaztassék föl az elnök, hogy a ház kivánata szerinti bármely időben zárhassa azt be.

E fölött hosszu vita keletkezik; végre a ház a szélsőbal ellenzése dacára elfogadja Lónyay inditványa első részét, mely szerint másnap öt órakor folytattassék az ülés. De a fölött, vajjon inditványa második része is elfogadtatott-e? uj hosszú vita keletkezik, végre az elnök fölteszi még egyszer a kérdést: vajjon a ház Lónyay javaslatának

második részét is elfogadja-e? A ház többsége föláll mellette. Az elnök a szélsőbal roppant lármája között kimondja a végzést.

Erre Madarász József névszerinti szavazást kér. Jobboldalról kiáltják: hogy a határozat ki van mondva. Szélsőbalról: hogy nem hallották. Az elnök általános orditozás között 5 percre fölfüggeszti az ülést. A szünet alatt egyes gruppokban zajosan tanácskoznak. Az ülés ujra fölvétetvén — a fölött foly a vita: vajjon névszerinti szavazással döntessék-e el az, hogy névszerinti szavazás legyen?

Végre nagy zaj után visszaveszik inditványukat a szélbaliak, és csak arról történt névszerinti szavazás: vajjon Lónyay inditványa elfogadtassék-e? Ez aztán 175 szóval 102 ellen elfogadtatott.

Ezután a ministerek benyujtanak oly törvényjavaslatokat, miknek tárgyalását még ez ülésszakon vélik befejezendőnek; de a mit már senki sem tart valószinünek. Ezek közül kiemeljük az országgyülési időszaknak három évről öt évre kiterjesztéséről, és az incompatibilitásról szóló törvényjavaslatokat.

Ezen intermezzo után Madarász hosszan folytatja tegnapi hosszu beszédét. A szavazás ismét holnapra halasztatott.

Marcius 7-én már a kétségbeesés fegyvereivel folyt a küzdelem a házban. A jobboldal resignatióval hallgatott; várta a szavazhatás pillanatát, mert ekkor diadala biztos volt.

A szélső ellenzék minden tagja declarálta és foganatba is vette abbeli elhatározását, miszerint kérvények előadásával, interpellatiókkal, mindenről és még valamiről tartandó beszédekkel, minden tárgy eldöntésénél névszerinti szavazás követelésével addig huzza ki az időt, hogy a kormány egy előterjesztése se válhassék törvénynyé.

A középbal kifejezte nyiltan, tudta, hogy ezen eljárás nem szép ugyan: hanem mégis örül azon, hogy helyette a szélsőbal kaparja ki a gesztenyét.

A szélbal érezte, hogy a választási és az ötévi ülésszakról szóló törvények nyakát szegik. Azonban a középbal is érezte, hogy élénken sujtaná a választási reform; az ülésszaknak öt évre kiterjesztése pedig legalább is lassu halál volna reá nézve is. És igy természetes volt, hogy »moralis« támogatásában részesité a szélbalt.

A délelőtti ülés csakugyan civakodásokkal, kérvényekkel, interpellatiókkal huzatott ki. Délutáni 5-kor ismét összeült a ház — általánosan izgatott hangulatban.

A szélső balról inditvány tétetett, hogy határozza meg a ház, meddig tart az esti ülés.

A jobboldalról Zsedényi hangsulyozza, hogy az ülés bezárása elnöki jog. Hosszas és elkeseredett vita kezdetett meg e kérdés fölött. Tisza Kálmán officieuse szárnyai alá vette a szélbaliakat, s kijelenté, hogy, ha az ülés zárideje határozatilag ki nem mondatik: naponkint tizszer fogja inditványozni az ülés bezárását? Kerkapoly pénzügyminister méltósággal kijelenté, hogy az ellenzékre

hárul az ország és világ előtt a felelősség a mulasztásokért. Lónyay ministerelnök pedig azt mondá, hogy egyedül az ellenzéktől függ az ülés bezárása, ha t. i. szónokai abbahagyják a vitát.

Hosszu vita után az ellenzék névszerinti szavazást sürget e kérdés fölött.

A többség folytatni kivánta a tanácskozást 9 után is. Ekkor meg Máttyus ur (baloldali) azt a kérdést veté föl, hát mikor legyen az ülés vége? A szélsőbal rögtön egy határozati javaslatot ad be, hogy az ülés 10-ig tartson. E fölött aztán vitatkoztak, azaz, hogy monologizáltak a bal s szélbal tagjai fölváltva majdnem éjfélig, s mikor a névszerinti szavazás épen éjfélkor elveté a javaslatot, az akkor még cátoilag szereplő Győrffy Gyula azt veté föl, hogy uj nap kezdődött, erre pedig ülés nem hirdettetvén, a ház oszoljék szét. Ez uj konc volt a szélső balnak, és megindultak uj, szeméttől áradozó beszédei.

Beszéltek bolondabbnál bolondabbat, agyafurt ostobaságokat; a mi kitelik miveletlen, tudatlan embertől, ha részeg fővel beszél. Némi észszerüséggel egyedül Vidlicskay ur őrjöngött; két óráig értekezett az absolutismus, liberalismus, bölcsészet elméleteiről, a görög költészetről, az egy legénynyel dolgozó iparos családéletének kellemetességeiről, érdekesen ecsetelvén saját biografiájának előadható részeit is. A jobboldal hallgatott következetesen és számos tagja álmodozva gyönyörködék az ékes szavakban, padra hajtva fejét.

Madarász interpellálta őket: szándékoznak-e

felelni, miért alusznak? Az elnök ekkor föltette a kérdést, hogy akarja-e a ház a »tanácskozást« folytatni? Egyhangu felelet: »nem!« — Igy lett vége éjfél után 1½ órakor a bohóc-jelenetnek, melyen a szereplők nem viseltek ugyan ezerszinü harlequin-öltönyt, de ugy viselte magát mindenik, mintha padimentumot verő csörgősipka lett volna fején. A karzatok telve voltak folyton, hisz kitünő »hetz« volt ez! Jó, hogy a gáz oly sárga fénybe vonta a házat: legalább nem látszott a pirulás az arcokon a parlament méltóságának e cynicus lealacsonyitása fölött.

Nem kevésbé érdekes látmányt nyujtottak a ház folyosói; mert a hosszú baloldali fecsegéseket s orditásokat unott képviselők nagyobb része a corridorokba menekült. Ott álltak s ültek kisebb-nagyobb tömbökben, nagy izgalomban, tanakodva, recriminálva; hol erélyt, hol — s minél inkább haladt elő az éj — engedést tanácsolva a nyugtalanul ki-be járó s köztük meg-megforduló ministereknek. Némelyek elfutnak vacsorálni, de följegyeztetik hova mennek, hogy netáni szavazás esetére behivathassanak; s ismét visszajönnek. A ki szerét teheti, elnyujtózik egy lócán vagy divánon és alszik.

Lónyay gróf pedig mindinkább elvesztve önuralmát, halvány arccal, idegesen jár ide-oda, sóhajtoz és kezeit tördeli. Ő engedni szeretne, de a belügyminister nem enged; s nehéz volna a zavarban eltalálni, hogy az engedésnek vagy kitartásnak van-e többsége a Deákpártban?

Mindenki örül, midőn végre haza mehet ágyába.

Marcius 8-án s 9-én ministeri és pártértekezletek, fegyverszüneti s békéltető tanácskozmányok folynak, melyek eredményre nem vezettek. Azalatt pedig tovább folytatja, csakhogy szelidebb alakban, a baloldal agyonbeszélési mesterségét; az ellenzék kérvények, interpellatiók, határozati javaslatok előterjesztésével huzza ki az üléseket; a kormány uj törvényjavaslatokat terjeszt elő, többi közt a főváros rendezését. Marcius 19-kén a baloldal inditványára a deákpárti értekezlet beleegyez egy közös bizottság kiküldésébe. A bizottság több napi alkudozásából kitünt, hogy a baloldal nem is annyira a választási, de még inkább az ötévi mandatumra célzó törvényjavaslat keresztülvitelét akarja megakadályozni. Az alkudozások célra nem vezettek; de a választási törvényt sem lehetett egy lépéssel is odább vinni; mert beálltak a husvéti szünnapok.

April elején ismét egybegyült az országgyülés. Az alsóház folytatja a félbehagyott munkátlanságot. A képviselők gyakorolják a semmittevést.

Ott kezdték, a hol végezték. Névszerinti szavazásokon s üres beszédeken. Természetesen csak a baloldaliakat értjük. Mert a többség nem existál. Elnyelte a kisebbség.

Az országgyülésnek még határideje, t. i. apr. 24. előtt való feloszlatását emlegetik a baloldalon; remélve, hogy igy egy csapásra megszabadulnak

minden kellemetlen törvényjavaslattól. A jobboldalon emlegetik unalomból, undorból.

De a kormány, igen helyesen, nem akarta saját elhatározására hárittatni azon felelősséget, mely az egyesült bal és szélbal oldalra sulyosodik.

Az országgyülés a törvényes időben záratott be. Azon törvényjavaslatoknak száma, a melyek az ülésszak befejezésével elintézetlenül maradtak, az elnöki jelentés szerint nem kevesebb, mint — hetvenhat. Ezek közt több vasuti törvény volt, de kamatbiztositás kérelme nélkül; azonkivül két eminenter sürgősnek tartott tárgy: a Ludovica akadémia és a kolozsvári egyetem fölállitása. Mindezen törvényjavaslatok a jövő országgyülésre maradtak fönn, — azaz akkorra, ha a házszabályok értelmében ott ujra előterjesztetnek: mi több törvényjavaslatra nézve szerencsésen elmaradt. A Ludovica akadémia és a kolozsvári egyetem fölállitására szükséges előintézkedéseket azonban a kormány administrativ uton tette meg.

Az országgyülést bezáró királyi trónbeszéd nyomasztó hangulatban találta a kormányt, a házat és az országot. A kormány a trónbeszédbe azon passust tétette be, hogy „a törvényhozásnak gondoskodni kell oly intézkedésekről, a melyek az alkotmányos tárgyalások sikerét biztositják.«

Megelégedéssel fogadtuk e fölhivást, várva, hogy a kormánynak legelső s komoly törekvése lesz az uj országgyülésen a házszabály-revisió, — de csakhamar kitünt, hogy ezen óhaj is csak üres szóbeszéd volt.

A baloldali tivornya tehát a fődologra nézve teljesen célt ért. Fölfedezte ezen a parlamentarismusával kérkedő ellenzék Columbus-tojását a parlamenti törvényhozás megsemmisitésének.

Mindenkorra kérdésessé lőn a magyar parlamentben, ha ugyan e névre még méltó — hogy törvényes jogait élvezni s önalkotta korlátai között üdvösen működni képes leend-e?

A parlamenti törvényhozás kérdesessé tétetett egyszer, s kérdéses marad továbbra is. Államcsiny által megakasztatott egyszer, s megakasztathatik mindenkor.

Nincs biztosság. Azon prestige, azon varázs, mely Magyarország hirnevét öt év óta környezé, azon hit, hogy ezen országban a mérsékelt elemek elég erősek alkotmányos kormányt alapitani meg, — a mely hitre támaszkodik az osztrák-magyar monarchiának jövőjében vagy legalább az 1867-ki alapon álló államrendszer állandóságában való bizalom . . e varázs, e hit és bizalom ekkor rendült meg legelőször.

Azóta e részben is nagyot haladtunk . . . lefelé.

Hányszor vádoltattunk tulzással, midőn azt állitók, hogy nemzetünk ma sem érkezett meg azon magaslaton, hova a kort és nemzeti érettséget s miveltséget megelőzött 1848-ki törvényhozás helyezkedett.

Szomoru elégtétellel utalunk ma azon sorokra, melyekkel 1872-ki aprilban az e gyalázatokon átment országgyülés bezárását kisértük:

»Nem parlament való embereink nagy részének, hanem csak vármegye. Nem állami politika, hanem csak megyei juxok.«

»Nem európai látpont, hanem a megyeház ablaka az, a honnan ők gyenge szemeikkel néznek. Távcsőt pedig nem ismernek.«

»Nem demokratia — t. i. nem a világszerü amerikai, belga, német, angol, francia, — nem ezen mivelt, gazdag, polgárias, munkás demokratia ez a mienk: hanem csak lármás rüpőkség, nemesi betyárság, junkerség; összekötve kenyéririgy demagogiával, s nehány hiú és hülye gazdag urnak népszerüségvadászatával, — ki maga fölött nem akar urat, nem akar kormányt ismerni, legalább — magyart nem... hanem az idegen hatalom előtt gyáván meghunyászkodott.«

»Ez a mi jelen ivadékunk. Ez az ország moralis képe. És ennek megfelelő a helyzet.«

»Az eszmék confusiója. A szenvedélyek tébolydai szinjátéka. A közügyek stagnatiója. A nemzet anyagi s politikai fejlődésének megakasztása. A nép filléreinek lelkiismeretlen pazarlása. A nép érdekeinek, a nép jogainak szép szavakkal való sardonicus kigunyolása és frivol kijátszása.«

»Ez a mi alkotmányos életünk 1867 óta.«

»És mégis vannak, kik a mostani állapotot csak muló bajnak tartják, melyből ki lehet gyógyulni, melyet ki lehet heverni.«*)

*) Lásd a »Magyar Politika« 1872-ki aprilisi számait.

IV.

Következett a választási hadjárat.

A ministerium nagy erélyt fejtett ki. Sikerült a Deákpártot, az ország vagyonos főköreit, a mágnásokat, főpapokat, gazdag tőzséreket, pénzintézeteket tetemes pénzáldozatokra birni. A Deákpártnak egységes organisatió adatott, a választásnak egységes terv szerint vezetése végett vidéki bizottságok állittattak; mig Budapesten egy központi bizottságnál futottak össze az agitátió szálai; erélyes vezetés evidentiában tartá a választási mozgalom egyetemét, a jelöltek névsorát s esélyeit; az egyes választó kerületek — több-kevesebb pénzsegélylyel — kedvezőre változtatható viszonyait.

A választási mozgalom hazánkban rendszerint a fölhevülés és szenvedélyek oly fokozatával járnak, mely egy gyáriparos országban elég volna arra, hogy millió lóerejü gőzgépeket hozzon mozgásba. De oly szenvedélyes, dühös harcát a pártoknak, mint 1872-ben, alig látott az ország sem 1848 előtt, sem azóta. Actió reactiót szül. A Deákpárt erőteljes föllépése s eszközeinek szembetünő sikere a kétségbeesés elszántságát költé föl az ellenzékben.

Az eredmény a Deákpárt javára ütött ki. Majoritása a mult országgyülésével hasonlítva még nőtt.

1872-ki sept. 4-kén nyittatott meg az országgyülés.

A trónbeszéd hosszú volt, sok föladat fölkarolását helyezte kilátásba: házszabályokat, fölsőház rendezését, választási törvényt, államrendőrséget, főváros rendezését, sőt még sajtótörvényt is igért. A bankkérdést szerényen a »rendes pénz- és értékforgalom« szavai mögé rejté. A financiális állapot gyanus voltát sejteté azon homályos passus, miszerint »a közhitelt mindeddig csupán beruházási célokra kellett igénybe venni;« a jövőre nézve pedig annyit mond, hogy »ő fölsége az országgyülés bölcseségétől várja azon intézkedéseket, melyek az államháztartásban az egyensúly föntartását szigorú takarékosság mellett jövőre is biztositják.«

Egészben a trónbeszéd hangulata hideg, tételei szintelenek voltak, ugy, hogy azokból a kormány politikai irányáról legfölebb annyit lehetett kivenni: hogy a járt nyomokat elhagyni, s a helyes reformok ösvényére térni — sem kedve, sem szükségérzete, sem ereje nincs.

Nehány nap mulva Kerkápoly pénzügyminister beadja az 1873-ki államköltségvetést, melynek rózsás szinezetét jellemzé abbeli várakozása, hogy az 1873-ki rendes bevételek csaknem 14 millióval teendenek többet az 1872-kieknél ... holott már akkor a városok és nagy községek nyolcz—tiz millió adóhátralékban voltak, — a magyarországi Kanaánból, Bács, Temes, Arad, Torontálból nem csak hogy adó nem folyt be, hanem segélykiáltás viszhangzott a fővárosba! — s kétségtelen jelek mutatták, hogy az 1867-ben

lendületet vett prosperitás megakadt, sőt lefelé indult.

A magyar országgyülések lefolyása mindig ugyanaz.

Őszkor megnyittatik.

Sokat igérő trónbeszéd.

Bő kormány-programmok a Deákkörben.

Azután jő az adresse-vita, és ezután a budgetvita, közben karácsonyi ünnepek, és indemnity. Mire e két universalis szószátyárságra fölhasznált vita befejeztetett: addig itt a tavasz. Delegatió-választás.

Közbeesnek a húsvéti ünnepek.

Azután delegatiók.

A ház osztályai s bizottságai tanácskoznak ezeregy törvényjavaslat fölött, mik soha napi rendre nem kerülnek; — mert kérvények, interpellatiók, házszabályok fölötti civakodások, egy-egy apró incidens, vagy valami — sok képviselőt érdeklő üzlet, vagyis diplomatikus szólam szerint: valamely »közhasznú beruházás;« »nemzetgazdászati intézmény« ... tökéletesen kitöltik az ülés idényét.

A nyár beáll. A gabna érik, az aratás küszöbön, vagy inség állt be, s nincs aratás; vagy kiüt a cholera.

A ház szétmegy.

Az elmaradt teendők reményteli kebellel a legközelebbi ülésszakra utaltatnak; mely ugyan igy foly le.

Térjünk át a történtekre.

A fölirati vitaközben ismét hinárba vitte Lónyay ministerelnököt kapkodó nyugtalansága.

Fölszólalására a pillanat nem volt szerencsésen választva.

Ugyanaz nap a parlamentben egy kivételesen érdekes férfiu, báró Sennyey Pál első fölszólalása váratott. A ház tagjai és a hallgatóság b. Sennyey beszédére volt kiváncsi. Váratlanul, mintegy rögtöni elhatározással Lónyay szólalt föl előtte.

Lélektanilag véve tehát a közhangulatot, mindenki csak lehető rövidnek kivánta azon »entre-actet«, mely várakozása teljesitésétől elválasztja.

Hogy ezen intermezzo véletlenül a ministerelnök beszéde, mely már ennélfogva is sulylyal és érdekkel bir: csaknem feledve lőn.

De beszéde tartalmát illetőleg sem volt szerencsés. Nem emelte az a vitát magasb szinvonalra, honnan az ország még megoldatlan nagy kérdéseinek összege tisztábban belátható lett volna.

Csak egy mozzanat emelkedett ki aránytalan dimensiókban nyilatkozataiból: és ez a pártok kiegyenlitésének eszméje, a coalitio, vagyis inkább Defusio, melyet ministertársai háta mögött, és a Deákpárt hangulatának számbavétele nélkül, mint egy kedvenc fantomot hónapok óta üzött; melyet azonban az életképesség szinével nem birt fölruházni. Még meg is melegedett, a mennyire Lónyay melegedni képes, e themánál; »egykor egy párt voltunk, u. m.; örülni fogok, ha ismét együtt lehetünk;« és talán megemlékezvén ebbeli ajánlatai-

nak eddigi méltatlan visszautasitásáról a baloldal részéről, kijelenti, a mire semmi szükség nincs, hogy t. i. »ha ő volna az egyesülés akadálya, ő kész visszalépni.«

Azt hitte volna az ember, hogy a situatio köz- és súlypontja, és követelménye az: hogy a pártok egyesüljenek. Pedig nehány tétellel előbb hangsulyozta a minister, hogy a nemzet már másodszor adta helyeslését votumával a többség politikájához.

Hát csak azért vivtuk ki a diadalt, kérdék a jobboldaliak, és azért hoztunk annyi áldozatot a baloldal legyőzésére, hogy most, midőn legyőztük, velük kiegyezzünk, megalkudjunk? Hiszen az alku mindkét részről engedést jelent. Ilyen nagy majoritás mellett szükség-e, hogy mi engedjünk?

Igen kéjelmetlen érzést tőn végre Lónyay beszédének azon passusa, melyben személyes viszonyait különféle pénzintézetek irányában tisztázta; mely a mellett, hogy nem volt eléggé hatályos, fölesleges is volt, miután Kerkapoly már megfelelt a P. Napló és Reform, tehát két Deákpárti lap által szélnek eresztett, és épen azért roppant zajt okozott, és az ellenzéki lapok által diadallármával terjesztett Lévay, Lónyay, Turn-Taxis s eféle pletykákra, miket nem bizonyit senki, hajlandó elhinni mindenki.

A fölirati vita szenvedélyes volt, de az előbbiektől lényegesen nem különbözött. Csak egy rút fonal ritt ki belőle. A bal és szélbal hatását folyvást a ministerelnök jellemének gyanusitásában kereste. Simonyi Ernő a lánchid-részvényeken te-

hetett nyereményeért fartatta Lónyayt; Lónyay kielégitőleg megfelel; de hiába: uj vagy régi s fölmelegitett pletykák, pikans utcai s kávéházi hazudozások s mendemondák röppentyüi szelik át a politikai vitatkozást. — még akkor is, midőn a kormánypárti fölirati javaslat 84 szótöbbséggel elfogadtatott.

A politikai viszály mindinkább Lónyay személye ellen irányult mozgalom képét ölti magára.

Természetes, hogy kormánya tagjaival feszült állapotban, — a Deákpárt nagy része által személyisége iránt nem titkolt hidegség tudatában, az üldött vadkint zaklatott ministereknöktől azt követelni, hogy kormányzata erős legyen, erősebb mint Andrássyé volt, igazságtalanság volna. A ministerek egyenetlenségéről, s ministerválságról való hirek állandók voltak; és azokat november közepén a ministeriumhoz legközelebb álló P. N. is félhivatalosan constatálta.

Nem csoda tehát, hogy a főváros szervezése iránti törvényjavaslat a tanácskozások nálunk létező számos retortáin keresztülmenve, százfélekép módosult s különösen a főpolgármester kinevezésének elve elejtetett, — illetőleg ismét azon »ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes« modorban oldatott meg, mint Andrássy alatt is minden vitásabb elvi kérdés, — hogy a jobboldal is félig meg legyen elégedve, a baloldal se nagyon morogjon.

A delegatiók ülésezése alatt az osztályok, mint rendesen, ugy most is dolgoztak sokat —

pour le roi de Prusse ; de ezekből a fővárosi törvény legalább törvénynyé vált. A pénzügyi bizottság pedig elkészült a budget-jelentéssel.

Mielőtt azonban Lónyay ministerelnök első budgetje tárgyalás alá került volna, kitört azon válság, mely váratlan gyorsasággal, nehány nap alatt vetett végett kormányzásának.

A nov. 18-ki ülésben egy teljesen közönyös harmadrendü ügyben — a magyarul nem tudó Batagliarini urnak kir. táblai ülnökké kineveztetése miatt interpelláltatott a minister ; s Csernátony fontos kérdést csinálva belőle hosszadalmasan szólt ; s bevégezve e tárgy fölötti végtelen mondani valóit, jelenté, hogy ő még valamiről kiván szólni.

Az elnöklő Percel Béla roszat nem sejtve, a házszabályoktól elnéz ; a házban nehány »halljuk!« — ha nem csalódom a jobboldalról is — és Csernátony minden apropos nélkül elkezd beszélni de rebus omnibus et quibusdam aliis ; a kormány nemzetietlen politikájáról, a deficitről, rosz financiákról — oly vontatott modorban, mely az agyonbeszélési »strickére« emlékeztetett ; — a ház zajongott ; a bal tetszést nyilvánit ; a jobb morog, az elnök nem vonja el a szót a napirendtől ezer mértföldre divergáló szónoktól ; még az mind nagyobb dühbe beszéli bele magát s azt mondja : »a kormánynak nincs látjoga ; az ország nem elégszik meg azzal, hogy a ministerek házakat épitsenek és uradalmakat vásároljanak.«

Erre borzasztó zaj; a két párt ellenkező szenvedélyeinek lázas kitörése. beszélni akaró, de leorditott képviselők; a fejét vesztett, nem hallgatott elnök végre fölhivja Csernátonyt, hogy »magyarázza meg a kormány ellen imént használt szavait.« E fölhivásra Csernátony következő érdekes magyarázattal szolgált:

»Én kérdem gróf Lónyay Menyhért kormányelnök urat: »nem épitett-e házat, nem vett-e uradalmakat akkor, mikor az ország deficitben van? (Hosszas zaj. Jobbfelől: Rendre!) Hogyha én ezen házak és uradalmak szerzési módjára nézve gyanusitni akarnám tovább, mint tudomásom van, a ministerelnök urat vagy bárki mást. meg lehet győződve, hogy megmondanám itt. ha documentumaim volnának. (Zaj. Fölkiáltások jobbfelől: Tegye hát! Miért gyanusit, ha nincs documentuma.?) Én egyszerüen azt tartom, hogy ezen országban mindenkinek van joga gyarapodni, vagyonosodni, gazdagodni, de a ministereknek nincs ehez joguk. (Zajos ellenmondás jobbfelől.) Nincs ehez joguk még a legbecsületesebb módon is akkor, midőn az ország deficitben van. (Fölkiálltások jobbfelől: Ohó!) Gr. Lónyay Menyhért, hogyha nem kormányelnök, milliókat milliókra halmozhat. (Zaj. Fölkiálltások jobbfelől: Rendre! rendre!) Én föl voltam szólitva arra. hogy magyarázzam meg, a mit mondtam, én többet nem engedek kimagyaráztatni szavaimból, mint a menynyit mondtam, és amit mondani akarok, azt meg is mondom.«

Gr. Lónyay ezen vádakra, mikre a szóló maga

is bevallá, hogy adatai nincsenek, hivatkozva harminc évi multjára, elég hatályosan felelt a »rágalom iskolája megalapitójának«, mint mondá; és kijelenté, hogyezek és a vádló irányában egyetlen méltó felelete a megvetés. Azonban ellentétben e megvetéssel, hevessége által elragadtatva, mégis Csernátony személye ellen fordult, multjának nehány homályos és szintén rég elrágalmazott pontjait emlegetve föl, jellemét megbélyegezni igyekezett. Ebben sem méltóságérzet, sem helyes számitás nem volt, mert az előbb Csernátony ellen fordult indignatio a megtorlás méltatlansága által némileg enyhült.

Az előadott botrány nehány napig kizárólag foglalta el a kedélyeket, s szakadatlan tanácskozások tárgyát képezé nem csak a Deákpárt és kormány közt, hanem a középbal körében is, mely érzé, hogy — habár a támadás eredménye kedvező leend is — a formában nagy illetlenség követtetett el egy tagja által.

A Deákpárt körében a — már akkor ugynevezett — Lónyaysták eclatans elégtételt sürgettek, olyformát, minőt a ház Horváth Boldizsárnak adott Irányi esetlen vádja ellen. A többség azonban nem elég élénken osztá a kormányelnökön elkövetett méltatlanság érzetét. A Deákclubban azon inditvány fogadtatott el, hogy a multkorihoz hasonló botrányok megakadályozása végett utasittassék a ministerium oly törvényjavaslat előterjesztésére, mely által a házszabályok

módosittassanak. A ministerelnök kijelenté, hogy kielégitőnek tartja ezen határozati javaslatot.

Ezzel azt hinné a függönyök mögé nem látó ember, hogy az egész ügy el van intézve; s ezen esemény csak mint muló szellő lengett el a rendületlen Lónyay-kormány feje fölött.

Nem változtatott e fölfogáson a baloldali kör abbeli enunciatiója, miszerint »Csernátony Lajost, mint eddig, ugy ezentul is a párt tiszteletreméltó hasznos tagjának tekinti.«

Nem még az sem, midőn Csernátony — a nov. 26-ki ülésben teljes satisfactiót adott a háznak megsértett tekintélyeért; — mi által a formaszerü megrovás szüksége elesett; de nem adott satisfactiót Lónyaynak, egy szót sem vonván vissza a személyét sértő insinuatiókból.

A ház egyebet követelni nem volt jogositva. A Deákpárt, Tisza Kálmán tapintatteljes nyilatkozattal hozzájárulván Korizmics inditványához, hogy bizottság küldessék ki a házszabályok revisiójára — nem követelvén többet: Lónyay helyesen cselekedett, midőn ebbe föntartás nélkül belenyugvását kijelenté, s egyebet nem erőszakolt.

De a tőr, melyet keblébe döftek, benn maradt. A becsületén ejtett folt sehogy sem volt elmosható. És ő a rajta ejtett sérelemmel magára hagyatott.

Ha ez elég nem volt volna állását tarthatlanná tenni, — legalább lefelé: közbejött egy másik — a nyilvánosság előtt földeritésre még most nem alkalmas összeütközés a honvédparancsnoksággal,

melyben követett eljárása tarthatlanná tevé állását fölfelé.

Másodnapra — nov. 28-án ő fölsége Pestre érkezett. A nov. 29-ki ministertanácsban a cabinet összes tagjai kijelentették, hogy ragaszkodnak a már pár nap előtt kimondott lemondási szándékukhoz, kérvén a ministerelnököt, hogy szándékukat ő fölsége tudomására juttassa. Lónyay hozzájárulván e lemondáshoz, a lemondási kérelmet maga fogalmazá, mely másnap a ministertanácsban tárgyaltatott; miután azonban azt tartalmazá, hogy a »ministerium tagjai a ház bizalmatlanságát tapasztalták«, általuk el nem fogadtatott, s az elnök fölkéretett annak módositására. Miután Lónyay a szerkezetet oda módositá, hogy a kormány egészben nem számithat a többség támogatására: azt mindnyájan aláirták, s gr. Lónyay a lemondást benyujtá ő fölségének.

Huszonnégy óráig azon combinatio képezé a vita tárgyát, mely szerint ő fölsége elfogadván a kabinet lemondását, ismét Lónyay fog megbizatni uj kormány alakitásával.

E combinatiót némi élesebb látás mellett életképtelennek kellett tartani.

Mielőtt gr. Lónyay előadhatná, hogy kiket óhajt a ministeriumba bevehetni: meg kell vala győződnie és győzni a fölséget, hogy a többség bizalmát birja.

Elfogulatlanul itélők ezt lehetlennek tartották, valamint azt is, hogy tekintélyöknél és tehetségöknél fogva számitásba vehető férfiak ké-

szek lettek volna Lónyay alatt az uj ministerium-ba lépni, — méltán kétségbe vonták.

A kabinetkérdés igy állitva nagy zavarba ejtette volna a Deákpártot is: mert a Lónyay-nak imigy megszavazandott bizalom magába foglalna egy határozott utólagos bizalmatlansági vagy kárhoztató votumot többi volt ministertársai ellen.

De ez nem csak gyöngédtelen, hanem igazságtalan votum is leendett; mert a helyzet sulya nem egyes ressort-ministerek iránti bizalmatlanságon, vagy elégületlenségen feküdt, hanem — a cabinetnek Lónyayval élén tarthatlanságán.

Még Kerkapoly iránt sem, kinek pedig hitelműtéteiben való eljárása és bank-politikátlansága miatt nagyon leszállt tekintélye, még sem lett volna hajlandó bizalmatlanságot szavazni a párt.

Vasárnap dec. 1-jén ő fölsége magához hivatta Deákot, kivel csaknem egy óráig értekezett. Közvetlenül ezután Szlávy ur rendeltetett ő fghez. Azalatt a ministerek együtt ültek Lónyay termeiben, várva a l. f. elhatározást; mely két órakor jutott kezükhöz, melyben értesittetnek, hogy a fölség lemondásukat elfogadja; Szlávy József kereskedelmi minister bizatott meg a ministerium alakitásával.

Ezzel Lónyay gróf ministerelnökségének száraz történeti vázlata végét érné tulajdonképen; és a mi következik, csak utójáték,.. és előjel arra

nézve, mit várhat még e férfiu a közpályán, s mit várhat tőle a haza.

Mielőtt tehát az eseményekből levonnók a következtetéseket, ki kell azokat egészitenünk annak futólagos ecsetelése által: hogy miként viselte magát a ministeriumból kilépte után gr. Lónyay mint képviselő, mint a Deákpárt tagja, mint államférfi.

Meggyőződésünk szerint ez jövőjére vonatkozólag még fontosabb tényező hivatalos multjánál is.

A már ez időben hatályosságát élénken éreztető Lónyay-párt annyira fölbőszült volt az események hirtelen és ilyen fordulata miatt, — és a képviselő körökben és némely lapban oly zajt tudtak ütni hivei az állitólagos »intrigával«, melynek Lónyay áldozata lőn; — a »ministeri stricke« azóta is fönmaradt névvel oly hatást tudtak gyakorolni a naiv deákpárti képviselőkre is, — végre a bukott iránt természet szerint annyi könyörület ébredt még a közönyösek, sőt volt ellenségei között is: hogy a párt vezérei ellen nem állhatva a sokoldalú pressiónak, és a pártot felbomlástól féltve, elhatározták gr. Lónyay Menyhértnek oly erkölcsi elégtételt adni, mely őt s hiveit némileg kiengesztelje, s a megmásithatlanban megnyugvásra birja.

December 5-kén tehát, — mely nap a Szlávy-ministerium magát a házban bemutatta — a Deák-

kör helyiségeiben ünnepélyes bucsuestély rendeztetett, melyben a párt nevében előbb az elnök üdvözlé Lónyayt, kiemelve a közélet minden terén szerzett érdemeit, s biztositva őt a pártnak iránta hivatalból távozta után is érzett változatlan tiszteletét; — mely kijelentések tetszéssel viszhangoztattak a gyülekezet tagjai által.

Utánna Deák Ferenc szólott, hasonértelemben, kiemelve Lónyay érdemeit az 1867-ki egyezmény, különösen a pénzügyek rendezése körül, s mellékesen megemlékezve a személye ellen intézett gyanusitásokról, melyekben ő — Deák Ferenc — nem hisz; (általános helyeslés) s melyeket mint aljasokat megbélyegez.

Végül még Szlávy, az uj ministerelnök fejezé ki ugyanezen érzelmeket, pathetice hozzátéve, hogy »e nap gróf Lónyay napja.«

Ezen egész jelenet a gyávaság és hypokrisis szinművét képezé, melytől mindenki elpirult, ki keblébe nézett. Hatása csakis lejátszásának pillanatáig tartott, s azonnal ellenkezőjévé csapott át.

A Lónyaysták azt mondák: »mit ér mindez? ha olyan tisztelettel s bizalommal viseltettek Lónyay iránt, ha érdemei oly nagyok: miért hagytátok megbukni?« És ebben némileg igazuk volt.

Mig Lónyay ellenségei azt mondák: »Ez az ovátio nagy baklövés volt. A mint én ismerem Lónyayt, ez nem fogja kiengesztelni; hanem csak eszköz leend boszuja kitöltésére. Hiba volt, hogy midőn tönkre tehettük volna, ismét nagy ember csináltunk belőle.«

Valójában még azon órában megkezdődött a Lónyay-pártnak azon vakandokszerü működése, mely hirtelen aláásta a Deákpárt alapját.

A Lónyay-párt hevesebb tagjai azzal fenyegetőztek, hogy kilépnek a Deákpártból.

De hova mehettek volna?

A baloldalhoz — mint Coriolán a Volscusokhoz? És mint legyőzött ellenség — lefegyverezve ennek gyülöletét — szövetkezett volna velök? Coriolán féktelen heves indulatu hős volt, ki szenvedélyében hordta fátumát. Nagy tragödiai alak. De épen ellenkezője a valódi államférfinak.

De a baloldal a Lónyaystákat be sem fogadta volna.

Ha hivei a pártból kilépnek, képeznek egy külön pártot, mely sem a baloldallal, sem a jobboldallal nem áll együttességben; elve s multja szerint ettől el nem térhet; amahhoz nem tartozhatik; tehát csak Lónyay-pártot, vagyis személypártot képezhetne; mely számra csekély, capacitásokra s országos tekintélyekre még csekélyebb fogna lenni; melyet alakitott a megbántottság érzete, melynek célja a boszú.

Nem hihető, hogy komoly emberek ily párthoz tereltetnék magukat, vagy az első fölhevülés megszünte után ott maradjanak; — a nem-komoly emberek pedig, kik sajnos, a párt legzajosabbjai — nem képezhetnek oly komoly pártot, hogy az jövőbeli hatalom piedestáljául haszonvehető legyen.

Megmaradtak tehát a Deákpártban, mint az organismust földuló corrosiv a testben.

Valóban nagy kérdés nyert volna-e még a már lejtőre jutott Deákpárt missiójának megfelelő tetterőben, ha a Lónyaysták kilépnek közülök? hanem az tény, hogy benmaradásuk a dissolutiót hatalmasan mozditotta elő.

Már azon tény, hogy a Deákpárt kebléban van egy külön párt, melynek vezére nem Deák, hanem Lónyay, melynek céljai a zömétől különválók: a párt tagjai közt egymás iránti gyanakodást, bizalmatlan hangulatot költött. Ezóta egyik sem tudta, hányadán van a másikkal; a notorius Lónyaystákon kivül egyik a másikat kémlelte, mielőtt vele sincerisált, vajjon nem titkos Lónyaysta-e?

Ez meggyöngité a kormánynak a pártban lenni kellő, — és a pártnak előbb önmagába helyezett bizalmát.

A Lónyaysták a legtüntetőbb módon vallák magukat hű deákpártiaknak — szóval és irásban, sőt az egyedül igazi Deákpárt jellegét arrogálták; de a ház vitáiban és szavazásaiban hol ellenkező szavazatukkal, hol a szavazástól tartózkodásukkal, — néha egymásnak ellenkező szavazatokkal paralyzálása által mutatták, mennyire számithat rájuk a Deákpárt.

Lónyay maga — a vereség fölötti boszuságának első idejében nem birt elég diplomatiával vagy tapintattal, azon negativ szemlélő állásba vonulni

vissza, mely egy volt kormányelnökhöz egyedül méltó, s reá nézve a leghasznosabb leendett.

Mindenütt ott volt: a házban, a clubban, pártértekezleteken. Mindenbe beleszólt. A kormány előterjesztéseit birálta, budgetét erősen megtámadta; — mintha tökéletesen homo novus volt volna, ki most jött be mint ujdonan választott képviselő, nem pedig ministerelnök, ki még tegnap a kormány élén állt, és a budget megállapitásához hozzájárult.

Szakférfiu tekintélyét latba vetendő, az államháztartásban reformjavaslatokkal lépett elő, miket mint ministerelnök kell vala keresztülvinnie, ha jók voltak. De az még nagyobb baj volt, hogy e reformjavaslatok fölületesek voltak, szinleges javitásokat képeztek volna; számtani játékra lyukadtak ki, mely a mellőzhetlen tételeket áttette a rendesből a rendkivülibe, vagy megforditva, miket ha a papirról az életbe áttesznek vala, oda mentek ki, hogy a mit előbb az adófizető jobb zsebéből fizetett, azt most a bal zsebéből fizette volna; reformok, mik senkin sem könyitettek volna.

A Deákkörben ezen sok kritika és reformjavaslat előbb csak rosz vért szült, és azt eredményezte, hogy igen sokan szánták és bánták a Lónyay-estélyt. Sokan csak Kerkapoly elleni boszúra magyarázták, s izgágát kerestek benne az uj ministerium ellen. Azután Kerkapoly és báró Sennyey kiméletlenül reducálták reformjavaslatait valódi értékükre: úgy hogy Lónyay végre lemondott azoknak a házban leendő előadásáról.

Még ezután sem látta be, hogy ezen eljárás teljesen aláássa tekintélyét lefelé, és — lehetetlenné teendi fölfelé.

Végre visszavonult Meranba, mit régen kell vala tennie.

Az országgyülés őszi ülése küszöbén nobile otiumának érdekes gyümölcse gyanánt egy röpirattal köszöntött be: »Közügyeinkről. Nézetek Magyarország pénzügyi állapotáról« — melynek egy része ugyan az ő ministeri tevékenységének igazolására levén szentelve, sok szép eszmét, tervet s törekvést ád elő, mik 1867 óta magas állásában foglalkodtaták, de a miket sajnos, nem vitt keresztül. Más része tartalmaz sok reformjavaslatot, melyek — a mennyiben a politikai közigazgatásra vonatkoznak, nem eléggé szabatosak, sem nem eredetiek; — a mennyiben pénzügyekre vonatkoznak, sok fölületes mellett sok oly javaslatot képeznek, mik több figyelmet igényelnek, mintsem a mire — még a 21-es és 9-es bizottságban is, melynek ismét tulbeszédes tagja volt, méltattattak.

V.

Befejezés.

Vonjuk le már most a talán szárazan előadott történet resultatumait.

Ha a történet nem nagy politikai actiónak, hanem apró küzdelmek, személyi harcok, civódások és botrányok ecseteléséből állt: nem tehetünk

róla, hogy ez magában is ne jellemezze gr. Lónyay Menyhért ministerelnökségét.

Lónyaynak volt elég magas piedestálja, mielőtt ministerelnökké lőn.

Nem volt népszerüsége; sok volt az ellensége; aligha volt önzetlen barátja. Szenvtelen, hideg, keresett, egyenetlen, hol sima, hol dölyfös, tartózkodó, kétértelmü viselete; megbızhatlannak tartott szava, anyagi egoismusa: mind olyan tulajdonság, mely nem hódit önzetlen barátokat.

De volt tekintélye, szakértelmének általános hitele, fáradhatlan munkásságának hire. Ez utóbbi nem volt alaptalan, mert tömérdek ministeri teendői között is mindenre volt ideje, ugy, hogy apró ügyekben is sajátkezüleg irt leveleket, miket titkárára bizhatott volna.

Nagy közigazgatási talentumnak tartatott. Erélyét magasztalták; és igy, midőn Andrássy kormányzatának utolsó idejében általános lankadás és csüggetegség állt be: mind azok, kik Lónyaynak nem voltak személyes ellenségei, vagy — most már hozzátehetjük — kik őt jobban nem ismerték, Lónyaytól várták az erős kormány létrehozatalát, az ország rendezését.

E sorok irója is ez utóbbiakhoz tartozott, és az időben teljes bizalommal kötötte volna csekély naszádját ezen erősnek tartott gályához.

Nevezetesebb változást emberben alig is lehetett észlelni, mint a minő Lónyayn, mihelyt ministerelnökké lőn, szembetünővé lőn.

Vagyis.. mint most már szintén hozzáte-

hetjük . . nem ő, nem a valódi Lónyay változott, hanem a róla alkotott képzet változott, midőn azon a magaslaton állt, hol tettekkel kelle tanusitani arányos hivatását.

Mintha csak minden jeles tulajdonai, mikkel előbb birt, s miket mint pénzügyminister némileg tanusitott is, fogyni kezdtek, és az ember gyöngülni kezdett volna.

Mivel sem jelzé, hogy az átvett situatión kimagasló kormányterve, hogy célja van, hogy akar valamit. Valamit a mi igazolja, hogy a Deákpárt nagy részének óhajtása ellenére ministerelnökké lőn.

Pedig helyzete olyan volt, hogy csak valamely nagy sikerrel, vagy legalább nagy törekvéssel, valamely tiszteletet parancsoló politikával tarthatá fön magát; ép ugy mint III. Napoleon.

Valójában nem csak nem volt saját programmja, összefüggő combinatiója: de magasabb áttekintést, vagy a részletekben biztosságot sem tudott mutatni. Pedig ezen tüntetett »biztosság« ezelőtt nála szokásos volt, s nem csekély mérvben emelte szakférfiui hitelét. E »biztosság«-érzettel imponált ő sokszor a laicusnak, és hallgattatott el ministeriumában nálánál avatottabb embereket is, — hogy bakokat lőjjön.

Ámbár ministertársaival fegyveres békében, illetőleg apró harcban élt: mégis Kerkapoly ragadta magához a ministertanácsban a döntő sulyt; és rendes jelenség volt, hogy Lónyay valamely ügyben rendszerint hirtelenül kimondá vélemé-

nyét; s mikor más más véleményt mondott, annak is igazatt adott; s végre mikor Kerkapoly ismét mást mondott, — ismét ennek nézetét acceptálta. »Igaz-igaz« állandó refrainje volt.

Értelmiségével, szellemével, akaraterejével nem uralkodott a többi minister fölött. Gyöngének érzé magát, s gyöngének mutatkozott.

Az ecseteltem parlamenti botrány lefolyása alatt oly egyéni ingadozást, tétovát s ijedelmet árult el, oly tanácstalanul kapkodott minden tanács után, oly elképedten járt ki-be, ide-oda: hogy az ügyessége s bátorságába helyezett legcsekélyebb bizalom is eltünt.

A képviselők példázgattak, hogy mit tett volna Andrássy azon helyzetben?

Szerintem nem lehet e párhuzamról szó sem. Mert Andrássy nem jött volna soha azon helyzetbe. Ő jó előre látta, és kikerülte volna a veszélyt A választási törvényt ő sem vitte volna keresztül. Hihetőleg maga idején megalkudott volna Tiszáékkal, s valami szintelen compromissum jellegü választási törvényt hozandott létre. De nem compromittálta volna magát.

Azon memorabilis éjjel gr. Andrássy sem tudta volna kiegyenliteni a dolgot, de nem engedte volna odáig jutni.

Ez a különbség!

Ezen éj óta Lónyay már csak de facto ministerelnök. A közvéleményben megszünt az lenni. Lónyay még nem bukott meg, de lesüppedt.

Pedig mégis Andrássy mulasztásaiért bün-

hődött Lónyay. Mert gr. Andrássy fatalis tétlensége volt az oka, hogy az utolsó ülésszak végére maradt a választási törvény revisiója.

A választási hadjáratnál gr. Lónyay kissé összeszedte magát, s fölfrissité erélyének hirét. Az ő és a belügyminister érdeme azon organisált országos kortesség, mely a Deákpártot többségre juttatá.

Csakhogy mind a hadviselet eszközeihez, mind eredményéhez sok szó fér.

Roppant anyagi áldozatokba került. És csak számszerinti, de nem szellemi és értelmi erősödést hozott a pártnak.

A pártfelek, nagybirtokosok, bankok, mágnások, főpapok áldozatkészsége annyira erőszakoltatott, hogy e pyrrhusi győzelem után alig lenne képes többé a Deákpárt ujabb választásoknál aránylagos eszközökkel sikra szállni; mig az elért eredmény minemüsége lehangolta a hazafiui áldozatkészséget.

A kormányjelöltek nagy része ugyanis, — Lónyay jelöltei voltak. Összes családi rokonain kivül — csupa creaturái, vagy szegény ifju urak s mágnáskák, vagy kétes jellemü üzérek s politikai nullitások, kik a Deákpártnak sem erkölcsi tekintélyét nem emelték, sem a kormánynak, vagy in specie Lónyaynak a parlamentben értelmes támaszul szolgálni, — képességgel, ékesszólással hasznára válni nem voltak képesek.

Sokan közülök, kiknek lett volna miből, auf Regiments-Unkosten választatták meg magukat;

mások meg költekeztek, mert költségeik visszatéritéséről biztosittattak; azonban midőn bevégeztettek a választások, elfogyott a pénz, s nem volt honnan. Mellékesen szólva, ezek némelyike legállhatatosb hive maradt Lónyaynak, ujbóli ministerségétől remélve kárpótoltatását.

Azonközben a ministerelnök »nagy politikája« a szerb egyházi kérdés és horvátországi ügyek körül látszék öszpontosulni.

A szerb egyházpolitikai kérdést gyökeresen elrontva találta. Az Eötvös autonomiai elméletei alapján létrejött 1868. IX. törvény következtében a nemzeti agitatió gyupontjává lőn az egyházi önkormányzat tere; és ugy bekuszálódott az egyházi szervezet kérdése az államellenes politikai célzatok üzelmével, hogy egymástól többé el sem választhatók. Lónyay dicséretes erélylyel látszott a megoldáshoz fogni; királyi biztost küldött, kiben erély és tehetség lett volna arra, hogy az ügyet helyes kerékvágásba hozza. De a baj a legalitás tiszteletreméltó scrupulusaiban volt, mik a kormány és Deákpárt némely tagjainál tulságosan érvényesültek. Az 1868-ki törvény keretén belől pedig a kérdést sem megoldani, sem ketté vágni nem lehet. E törvényt revideálni kell; előbb az ügyet Lónyay meg nem oldhatá.

A horvát ügyet végtelenül bebonyolitotta.

Ő általán kitünőn ért ahhoz, egyeseket, pártokat, viszonyokat ugy összezavarni és kavarni, hogy senki se tudja, hányadán van. De hasznot huzni ebből, eredményeket érni el vajmi ritkán tud.

Az unionisták minden hibáik s helyi nehézségek dacára, még ugy a hogy megálltak a nationalistákkal való küzdelemben. De az igaz, hogy csak a központból erős támogatással, s nem igen válogatott eszközökkel volt állásuk föntartható. Lónyay a nemzetiekkel való alkudozás által, még volt csekély erejöket is paralysálta, mig végre teljesen kihuzta alólok a gyékényt.

De a nationalistákkal még sem sikerült elfogadtatnia az 1868-ki egyezményt; ezek ennek revisióját sürgették. A végtelen értekezleteknek csak egy látható eredménye volt: hogy Horvátországban megszünt minden kormányzat, s senki se tudta, hányadán van? A megoldás Szlávyra maradt: az 1868. egyezmény alapjainak föladása árán.

Alig nyilt meg az országgyülés: kisült, hogy a deákpárti többség gr. Lónyay fejére nőtt. Külsőleg oly nagy, bensőleg, t. i. érzületére nézve, oly sokféle hajlamu s különböző szinezetű, és sok egészen uj képviselőkből állt, hogy azt egységesen vezetni Lónyay, — azaz, hogy legyünk igazságosak — — maga Deák Ferenc is hanyatló erejével már nem volt képes.

A többségben eloszlott, de bizonyos vonzerő által összetartott Lónyaypárt számra elégtelen, és szellemi tehetségre nézve épen jelentéktelen levén — nem szolgálhatott kellő támaszszal.

Ministertársai között isoláltan állt. Andrássyban nem bizott. Természetes tehát, hogy valahol valaminemü támaszt keresett.

Ezen tarthatlan helyzet magyarázza meg

egyedül a pártok egyesitésére irányzott, különben érthetetlen törekvéseit, melyekre fölirati beszédében oly nagy sulyt helyezett; — jellemével semmikép sem egyező sentimentalismussal utalva arra hogy »egykor egy párt voltunk«; s hogy mi jó volna, ha ez ismét ugy volna; és hogy — »ha ő képezné az akadályt, ő kész visszalépni.« A mely Curtiusi kijelentést nem vőn komolyan senki.

De tulajdonkép az egész egyezkedési jámbor ohajtás — viszonzatlan plátói szerelemnek látszék; melyet Tiszához adressálni sem lehetett, de még Ghyczy is visszautasitott — volt-e saját elméjében komolyan körülvonalazva? volt-e basisa? programmja? Tulment-e buzgó, de ily szerephez jelentéktelen, s később megtagadott agensek fölületes ajánlattételén?

Nem.

Az egész: üres töltéssel való puffogatás volt. Nagy fontoskodás apró eszközökkel. Kapkodás hol Sennyey, hol Ghyczy felé. De sem komoly elszántsággal, sem őszinteséggel. És ha őszinte lett volna is: nem bizott benne senki. Szóval, helyzetét teljesen félreismeré.

De ezen egyezkedési velleitásoknak mégis azon rosz következménye volt, hogy ministertársait még gyanakodóbbakká tették. A Deákpártnak pedig iránta való bizalmát nem kevésbé. mint az önerejében való bizalmát ingatták meg.

És ezen hangulatot igen jól fölhasználta a baloldal. Ügyes föllépésével sikerül közelednie a Deákpárt habozó elemeihez, elválasztani egy ré-

szét a Lónyay-kormánytól, és érlelni a válságot, — mely bizonyos volt, csak hirtelenebbül tört ki, mint remélték, a kik óhajták!

E válságot előadtuk. Lónyayt magát az meglepte, készületlenül találta. Gyönge ember módjára szemeit behunyta, hogy helyzetét ne láthassa. Nem is látta be, hogy lelépni kénytelen, mig méltósággal léphetett volna le.

És nem nagy eszmékért, nem nagy elvekért való küzdelemben, hanem botrányon bukott meg.

Kegyetlenebb sors nem érhet államférfit.

Mi igaz Lónyayról? Ki ő? és mit ér?

Derék, hasznos szakminister volna — egy nálánál különbnek elismert ministerelnök vezetése alatt, de föltéve, hogy hűsége iránt bizalmat kelthetne, s hogy képes volna valóban hű lenni.

De vezérszerepre sem elég értelmi s szellemi magaslaton nem áll, sem a kellő jellem-tulajdonokkal nem bir.

Sok tekintetben jeles pénzügyminister, de végtelenül gyönge ministerelnök volt. C'etait plus fort que lui.

Gyakorlati alkatu s irányu férfi, sokoldalu, de nem rendszeres ismeretekkel. Még a közgazdászat terén is, melyen leghonosabb, sem bir elég elméleti s tudományos alappal. Ő sok nemzetgazdászati tárgyakról irt ugyan, de még azért korántsem nemzetgazdászati iró. Merész és szerencsés empyricus.

Sok esze van, de nem nagy esze. Könnyü fölfogásu, de csak a fölületen marad. Bemélyedésre nem képes.

Tud sokat: de mint mondám, nincs tudományos alapja. Az irodalom s művészet iránt is, ha anyagi gondjaitól szabadul, van érzéke: de nem bir finomabb szellemi, sem irodalmi miveltséggel. Száraz realista, ki költői lendületet, a lélek nemes mámorát soha sem ismerte.

Az akadémia elnökévé választatott, nem irói, vagy tudományos jelentősége miatt, mint Eötvös vagy Dessewffy: hanem azon számitással, hogy annak zilált pénzügyi viszonyait rendezendi.

Ezen állására, ámbár nem hoz be semmit, nagy sulyt fektet, valamint a földhitel-intézet elnökségére is: mert ez socialis befolyását növeli; sok embert többé-kevésbé függésbe hoz tőle, alkalmat nyujt sokakat lekötelezni.

Mint mondám: nem oly komoly és nagy elme, minő például Sennyey; — nem oly genialis elme, minő Andrássy; — nem az az átható erős elme, mint Deák Ferenc; — szóval nem vezér-elme, hanem vezetés alatt, ha olyat elfogad, kitünőn hasznosithatό tehetség.

De jelleme s vérmérséklete sem az, mely vezérszerepre képesit. Személyisége józan és jelentéktelen. Nem bir sem a szeretetreméltóság, sem a szellemi fölsőbbség azon varázsával, melynek az emberek, ugyszólván raisonnement nélkül szivesen meghódolnak, s mely az emberek vezetésére képesit.

Ámbár szenvtelen és hideg, mégis szenvedélyes, s haragja föllobbanásában magán uralkodni nem tudó szeszélyes; nem egyenlő, ideges, nem nyugodt kedélyü.

Vérmes, meggondolatlan, hirtelen határozó. Mégis makacs. És még sem kitartó. Elejti holnap, mit ma fölkapott.

Emberismerete gyönge, és mert nem tudja, kiben bizhatik: ravasz. Ravasz, de nem eszélyes. Savoir faire, számitani tudás, kis eszközökkel elbánásban ügyesség, nagyban tapintatlanság, közvetitlenül találkoznak egyéniségében.

Munkássága általánosan elismert tulajdona. De ott áll mindjárt mögötte — a nyugtalan tevékenység, mely cselekszik, mert várni, nyugodni nem képes; mely tesz, hogy valamit tegyen. Ott áll a türelmetlenség, mely elnapolni nem tud, és a jó számitás sikerét elsietésével compromittálja.

Épen nem érzelmes szivü, de nem is rosz kedélyü. Rokonai iránti érdekeltsége, családi erényei becsülendők. Mások iránt szive mélyében fukar és önző. Jót tesz azzal, ki neki használhat. A tett szolgálatot vagy azonnal jutalmazza, vagy soha, mert hálátlanul elfeledi.

A mily kis szabásu ember, oly kis szabásu politikus. Csak a legközelebbi célokat látja. Csak apró eszközökkel tud élni. Csak apró, másod-rendű emberekkel szereti környezni magát. Önálló jellemektől idegenkedik. Alázatos hiveket kegyel.

Mit tesz ez a szó »jellem?« azt nem ismeri. Ő nem válogatós.

Hogy a vezér-szerep fölülmulta erejét, látszik onnan is, mert mióta ministerelnök lett: idegessége láthatólag fokozódott. Ki előbb mindenre ráért: most nem ért rá semmire. Mindenkivel csak szórakozottan beszélt. Mindenkire csak félfüllel hallgatott. Bármiről szólt vele az ember: az esze egyuttal másutt járt.

Utóbb már nála is csak ugy, mint egykor Andrássynál, órákig antichambriroztak főispánok, politikai egyéniségek, mig (de ez már nem történt Andrássynál) a mellékajtón bejelentés nélkül jártak ki-be a pénzhatalmak, zsidó és keresztény senzálok, s e fajta emberek.

Azt mondák: Lónyaynak nagy vagyona; annak kezelése, szaporitása, a tömérdek mellék üzlet elvonják gondjait a kormányzati ügyektől, szórakoztatják elméjét, nem engednek neki időt gondolkozni.

Hiszen jól teszi. Szerezzen, speculáljon, szaporitsa vagyonát. Van joga, ért is hozzá.

De akkor tegyen le államférfiui becsvágyáról.

E kettő össze nem egyeztethető.

És mert össze akarta egyeztetni: tömérdek gyanusitásnak tette ki magát; miknek jogosultságát ép oly kevéssé merném egyes esetekre nézve tagadni, mint kedvem nincsen pasquillet irni.

És mert összeegyeztethetni vélte — megbukott.

Egyszerün szólva, absurd s hihetőleg csak a harc hevében elhamarkodott állitás volt Csernáto-

nytól, hogy »a miniszternek nem szabad gazdagodni, mikor az államnak dificitje van.« Mert p. o. ha a véletlen, ha kedvező tőzsdei árfolyam megengedi nyereménynyel túladni a netán birtokában levő értékpapirokon — azokat époly joga van eladni, mint repcéjét, ha jó áron kél. És ha mit nyert rajta, csak nem kivánhatni, hogy az államnak ajándékozza — a deficit födözésére.

Nem itt rejlik a bökkenő: hanem ott, hogy a kormány élén álló urak, ha üzérkednek, oly kedvező helyzetben vannak, hogy vagy az államnak, vagy legalább a velök versenyzőknek rovására és kárára magukhoz ragadhatnak ügyleteket, vagy status-titkok birtokát hasznosíthatják nyereményes üzletek tételére.

Már pedig ilyen pénzhajhász nemzedék, mint a mai, és oly irigy nép, mint a miénk, e részben igen érzékeny; és »az uradalmakat vásárló« vagy csak „házakat épitő“ ministerekről is a legegyszerűbb igazságot sem átalja föltételezni.

Ez az, a mit Lónyaynak nem volt szabad ignorálni. Lónyaynak, a kormányférfinak, el kellett volna feledni Lónyayt az acquisitort, Lónyayt az üzért. Vagy — vagy. És ez az, mivel hogy az üzletről nem tudott lemondani, nem pedig politikai téren elkövetett, nagyoknak nem is mondható botlásai; ez az, mi mint államférfit tönkretette.

Jellemének ezen örökös szüntelen gyanusitására okot vagy ürügyet szolgáltattak üzéri hajlamai, — ezek adták meg a Lónyay elleni küzdelem alaphangját, és ocsmányitották el a fölirati

vitát; ezen üzéri hire az, a mi állását tarthatatlanná tette, s jövőjét kérdésessé teszi. Okkal vagy ok nélkül? az eredményre nézve mindegy.

Ő nem volt elég nagy ministerelnöknek. Igaz. De ismételjük, hogy nem mint politikus járta le magát. Egy nappal bukása előtt nem lehetett politikai okot mondani, melyért Lónyay nem képes 2 hétig, vagy még hat hónapig tartani magát? — A közérzület mégis az volt: hogy neki vége van.

Gr. Lónyay Menyhért befejezte-e államférfiui pályáját? Lesz-e még valaha kormány-elnök, vagy egyszerü minister?

Erre felelni nem érzek hivatást magamban. Jós nem vagyok.

Azt már tapasztaltuk 1848 óta, hogy Magyarországban nem lesz senki soha impossibilissé. Mert mozgékony és ingatag a közhangulat s hiányzik a komoly közszellem.

Hanem ha valami lehetlenné tenné föl és lefelé: az a kormányról lelépte óta követett viselete és a nevében s érdekében üzött pártoskodás.

A Deákpárt előbb-utóbb bekövetkezendett bomlását ő érlelte meg idő előtt, ő siettette.

A párt bomlása nem leléptével, hanem mint láttuk, már a kormányra léptével kezdődött. Midőn ministerelnökké lőn — már volt személyes pártja. És ennek létezése volt az oka, hogy a De-

ákpárt nagyobb része eo ipso nem volt Lónyay-párti.

Andrássy-párt soha sem létezett. Andrássy némely dolgokban nem értett egyet Deákkal. De a Deákpárttal mindig egy volt. Minden Deákpárti Andrássynak is hive volt, Andrássyt a maga emberének tekintette.

Lónyaynak, mikor lejött, külön személyes pártja volt; melyet a választások által sikerült szaporitania, mely láthatólag nem vált el a Deákpárttól; de mindig agitált, korteskedett, igyekezett uj hiveket hóditani, melynek saját minister-jelöltjei voltak.

És e párt — egy-két egyénileg tiszteletreméltó, bár politikailag jelentéktelen embert kivéve, többnyire nem igen nagy tiszteletre méltatott, s politikailag számitásba sem igen vehető egyénekből állt, köztük sok apró üzér, vagy pártoskodó szellemü, catilinarius jelenség.

És e párt jellege: alakoskodás, őszintetlenség. Tagadta mindig, hogy Lónyay-párt. És viszont Lónyay megtagadta őt; s tagadta, hogy vezetésére befoly. Volt is oka reá: mert e párt csak ártott neki, csak compromittálta.

Hanem ha az egész világ mégis azt hitte, hogy ez a Lónyay-párt, és hogy azt Lónyay igazgatja: azt csak Lónyaynak azon viselete magyarázhatja meg, melyet közvetlenül lelépte után — a Szlávy-kormány és a Deákpárt ellenében követett, s a melyet tapintatlanság és gyöngeség jellemez.

Tapintatlanság, mert elárulta boszuérzelmeit s növelte ellenségei gyülöletét, mig eljátszotta az elfogulatlanok becsülését is; gyöngeség: mert nem mert határozott hadat üzenni azon kormánynak, mely ellen gyülöletét kitüntette, hanem egy a clubban megkisérlett támadás után ismét hátravonult; nem tette le kezéből a fegyvert, — de ölésre sem merte használni.

Ily moralis helyzetében állt be a Szlávy-kormány válsága.

Mig Lónyay a sajtó terén nagy tevékenységet fejtett ki, és a 21-es, majd 9-es bizottságban tul mohón élt az alkalommal ismét fölszinre vergődni, — és merész — de sajnos, kivihetőknek be nem bizonyitott törlésekkel s financrendszabályokkal törekedett magát mint a situatio emberét érvényesiteni. — Mi, elfogulatlanul szólva, nem sikerült neki; — addig a Lónyaypártiak erős sürgést mozgást fejtenek ki a magasabb korteskedés terén, és az ellenségei által adott „vacsorapárt" nevet ostentative elfogadják; a mi hogy jó fogás volt-e, vagy jellemző cynismus, nem akarom eldönteni.

Nem lehet tagadni, hogy a párt-manoeuvreben sok ügyesség volt. A kormány válságzavara közt meg kellett mutatni a világnak: hogy Lónyaynak nagy pártja van! . . . De tagadhatlan, hogy e pártmozgalomnak más eredménye nem volt, mint az: hogy a Lónyay ellen a Deákpártban létezett ellenszenvet, mely talán elaludt volna, fris-

ségében föntartotta; de egy becsületreméltó barátot sem hóditott meg neki.

És ha ez lefelé nem tevé meg a kivánt hatást:

A párt adeptusai halkan és fontos arccal, de mindenütt, a hol meghallgatták, terjesztették, hogy Lónyay ő fölségének jelöltje.

E fölött vitatkozni nem lehet, nem illik.

Hanem a pártnak nagy volta tulajdonkép csak káprázat és szemfényvesztés; mert a Horváth-Gorove árnyalatból és indifferensekből, sőt a széljobbról összetoborzott mindenféle tetszelgő vacsorapárt csak egy ad hoc tábort képezett; és a hiedelem, melyre támaszkodott, délibábot, mely, midőn Lónyay a volt elnökminister még csak meg sem hivatott a fölséghez a kormányválság iránt tanácskozásra, — sőt még udvari ebédre sem: e délibáb is elfoszlott.

Életben marad-e még a Lónyay-párt? És minek? azt még nem tudni. Ugy látszik, kedve van hozzá.

De jó lesz neki meggondolnia, mit Thiers mondott a francia forradalom történetében, midőn a már megbukott jacubinusok összeesküvése végleg leveretett:

„Chaque mouvement d'un parti, qui n'est pas assez fort pour vaincre, ne fait que hater sa perte."

Lónyayra nézve okvetlenül jobb lett volna, ha soha se lett volna — ez a pártja.

Ha van jövője: erre nézve is sokkal jobb lesz, ha mindent elkövet, hogy pártját feloszlassa.

Keresse jövőjét önmagában, és erőszakolással ne tegye lehetlenné — mit csak az idő hozhat meg.

TARTALOM.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 21 03 10 010 5